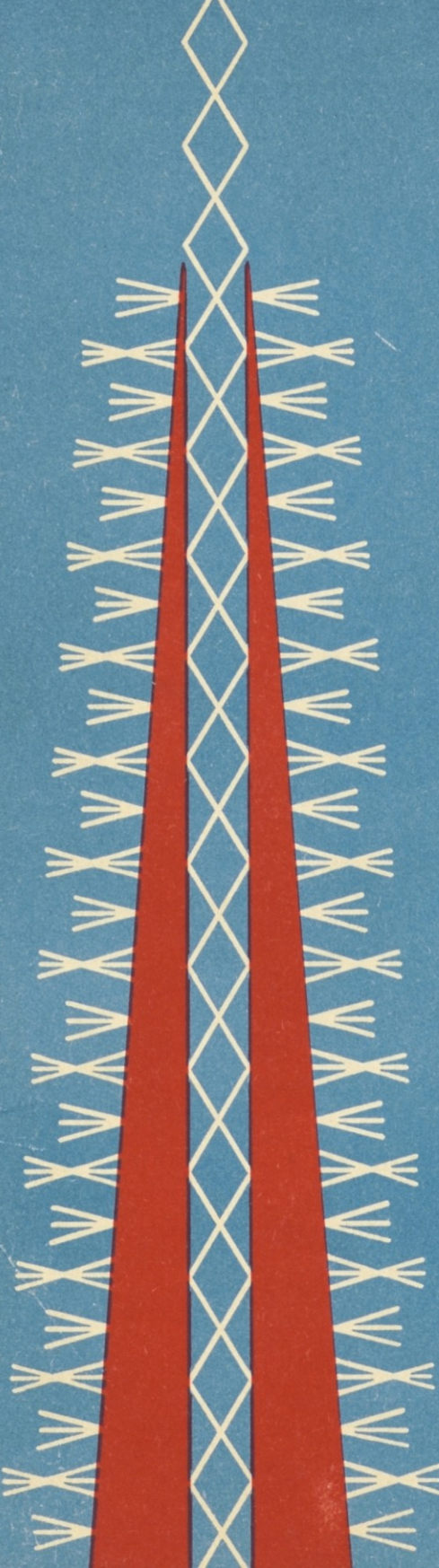

A decorative graphic on the left side of the cover. It features a central vertical red band that tapers towards the top. This band is flanked by two columns of white, stylized, V-shaped or arrow-like symbols pointing upwards. Above these symbols is a vertical line of white diamond shapes.

KOLEDAR

SLOVENSKE KOROŠKE^v

1953

ČITAJMO IN PODPIRAJMO NAŠ TISK

Slovenski vestnik

GLASILO SLOVENSKE KOROŠKE

Obvestila naprednih gospodarjev

PRILOGA SLOVENSKEGA VESTNIKA

Svoboda

MESEČNIK SLOVENSKE KOROŠKE

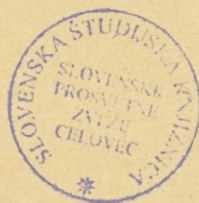
Dopisujte in sodelujte pri našem tisku!
Dopise in članke pošiljajte uredništvu,
Liste naročajte pri upravi:

CELOVEC, GASOMETERGASSE 10

TELEFON 16-24

KOLEDAR
SLOVENSKE KOROŠKE
1953

Kpi

0094017

KOLEDAR

SLOVENSKE KOROŠKE

1953

IZDALA IN ZALOŽILA SLOVENSKA PROSVETNA ZVEZA V CELOVCU
TISK: KÄRNTNER DRUCKEREI, CELOVEC VIKTRINGER RING 28

LETO 1953

je navadno leto in ima 365 dni ali 52 tednov in en dan.
Letni vladar je Mars.

Začetek štirih letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 23.01 uri zvečer.
Poletje se začne 21. junija ob 17.56 uri popoldan.
Jesen se začne 23. septembra ob 9.06 uri dopoldan.
Zima se začne 22. decembra ob 4.32 uri zjutraj.

Mrki v letu 1953

V letu 1953 bo sonce mrknilo trikrat, luna pa dvakrat. Od teh bo v Evropi viden samo prvi lunin mrk. Mrki bodo:

1. Popolni lunini mrk bo 29. in 30. januarja. Začetek 29. ob 22.54 uri zvečer in konec 30. ob 2.40 uri zjutraj.
2. Delni sončni mrk bo 14. februarja.
3. Delni sončni mrk 11. julija.
4. Popolni lunin mrk 26. julija.
5. Delni sončni mrk 9. avgusta.

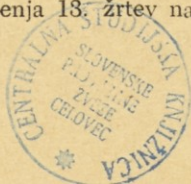
Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja.
Sveti trije kralji 6. januarja.
Velika noč 5. in 6. aprila.
Praznik dela 1. maja.
Vnebohod 14. maja.
Binkošti 24. in 25. maja.
Sv. Rešnje Telo (Telovo) 4. junija.
Sv. Peter in Pavel 29. junija.
Velika Gospojnica 15. avgusta.
Vsi sveti 1. novembra.
Brezmadežno spočetje 8. decembra.
Božič 25. in 26. decembra.

V Avstriji veljajo naslednji državni prazniki: 1. januar, 6. januar, velikonočni ponedeljek, 1. maj, Vnebohod, binkoštni ponedeljek, Sv. Rešnje Telo, 15. avgust, 1. november in 25. in 26. december.

Spominski dnevi Slovenske Koroške

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja.
Obletnica nasilne izselitve slov. kor. družin 14. in 15. aprila.
10. obletnica obglavljenja 18. žrtev na Dunaju 29. aprila.

Kakšno bo vreme?

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni

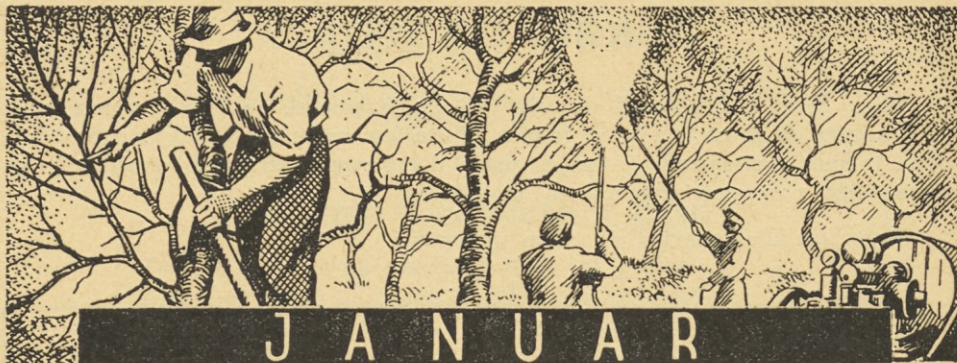
ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali za- padniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa, če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, do bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

1953	31 DNI	Narodna imena	
1. Četrtek	Novo leto	Nada	
2. Petek	Makarij, opat	Blagica	
3. Sobota	Genovefa	Slavka	
4. Nedelja	Tit, škof	Trdogoj	
5. Ponedeljek	Telesfor	Milena	
6. Torek	Sv. Trije kralji	Mojimir	
7. Sreda	Valentin	Zdravko	
8. Četrtek	Severin, opat	Biserka	
9. Petek	Julijan, mučenec	Lija	
10. Sobota	Viljem	Voljica	
11. Nedelja	Higin	Line	
12. Ponedeljek	Alfred, opat	Tatjana	
13. Torek	Veronika	Zorislava	
14. Sreda	Hilarij	Srečko	
15. Četrtek	Pavel, pušč.	Paša	
16. Petek	Marcel, papež	Bolko	
17. Sobota	Anton, pušč.	Zvonimir	
18. Nedelja	Priška, devica	Silna	
19. Ponedeljek	Marij in tovariši	Hranimir	
20. Torek	Fabijan in Sebastijan	Tjaša	
21. Sreda	Neža, devica	Janja	
22. Četrtek	Vincencij	Gruša	
23. Petek	Zaroka Dev. Marije	Mija	
24. Sobota	Timotej, škof	Genij	
25. Nedelja	Spreobrnjenje Pavla	Trpimir	
26. Ponedeljek	Polikarp, škof	Vsevlad	
27. Torek	Janez Zlatousti	Savo	
28. Sreda	Peter Nol., spoz.	Talja	
29. Četrtek	Frančišek Saleški	Branimir	
30. Petek	Martina	Banja	
31. Sobota	Janez Bosko	Vanja	

PREGOVORI

Če v prosincu ni snega,
ga mali traven da.

V prosincu toplota,
v svečanu mrzlota.

Na spreobrnitev Pavla jasno vreme.
obeta sadov lepo breme.

SPOMINSKI DNEVI

8. 1. 1856 umrl Valentin Vodnik.

9. 1. 1856 rojen Anton Aškerc.

12. 1. 1887 umrl Fran Erjavec.

16. 1. 1888 umrl v Celovcu A. Einspieler.

21. 1. 1924 umrl Vladimir Iljič Ulanov-Lenin.

23. 1. 1878 rojen Oton Župančič.

25. 1. 1348 usoden potres v slovenskih krajih.

26. 1. 1797 rojen Matija Čop.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje vodnarja dne 20. ob 9.22 uri zjutraj.

Zadnji krajec dne 8. ob 11.09 uri.

Mlaj dne 15. ob 15.08 uri.

Prvi krajec dne 22. ob 6.43 uri.

Ščip ali polna luna dne 30. ob 0.44 uri.

Dan je dolg od 8 ur 24 minut do 9 ur 26 minut.

1953	28 DNI	Narodna imena	
1. Nedelja	Ignacij, škof	Igo	
2. Ponedeljek	Svečnica, Dar. Gosp.	Marica	
3. Torek	Blaž, škof	Bojko	
4. Sreda	Andrej K.	Draž	
5. Četrtek	Agata, devica	Dobrana	
6. Petek	Doroteja, Tit.	Stazika	
7. Sobota ☾	Romunald	Neda	
8. Nedelja	Janez Matajski	Črtomir	
9. Ponedeljek	Apolonija, dev.	Stasa	
10. Torek	Sholastika	Duša	
11. Sreda	Lurška M. B., Adolf	Mileva	
12. Četrtek	Evlalija	Katja	
13. Petek	Gregorij	Jovan	
14. Sobota ☾	Valentin	Snežna	
15. Nedelja	Jordan, spoz.	Mislana	
16. Ponedeljek	Julijana, muč.	Dane	
17. Torek	Pust Frančišek Kle.	Šimej	
18. Sreda	Pepelnica Simeon	Rado	
19. Četrtek	Konrad pušč.	Rajko	
20. Petek ☾	Sadot, škof	Lenka	
21. Sobota	Feliks	Našemisl	
22. Nedelja	Sv. Petr. s.	Srna	
23. Ponedeljek	Peter Dam.	Jelko	
24. Torek	Matija, ap.	Bogdan	
25. Sreda	Valburga, dev.	Medo	
26. Četrtek	Matilda, Kvaterna	Velij	
27. Petek	Gabriel od Žal M. B.	Saša	
28. Sobota ☾	Roman	Riba	

PREGOVORI

Svečnica zelena,
velika noč snežena.

Svečnice dan zima van,
„To je laž“, reče Blaž.

Če koncem svečana burja pometa,
se dobra letina obeta.

SPOMINSKI DNEVI

7. 2. 1809 rojen Matija Majar
Ziljski.

8. 2. 1849 umrl France Prešeren.

18. 2. 1950 umrl Prežihov Voranc.

23. 2. 1918 ustanovitev Rdeče ar-
made.

24. 2. 1779 rojen Matija Ahacelj.

27. 2. 1929 umrl slikar Peter Mar-
kovič.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje ribe dne 18. ob 23.42 uri zvečer.

Zadnji krajec dne 7. ob 5.09 uri.

Mlaj dne 14. ob 2.10 uri.

Prvi krajec dne 20. ob 18.44 uri.

Ščip ali polna luna dne 28. ob 19.59 uri.

Dan je dolg od 9 ur 28 minut do 10 ur 56 minut.

M A R E C

1953	31 DNI	Narodna imena	
1. Nedelja	Albin	Belko	
2. Ponedeljek	Simplicij	Janja	
3. Torek	Kunigunda	Travica	
4. Sreda	Kazimir	Poljan	
5. Četrtek	Evzebij	Mira	
6. Petek	Perpetua in Felicita	Breda	
7. Sobota	Tomaž Akvinski	Iztok	
8. Nedelja	Janez od Boga	Božena	
9. Ponedeljek	Franciška R.	Brana	
10. Torek	40 mučencev	Stane	
11. Sreda	Sofronij, šk.	Svitan	
12. Četrtek	Gregorij Vel.	Budin	
13. Petek	Teodora, muč.	Zinka	
14. Sobota	Matilda	Truda	
15. Nedelja	Klemen M.	Svetopolk	
16. Ponedeljek	Hilarij in Taci'an	Radovan	
17. Torek	Jedert, devica	Večevoj	
18. Sreda	Ciril Jer.	Vekoslav	
19. Četrtek	Jožef, ženin M. D.	Rasto	
20. Petek	Aleksandra	Dragojka	
21. Sobota	Benedikt, opat	Vesna	
22. Nedelja	Nikolaj	Lada	
23. Ponedeljek	Oton, Feliks	Breza	
24. Torek	Gabriel	Jaro	
25. Sreda	Marijino oznanenje	Mojca	
26. Četrtek	Emanuel	Oko	
27. Petek	Janez Damaščan	Veselko	
28. Sobota	Janez Kapistran	Dobrogoj	
29. Nedelja	Cvetna nedelja, Ciril	Preslav	
30. Ponedeljek	Janez Klimak	Ljubov	
31. Torek	Mar. 7 žal; Benj., m.	Modrin	

PREGOVORI

Igrajo v sušcu se mušice,
v aprilu vzemi rokavice.

Sv. Jožef lep in jasen,
dobro letine prerok prijazen.

Kar se sušca zeleni,
se rado posuši.

SPOMINSKI DNEVI

4. 3. 1844 rojen Josip Jurčič.

6. 3. 1836 rojen J. Stritar.

8. 3. mednarodni praznik
žena.

14. 3. 1883 umrl Karl Marx.

18. 3. 1414 zadnje ustoličenje ko-
roških vojvod na Go-
sposvetskem polju.

30. 3. 1888 umrl pisatelj dr. Valen-
tin Zarnik.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje ovna dne 20. ob 23.01 uri zvečer.

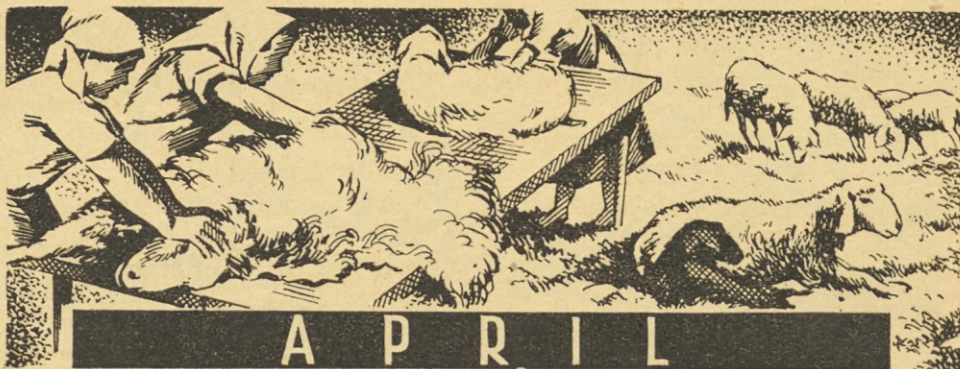
Zadnji krajec dne 8. ob 19.26 uri.

Mlaj dne 15. ob 12.05 uri.

Prvi krajec dne 22. ob 9.10 uri.

Ščip ali polna luna dne 30. ob 13.55 uri.

Dan je dolg od 11 ur 0 minut do 12 ur 47 minut.

1953	30 DNI	Narodna imena	
1. Sreda	Hugo, škof	Sonca	
2. Četrtek	Veliki četrtek	Gojko	
3. Petek	Veliki petek	Gredica	
4. Sobota	Velika sobota	Iskra	
5. Nedelja	Velika noč	Vinja	
6. Ponedeljek	Veliki ponedeljek	Bor	
7. Torek ☾	Herman	Vašek	
8. Sreda	Albert	Zorko	
9. Četrtek	Mar. Kl.	Marina	
10. Petek	Mehtilda	Dragonja	
11. Sobota	Leon Vel.	Levko	
12. Nedelja	Julij	Savica	
13. Ponedeljek ☽	Hermenegild	Jarmila	
14. Torek	Justin	Junoš	
15. Sreda	Helena	Nasta	
16. Četrtek	Benedikt	Draga	
17. Petek	Rudolf	Rusalka	
18. Sobota	Apolonij	Mirt	
19. Nedelja	Leon IX.	Jelka	
20. Ponedeljek	Neža Montep.	Božo	
21. Torek ☾	Anzelm	Senka	
22. Sreda	Soter in Gaj	Ruša	
23. Četrtek	Vojteh	Vojko	
24. Petek	Jurij, mučenec	Igor	
25. Sobota	Marko, evangelist	Borivoj	
26. Nedelja	Klet i. M.	Dobra	
27. Ponedeljek	Cita, devica	Bistra	
28. Torek	Pavel od Križa	Živan	
29. Sreda ☽	Peter, muč.	Krsto	
30. Četrtek	Katarina Sienska	Nina	

PREGOVORI

Moča v tihi nedelji,
se žetve nikar ne veseli.

O sv. Juriju še slepe mlade
vrane,
kmetje bodo volje razigrane.

Dež v aprilu je res,
božji dar iz nebes.

SPOMINSKI DNEVI

1. 4. 1943 pride na Koroško Fr.
Rozman-Stane.

4. 4. 1943 ustanovljen prvi koro-
ški bataljon.

11. 4. 1744 rojen pisatelj Jurij Ja-
pelj.

14. in 15. 4. 1942 nasilna izselitev
slov. kor. družin.

27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodil-
ne fronte slov. naroda.

29. 4. 1943 obglavljenih 13 žrtev
na Dunaju.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje bika dne 20. ob 10.26 uri dopoldan.

Zadnji krajec dne 7. ob 5.58 uri.

Mlaj dne 13. ob 21.09 uri.

Prvi krajec dne 21. ob 1.40 uri.

Ščip ali polna luna dne 29. ob 5.20 uri.

Dan je dolg od 12 ur 50 minut do 14 ur 28 minut.

M A J

1953	31 DNI	Narodna imena	
1. Petek	Filip in Jakob ml.	Rado	
2. Sobota	Atanazij	Milada	
3. Nedelja	Aleks	Laska	
4. Ponedeljek	Florijan	Cvetko	
5. Torek	Irenej, škof	Miran	
6. Sreda	Janez	Mladen	
7. Četrtek	Stanislav, škof.	Stojan	
8. Petek	Dionizij	Miša	
9. Sobota	Gregor Nacianški	Griša	
10. Nedelja	Antonin, škof	Živa	
11. Ponedeljek	Frančišek Hier.	Žiga	
12. Torek	Pankracij in tovariši	Volodja	
13. Sreda	Servacij	Jasna	
14. Četrtek	Vnebohod, Bonifacij	Matica	
15. Petek	Izidor, kmet	Sonja	
16. Sobota	Janez Nepomuk	Vanja	
17. Nedelja	Bruno, škof	Meja	
18. Ponedeljek	Erik, kr.	Alenka	
19. Torek	Peter Celestin	Vitka	
20. Sreda	Bernardin Sienski	Ljubenica	
21. Četrtek	Felix Kant.	Hrabra	
22. Petek	Julij	Milenko	
23. Sobota	Janez Krstnik	Željko	
24. Nedelja	Binkošti, Johana	Mara	
25. Ponedeljek	Bink. pon., Urban I.	Naško	
26. Torek	Filip Neri	Lipe	
27. Sreda	Beda Čast.; Kvaterna	Voja	
28. Četrtek	Avguštin	Tinko	
29. Petek	Maksim	Majda	
30. Sobota	Ivana Orleanska	Jana	
31. Nedelja	Angela, dev.	Maja	

PREGOVORI

Pred Pankracijem naj poletnih ne
bo dni,
da za Ksaverijem slana polj več
ne mori.

Slana v začetku maja
zoritvi sadja nagaja.

Če je ta mesec dosti dežja,
v jeseni bo dosti vsega blaga.

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik
dela.
3. 5. 1881 umrl pisatelj Josip Jur-
čič.
5. 5. 1818 rojen Karl Marx.
8. 5. 1945 kapitulirala Nemčija
10. 5. 1876 rojen pisatelj Ivan Can-
kar.
17. 5. 1478 Večji upor slovenskih
kmetov na Koroškem.
25. 5. 1892 rojen maršal' Jugosla-
vije Josip Broz-Tito.
27. 5. 1926 umrl pesnik Srečko
Kosovel.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje dvojčkov dne 21. ob 9.53 uri dopoldan.

Zadnji krajec dne 6. ob 13.21 uri.

Mlaj dne 13. ob 6.06 uri.

Prvi krajec dne 20. ob 19.20 uri.

Ščip ali polna luna dne 28. ob 18.03 uri.

Dan je dolg od 14 ur 31 minut do 15 ur 47 minut.

1953	30 DNI	Narodna imena	
1. Ponedeljek	Fortunat	Jagoda	
2. Torek	Marcelin	Srčan	
3. Sreda	Klotilda	Sinja	
4. Četrtek ☾	S. R. Telo, Franč. I.	Dika	
5. Petek	Bonifacij	Dobran	
6. Sobota	Norbert	Vaša	
7. Nedelja	Robert opat	Devin	
8. Ponedeljek	Medard	Vila	
9. Torek	Primož in Felicijan	Prvan	
10. Sreda	Margareta, kr.	Miloš	
11. Četrtek ☺	Barnaba, apost.	Hrvoj	
12. Petek	Janez	Cveta	
13. Sobota	Anton Padovanski	Zvonko	
14. Nedelja	Bazilij, cerk. uč.	Vasja	
15. Ponedeljek	Vid in tovariši	Vida	
16. Torek	Frančišek	Bodin	
17. Sreda	Adolf, škof	Tratica	
18. Četrtek	Efrem S.	Diva	
19. Petek ☾	Julijana, dev.	Alpa	
20. Sobota	Silverij	Milina	
21. Nedelja	Alojzij	Slavo	
22. Ponedeljek	Ahacij	Rusmir	
23. Torek	Agripina	Grlica	
24. Sreda	Kres; Roj. Jan. K.	Kresnik	
25. Četrtek	Viljem	Svetla	
26. Petek	Janez in Pavel	Vito	
27. Sobota ☺	Hema, vdova	Lado	
28. Nedelja	Irenej, škof	Zora	
29. Ponedeljek	Peter in Pavel	Pero	
30. Torek	Emilijana	Žarka	

PREGOVORI

Kakor vreme na Medarda kane,
tako ves mesec ostane.

O svetem Vidi,
se skoz noč vidi.

Sv. Vid dežja ne daj,
da bo lepe žetve kdaj.

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1508 rojen pisatelj Primož
Trubar.

9. 6. 1856 rojen pesnik Anton
Aškerc.

11. 6. 1844 umrl Urban Jarnik.

11. 6. 1949 umrl pesnik Oton Žu-
pančič.

19. 6. 1949 umrl pisatelj Vladimir
Nazor.

22. 6. 1941 Nemčija napade Sovet-
sko zvezo.

28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir.

30. 6. 1810 rojen pesnik Stanko
Vraz.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje raka dne 21. ob 17.56 uri dopoldan.

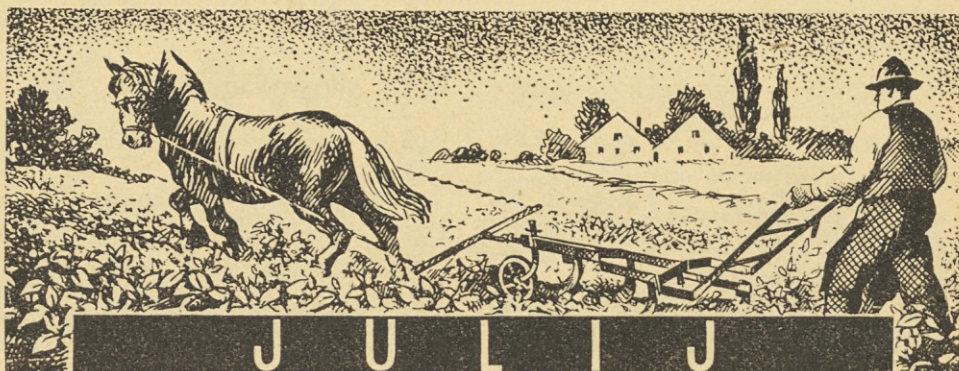
Zadnji krajec dne 4. ob 18.45 uri.

Mlaj dne 11. ob 15.55 uri.

Prvi krajec dne 19. ob 13.01 uri.

Ščip ali polna luna dne 27. ob 4.29 uri.

Dan je dolg od 15 ur 49 minut do 16 ur 4 minute.

1953	31 DNI	Narodna imena	
1. Sreda	Teobald	Ture	
2. Četrtek	Obisk, Mar. Dev.	Manica	
3. Petek	Heliodor	Vineta	
4. Sobota	Urh, škof	Domagoj	
5. Nedelja	Ciril in Metod, sl. ap.	Ciril-Metod	
6. Ponedeljek	Izaija, prerok	Jan	
7. Torek	Vilibald	Pepa	
8. Sreda	Elizabeta	Špela	
9. Četrtek	Nikolaj in tovariši	Jadranka	
10. Petek	Amalija	Ljuba	
11. Sobota	Olga	Živoj	
12. Nedelja	Mohor in Fortunat	Bojan	
13. Ponedeljek	Anaklet	Dragan	
14. Torek	Bonaventura	Svoboda	
15. Sreda	Vladimir, kralj	Marja	
16. Četrtek	Dev. Mar. Karm.	Vladko	
17. Petek	Aleš. spozn.	Leksej	
18. Sobota	Miroslav, muč.	Miroslav	
19. Nedelja	Vincencij Pavelski	Zlata	
20. Ponedeljek	Marjeta	Krilan	
21. Torek	Prakseda	Danica	
22. Sreda	Marija Magdalena	Majdalenka	
23. Četrtek	Apolinarij	Karnica	
24. Petek	Kristina	Ina	
25. Sobota	Jakob	Radoslav	
26. Nedelja	Ana, mati M. D.	Nuša	
27. Ponedeljek	Rudolf in tovariši	Zila	
28. Torek	Viktor	Zmagoslav	
29. Sreda	Marta	Svetomir	
30. Četrtek	Abdon in Senen	Droboj	
31. Petek	Ignacij	Ognjeslav	

PREGOVORI

Če Marijinega dne ne bo lepo,
se dež ves mesec ustavil ne bo.

Jakobova ajda in Ožbaltova
repa

je malokdaj lepa.

Če na dan sv. Marjete deži,
orehov pričakovati ni.

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku slikar
Peter Markovič.

14. 7. 1789 začetek francoske re-
volucije.

14. 7. 1795 umrl Anton Linhart,
pisec prve zgodovine
Slovencev.

14. 7. 1905 umrl pisatelj Janez Tr-
dina.

22. 7. 1941 Dan vstaje slov. naro-
da.

28. 7. 1897 umrl pisatelj Janko
Kersnik.

26. 7. 1914 začetek prve svetovne
vojne.

31. 7. 1892 umrl Matija Mačar Zilj-
ski.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje leva dne 23. ob 4.53 uri zjutraj.

Zadnji krajec dne 3. ob 23.03 uri.

Mlaj dne 11. ob 3.28 uri.

Prvi krajec dne 19. ob 5.47 uri.

Ščip ali polna luna dne 26. ob 5.47 uri.

Dan je dolg od 16 ur 20 minut do 15 ur 7 minut.

1953	31 DNI	Narodna imena	
1. Sobota	Vezi sv. Petra	Veran	
2. Nedelja	☾ Porciunkula; Alfons	Planika	
3. Ponedeljek	Najdenje Stefana	Dobrinka	
4. Torek	Dominik	Nedeljko	
5. Sreda	Marija Snežnica	Maruša	
6. Četrtek	Gospodovo sprem.	Bogo	
7. Petek	Kajetan, spoz.	Školja	
8. Sobota	Cirijak, muč.	Divna	
9. Nedelja	☾ Janez Vianej	Črna	
10. Ponedeljek	Lavrencij	Zvezdan	
11. Torek	Tiburcij	Srdan	
12. Sreda	Klara, devica	Veselka	
13. Četrtek	Hipolit in Kasijan	Sijan	
14. Petek	Evzebij	Tanja	
15. Sobota	Vnebovzetje M. Dev.	Maša	
16. Nedelja	Rok, spoz.	Krut	
17. Ponedeljek	☾ Hiacint	Milica	
18. Torek	Helena	Lenica	
19. Sreda	Ludovik Tol.	Vojnoslav	
20. Četrtek	Bernard, opat	Žarko	
21. Petek	Ivan Fran. Šantal.	Jana	
22. Sobota	Filip Benic.	Živoj	
23. Nedelja	Timotej	Zdenko	
24. Ponedeljek	☾ Jernej	Zlatan	
25. Torek	Ludovik, kralj	Ljudevit	
26. Sreda	Cefirin	Peruša	
27. Četrtek	Jožef Kal.	Juš	
28. Petek	Avguštin	Tabor	
29. Sobota	Obgl'av. Janeza Krst.	Murka	
30. Nedelja	Roza Limanska	Roža	
31. Ponedeljek	☾ Rajmund	Pravda	

PREGOVORI

O Lovrencu in Jerneju lepi dni,
se vsakdo jeseni lahko veseli.

Kakršno vreme da Kasijan,
— bo ostalo še marsikateri dan.

Po vremenu sv. Jerneja
rada vsa jesen se nareja.

SPOMINSKI DNEVI

- 5. 8. 1895 umrl Friedrich Engels.
- 10. 8. 1893 rojen Lovro Kuhar-Prežihov Voranc.
- 11. 8. 1844 umrl slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar.
- 16. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla.
- 17. 8. 1942 padel pisatelj Miran Jarc.
- 25. 8. 1938 umrl Vinko Poljanec.
- 31. 8. 1589 umrl pisatelj Jurij Dalmatin.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje device dne 23. ob 11.46 uri dopoldan.

Zadnji krajec dne 2. ob 4.16 uri.

Mlaj dne 9. ob 17.10 uri.

Prvi krajec dne 17. ob 21.08 uri.

Ščip ali polna luna dne 24. ob 21.21 uri.

Dan je dolg od 15 ur 4 minute do 13 ur 29 minut.

1953	30 DNI	Narodna imena	
1. Torek	Egidij (Tilen)	Mirica	
2. Sreda	Štefan, kralj	Velena	
3. Četrtek	Doroteja	Darja	
4. Petek	Rozalija	Zala	
5. Sobota	Lavrencij	Tuga	
6. Nedelja	Caharija	Žrtvan	
7. Ponedeljek	Marko in tovariši	Svetovit	
8. Torek ☹	Rojstvo Mar. Device	Adrijan	
9. Sreda	Peter Klaver	Marij	
10. Četrtek	Nikolaj Tol.	Nikita	
11. Petek	Prot in Hiacint	Milan	
12. Sobota	Ime Marijino	Maca	
13. Nedelja	Frančišek K.	Mikej	
14. Ponedeljek	Povišanje sv. Križa	Lane	
15. Torek	Mar. 7 žal; Nikodem	Manon	
16. Sreda ☹	Kornelij. Kvaterna	Mila	
17. Četrtek	Lambert, škof	Domoslav	
18. Petek	Jožef K., spoz.	Ilka	
19. Sobota	Januarij, škof	Stana	
20. Nedelja	Evstahij in tovariši	Bran	
21. Ponedeljek	Matej, apostol	Mate	
22. Torek	Tomaž Vil., škof	Rosa	
23. Sreda ☹	Linus, papež	Dela	
24. Četrtek	Mar. Dev. reš. ujet.	Nenad	
25. Petek	Kamil in tovariši	Planja	
26. Sobota	Ciprijan in Justina	Tešin	
27. Nedelja	Kozma in Damijan	Dalja	
28. Ponedeljek	Venčeslav	Venko	
29. Torek ☹	Mihael, nadangel	Miško	
30. Sreda	Hieronim	Grozdana	

PREGOVORI

Tilen meglen,
grda jesen.

Na Malo mašo lepo,
dva meseca suho.

Če zgodaj se selijo ptiči,
bo huda zima o božiči.

SPOMINSKI DNEVI

1. 9. 1939 začetek druge svetov-
ne vojne.

4. 9. 1834 rojen pisatelj Fran Er-
javec.

9. 9. 1828 rojen pisatelj Nikolaje-
vič Tolstoj.

17. 9. 1890 rojen pisatelj France
Bevk.

18. 9. 1869 umrl pisatelj in jeziko-
slovec Anton Janežič.

28. 9. 1762 rojen ljudski pesnik-
tkalec Mihael Andreaš.

28. 9. 1831 rojen pesnik in pisatelj
Fran Levstik.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje tehtnice dne 23. ob 9.06 uri dopoldan.

Mlaj dne 8. ob 8.47 uri.

Prvi krajec dne 16. ob 10.49 uri.

Ščip ali polna luna dne 23. ob 5.14 uri.

Zadnji krajec dne 29. ob 22.51 uri.

Dan je dolg od 13 ur 26 minut do 11 ur 46 minut.

1953	31 DNI	Narodna imena	
1. Četrtek	Remigij, škof	Veličan	
2. Petek	Angeli varihi	Varja	
3. Sobota	Terezija Deteta Jez.	Rezija	
4. Nedelja	Frančišek Serafinski	Dejan	
5. Ponedeljek	Placid in tovariši	Dunja	
6. Torek	Brunon	Dalibor	
7. Sreda	Kraljica rož. venca	Večegoj	
8. Četrtek ☺	Brigita	Briga	
9. Petek	Dionizij	Svarun	
10. Sobota	Frančišek Borgia	Slovenko	
11. Nedelja	Nikazij	Samo	
12. Ponedeljek	Maksimilijan, škof.	Kocelj	
13. Torek	Edvard, kralj	Valuk	
14. Sreda	Kalist	Borut	
15. Četrtek ☺	Terezija, dev.	Gorazd	
16. Petek	Gal, opat	Hotimir	
17. Sobota	Margareta M. Alak.	Volkun	
18. Nedelja	Luka, evangelist	Vojnomir	
19. Ponedeljek	Peter Alkant.	Inko	
20. Torek	Janez Kan.	Vanda	
21. Sreda	Uršula in tovarišice	Tugomer	
22. Četrtek ☺	Kordula	Negomir	
23. Petek	Klotilda	Pribislav	
24. Sobota	Rafael, nadangel	Semiko	
25. Nedelja	Kristus kralj	Stojimir	
26. Ponedeljek	Evarist, papež	Edgar	
27. Torek	Frumencij, škof	Matjaž	
28. Sreda	Simon in Juda	Libuša	
29. Četrtek ☺	Narcis, škof	Svobodin	
30. Petek	Klavdij	Slavin	
31. Sobota	Volbenk, škof	Stražko	

PREGOVORI

Kakor je sv. Uršula pričela,
bo zima vsa izpela.

Sveti Luka —
sneg prikuka.

Se nerado listje obleti,
vsak se zime naj boji.

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 prvo zasedanje odposlancev slov. naroda v Kočevju.
8. 10. 1826 rojen pesnik in pisatelj Luka Svetec.
10. 10. 1920 spominski dan, ko so imperialistične sile odobrile stoletno nasilje nad koroškimi Slovenci.
11. 10. 1807 umrl pisatelj Jurij Japelj.
12. 10. 1944 Zverinsko mučenje partizanov pri Apovniku na Komelnu pri Pliberku.
15. 10. 1844 rojen pesnik Simon Gregorčič.
18. 10. 1869 umrl pesnik Simon Jenko.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje škorpionja dne 23. ob 18.07 uri zvečer.

Mlaj dne 8. ob 1.40 uri.

Prvi krajec dne 15. ob 22.44 uri.

Ščip ali polna luna dne 22. ob 13.56 uri.

Zadnji krajec dne 29. ob 14.09 uri.

Dan je dolg od 11 ur 42 minut do 10 ur 1 minuto.

1953	30 DNI	Narodna imena	
1. Nedelja	Vsi sveti	Svetko	
2. Ponedeljek	Verne duše; Just	Žala	
3. Torek	Bogoljub	Vanja	
4. Sreda	Karel Bor.; škof	Draga	
5. Četrtek	Caharija in Elizabet	Labnica	
6. Petek ☺	Lenart	Ter	
7. Sobota	Janez Gabriel Perb.	Bolte	
8. Nedelja	Bogomir, škof	Feodor	
9. Ponedeljek	Teodor	Mirko	
10. Torek	Andrej Avelin	Čaša	
11. Sreda	Martin, škof	Davorin	
12. Četrtek	Martin, papež	Soča	
13. Petek	Stanislav Kostka	Kostja	
14. Sobota ☺	Jozafat Kunč.	Kremen	
15. Nedelja	Jedert	Jerica	
16. Ponedeljek	Otmar	Vanč	
17. Torek	Gregorij Čudod.	Zmaga	
18. Sreda	Odon, opat	Milko	
19. Četrtek	Elizabeta	Liza	
20. Petek	Feliks Valoaški	Braslav	
21. Sobota ☺	Dar. M. Device	Darinka	
22. Nedelja	Cecilija, devica	Zorka	
23. Ponedeljek	Klemen	Mile	
24. Torek	Janez od Križa	Krepka	
25. Sreda	Katerina, dev. muč.	Velja	
26. Četrtek	Konrad	Temna	
27. Petek	Virgilij	Vija	
28. Sobota ☺	Gregorij	Radivoj	
29. Nedelja	Saturnin	Vinko	
30. Ponedeljek	Andrej, apostol	Hraboslav	

PREGOVORI

Deževni vsi sveti,
pozimi tudi zameti.

Če mokro zemljo sneg po-
krije,

bo malo prida za kmetije.

Sneg sv. Andreja,
sto dni leži in žito mori.

SPOMINSKI DNEVI

7. 11. 1917 velika oktobrska soci-
alistična revolucija.

13. 11. 1813 rojen v Svečah pisa-
telj A. Einspieler.

16. 11. 1887 umrl Fran Levstik.

24. 11. 1906 umrl pesnik Simon
Gregorčič.

25. 11. 1923 umrl pesnik in pisa-
telj Josip Stritar.

29. 11. 1943 zgodovinsko drugo za-
sedanje AVNOJ-a v
Jajcu.

29. 11. 1945 proglasitev FLRJ.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje strelca dne 22. ob 15.23 uri popoldan.

Mlaj dne 6. ob 18.58 uri.

Prvi krajec dne 14. ob 8.52 uri.

Ščip ali polna luna dne 21. ob 0.12 uri.

Zadnji krajec dne 28. ob 9.16 uri.

Dan je dolg od 9 ur 57 minut do 8 ur 41 minut.

1953	31 DNI	Narodna imena	
1. Torek	Marijan, muč.	Bratko	
2. Sreda	Bibijana	Nataša	
3. Četrtek	Frančišek Ksav.	Branko	
4. Petek	Barbara	Barica	
5. Sobota	Saba, opat	Uroš	
6. Nedelja ☺	Miklavž (Nikolaj)	Kolja	
7. Ponedeljek	Ambrozij	Sladoj	
8. Torek	Brezm. Spoč. M. D.	Deva	
9. Sreda	Peter Fourier	Skalko	
10. Četrtek	Lavretan. Mati bož.	Tiha	
11. Petek	Damaz	Dobromisl	
12. Sobota	Aleksander	Aljoša	
13. Nedelja ☺	Lucija	Lučka	
14. Ponedeljek	Bertold	Dušan	
15. Torek	Kristina, dekla	Strojan	
16. Sreda	Evzebij, Kvaterna	Belina	
17. Četrtek	Lazar	Živko	
18. Petek	Gracijan	Gradin	
19. Sobota	Urban V.	Darko	
20. Nedelja ☺	Eygenij in Makarij	Svetozar	
21. Ponedeljek	Tomaž ap.	Tomislav	
22. Torek	Demetrij	Mitja	
23. Sreda	Viktorija	Vlasta	
24. Četrtek	Adam in Eva	Gruda	
25. Petek	Božič; Roj. Gospod.	Rodan	
26. Sobota	Štefan, mučenec	Venče	
27. Nedelja	Janez Evangelist	Vanek	
28. Ponedeljek ☺	Nedolžni otročiči	Neva	
29. Torek	Tomaž, škof	Vojan	
30. Sreda	Evgenij	Ženka	
31. Četrtek	Silvester	Blažena	

PREGOVORI

Prvega tedna v adventu mraz,
trajal bo ves zimski čas.

Dež in veter pred božičem,
koplje jamo rad mrličem.

Božični dež — vzame rž.
Zelen božič — bela velika noč.

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen France Grafen-
auer.
3. 12. 1800 rojen France Preše-
ren.
11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan
Cankar.
15. 12. 1935 umrl France Grafen-
auer.
19. 12. 1828 rojen v Lešah Anton
Janežič.

Zapiski

Sonce vstopi v znamenje kozla dne 22. ob 4.32 uri zjutraj.

Mlaj dne 6. ob 11.48 uri.

Prvi krajec dne 13. ob 17.30 uri.

Ščip ali polna luna dne 20. ob 12.43 uri.

Zadnji krajec dne 28. ob 6.43 uri.

Dan je dolg od 8 ur 39 minut do 8 ur 23 minut.

GREGORIČ FRANC
OLIP TOMAŽ
KELIH URH
PRISTOVNIK FRANC
ORAŽE JERNEJ
ORAŽE JANEZ
DOVJAK IVAN
KELIH FLORIJAN
ORAŽE JAKOB
PASTERK JURIJ
WEINCIRL FRANC
OLIP MICKA
ŽUPANC MIHA

1943 — 29. April — 1953

MIHA KLINAR

Žalostni Pastoral

Staje, koče so požgane,
veter nosi sneg od skal,
briše sled in briše rane
in nam žvižga pastoral:

— Ovce bele so odgnali,
a pastirja so ubili,
koče, staje so požgali,
plamen smrti le pustili.

Takrat sem v bolesi nemi
pesem o ljubezni zgubil
in med strašnimi plameni
ruševine te poljubil.

Zdaj jih s snegom zasipavam,
zabrisujem črne rane;
skoz zamete snežne plavam,
spremljam gladne partizane.

(Pokljuka, decembra 1944)

Dr. FRANCI ZWITTER:

Paberki iz življenja koroških Slovencev

Podati popolno sliko o življenju in položaju koroških Slovencev je zelo težko. V kratkih besedah je lahko prikazano nadvse pozitivno in rožnato, kakor je to skrajno neodgovorno in neresno storil pred jugoslovanskimi novinarji na Dunaju in potem ponovno pred novinarji v Luxemburgu državni kancler dr. h. c. inž. Figl, lahko pa bi ga prikazali v popolnoma negativni luči, kar bi bilo brez dvoma tudi enostransko neodgovorno in neresno. Dolgih razprav o tem vprašanju je napisanih že več od obeh strani z dokazi in utemeljitvami iz daljnje in bližnje zgodovine. Tako je problematika našega življenja razmeroma dobro osvetljena in obdelana, da za resnega in resnicoljubnega človeka ni težko, da si ustvari stvarno sliko o toli diskutiranem, še vedno nezadovoljivo rešenem in zato slej ko prej perečem koroškem vprašanju.

Zato ni moj namen, da bi o tem vprašanju napisal novo razpravo, temveč gre pri teh mojih vrsticah v resnici le za paberke iz novejšega življenja našega ljudstva, iz katerih pa morda bolje razvidimo naš dejanski položaj kot iz dolgih razprav, ki po navadi iz nekih zgodovinskih kompleksov zastirajo stvarni pogled na sedanost. Ti paberki so le sličice iz našega življenja z njegovimi senčnimi in sončnimi stranmi, toda pomembne dovolj, da se ob njih zamislimo in spoznamo naš resnični položaj.

*

Razvaline prosvetnega doma v Žitari vesi so bile gotovo dovolj vidna škoda, ki smo jo Slovenci utrpeli med nacistično vojno, da bi človek pričakoval pri obnovi tega doma vsestransko pomoč od strani oblasti. Toda od vsega početka so le-te delale težkoče in zavirale obnovitveno delo. Zadostuje povedati, da je namestnik velikovškega okrajnega glavarja dr. Maierhofer upošteval ugovor tako imenovane Zveze domovini zvestih Korošcev proti gradnji in to v zavesti protizakonitosti z neprikritim cinizmom. Od leta 1948 pa do danes se vrstijo potem razne komisije! Toda Prosvetni dom kljub vsemu danes stoji in služi svojim namenom. Uspeh vseh organiziranih, klavrnih poskusov, da bi preprečili izgradnjo, je baš nasproten: danes je ob prosvetnih prireditvah Dom zbirališče vseh naših ljudi, tudi tistih, ki so nekoč nasedli silam, ki so hotele zabraniti obnovo kulturno-prosvetnega dela v bližini Miklavčevine!

*

Jezik je brez dvoma važen element v pojmu narodnosti. Narod je le toliko svoboden in enakopraven, kolikor dejansko sodeluje pri javni upravi. — Stoletja živita na Koroškem slovenski in avstrijski narod drug poleg drugega. Še vedno je sestavni del ustave člen 19 državnega osnovnega zakona z dne 21. XII. 1867 o splošnih pravicah državljanov, ki med drugim pravi, „da država priznava enakopravnost vseh jezikov, ki so v deželi v navadi, v šoli, v uradu in javnem življenju“. Tudi člen 8 zveznega ustavnega zakona pravi,

da je nemški jezik državni jezik republike, „ne da bi bile s tem okrnjene pravice, ki so z zveznim zakonom priznane jezikovnim manjšinam“.

Pred nami pa leži pisanje varnostnega direktorja Stossierja številka 15.157/SD/48/G z dne 4. X. 1948, s katerim zavrača slovensko pisano vlogo SPZ z utemeljitvijo, da je „nemški jezik edini poslovni jezik državnih upravnih uradov“, ko je že prej brez odloka vrnil dve slovenski vlogi SPZ z dne 24. IX. in 30. IX. 1948.

Toda — recimo — pri varnostni direkciji gre za zvezni urad, pri Deželni kmetijski zbornici, ki po novem zakonu pozna prav tako samo nemščino kot svoj poslovni jezik, pa gre za deželno ustanovo, v kateri so zastopani tudi Slovenci. Razumljivo, da smo zato zahtevali tozadevno spremembo v tem zakonu. Odgovor koroške deželne vlade št. 93.951-11/51 z dne 12. XII. 1951, ki ga je podpisal sam deželni glavar Wedenig, pa prav s sklicevanjem na zaščitna določila senžermenske pogodbe odklanja spremembo, češ, da „z določili zakona o kmetijski zbornici ni noben član manjšine oviran v svobodni uporabi svojega jezika v privatnem ali trgovskem poslovanju in so posebne določbe za manjšine predvidene le za uporabo jezika pred sodišči“, z drugimi besedami, da pred uradi slovenski jezik ni enakopraven. V resnici čudna zaščita, ki dovoljuje in omogoča zaščito baš nasprotnega, kar hoče zaščititi! Tozadevnega predloga naših dveh zastopnikov v Deželni kmetijski zbornici pa do danes še niso imeli časa obravnavati. Sicer pa so to le malenkosti, bolj resno je dejstvo, da je enakopravnost slovenskega jezika pred uradi nemogoča že zgolj zaradi tega, ker enostavno ni nobenega slovenskega uradnika v koroški deželni upravi.

*

Odnos večinskega naroda do vprašanja šolstva manjšine je merilo njegove resnične kulturnosti, demokratičnosti in širokogrudnosti. Zgodovinsko gledano tozadevni odnosi ne dovoljujejo ugodne ocene. Z novo šolsko odredbo o dvojezičnem šolstvu z dne 31. X. 1945 je storjen nedvomno korak naprej, ki ga ne smemo podcenjevati. Na žalost pa je v premnogih primerih ta odredba le na papirju: tako ni po odredbi predpisanih šolskih knjig, ni dovolj kvalificiranih učiteljev, ni rešeno vprašanje kompetence referenta za dvojezično šolstvo, ni kazni za neizvajanje odredbe! V tem oziru bi lahko s pritožbami nadaljevali v nedogled, posebno če si ogledamo konkretne krajevne razmere. Kako naj na primer pozitivno ocenjujemo razmere v šolah, če otrokom razna šolska vodstva prepovedujejo medsebojno občevanje v materinščini, kako naj ugodno ocenjujemo očitno sabotiranje odredbe in hujskanje proti njej od strani posameznih učiteljev in tudi organiziranih skupin? Kdor gleda le svojo ožjo okolico, mora nujno postati malodušen; na splošno pa je kljub vsemu nova odredba napredek, ki pride najbolj očitno do izraza v dnevno naraščajočem visokem številu naročnikov „Mladega rodu“, ki je vsled pomanjkanja drugih slovenskih učnih knjig postal za večino šol neobhodno potreben pripomoček za pouk slovenščine.

*

Ljudska štetja od nekdaj igrajo važno vlogo za razne statistike in imajo zaradi „uradnega značaja“ videz nepristranosti. Ne vemo, kako je z ostalimi izsledki ljudskega štetja, — izkaz občevalnega jezika v naših krajih je brez dvoma skrajno pristranski in ne odgovarja dejanskemu stanju. Zato je tudi

vsako ugotavljanje in ocenjevanje narodnostnega stanja na podlagi tega popisa nestvarno in krivično. Zadostuje ugotovitev, da pri določitvi števnih komisarjev naših ljudi sploh niso upoštevali in da so imeli števni komisarji nalog, da število Slovencev s pomočjo „vindišarjev“ skrčijo. Zmešani, neporabni rezultati so sad teh mahinacij! Pa smo Slovenci na Koroškem živeli tudi v času, ko so uradno ugotovili za vse večne čase našo likvidacijo! Ostali bomo tudi v bodoče, ne glede na to, ali priznajo naše dejansko število, ali nas je po njihovem 42.095 ali 22.534 ali 11.316. Z ljudskim štetjem in njegovimi ugotovitvami glede občevalnega jezika so se osmešili najbolj sami, ko v uradnem poročilu o rezultatih ljudskega štetja z dne 1. julija 1951 po občinah (zvezek 4 Avstrijskega statističnega centralnega urada) na strani 3 v vsej Koroški naštejejo 448.345 prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom, na zadnji strani istega izkaza pa le 428.784! Kdor drugim jamo koplje, sam noter pade!

*

Največji zločin nad koroškimi Slovenci je bila nečloveška izselitev več stotin slovenskih družin. To je bil zločin, ki ga je obsodila vsa svetovna javnost, ki ga je tudi nürnberško sodišče označilo kot zločin proti „mednarodnemu pravu“, katerega glavnega krivca je obsodilo avstrijsko sodišče. Trpljenja izseljencev v številnih taboriščih ni mogoče popraviti niti ga izračunati v številkah. Tem bolj obsodbe vredno je zato stališče raznih činiteljev, ki hočejo izseljenišтво pokazati kot nenevarno in mirno življenje ali celo kot zaščito pred tedanjimi nevarnostmi v domovini. Kakor zveni to smešno, tako zelo je resno! Trdijo namreč, da naši izseljenci niso bili v priporu, temveč so bili le deloma omejeni v svobodnem kretanju. Vzrok je prozoren: treba je koroške Slovence ogoljufati za visoki moralni kapital množičnega izseljenišťa in partizanskega gibanja! Toda niti enega niti drugega ni mogoče izbrisati iz narodne zgodovine koroških Slovencev!

*

To je le nekaj značilnih primerov, ki zadevajo naše narodno življenje. Lahko bi prinesli tudi primere gospodarskega zapostavljanja. Število teh bi bilo še večje. Pa dovolj je senc!

*

Razvaline Prosvetnega doma v Žitari vesi niso edino razdejanje iz nacistične dobe. Razpuščena prosvetna društva, uničeni odri, na grmadah zažgane knjige, uničene in oropane zadružne in druge naše gospodarske ustanove, osiromašeni domovi naših izseljencev in partizanov itd.: vse to je bila žalostna bilanca „kulture in napredka“ nacistične vladavine. Velja:

*Vse je vihar razd'jal,
narod pa zmiraj stal!*

Na smrt obsojeni majhni narod je zbral vse svoje sile in ko je premagal najprej nasilnika, je zavihal rokave, pljunil v roke in začel z delom.

Naše zadružništvo si je priborilo v številnih dolgih procesih do malih izjem spet svoje premoženje. Poleg nekdanjih naših Hranilnic in posojilnic delujejo danes po vsej naši zemlji razpredene blagovne zadruge in krepijo gospodarstvo našega človeka. Močna Zadružna zveza v svoji lastni hiši jim je opora. Trije tovorni avtomobili prevažajo zadružno blago, pet traktorjev je v pomoč našim zadružnikom. Gradijo se novi magacini, ki so prvi pogoj za

uspešno združno delovanje, v Škofičah in Št. Jakobu v Rožu, tem bodo sledili nadaljnji v drugih krajih, v Sekiri pa vstaja nova zgradba, da se vključimo tudi v moderno gospodarsko panogo tujkega prometa...

In obnova na kulturnem področju!

Spet delajo prosvetna društva, čeprav od države, torej tudi od naših davkov plačani zvezni referent za ljudsko prosveto v svojih poročilih ne ve ničesar povedati v slovenskem kulturnem življenju; spet so po večini obnovljene naše knjižnice, popravljeni naši odri, novo zgrajen Prosvetni dom v Žitari vasi, v obnovi Dom v Podljubelju, v gradnji nova prosvetna dvorana v Škofičah! V Celovcu je na razpolago velika centralna knjižnica Slovenske prosvetne zveze, odprta je bila in posluje prva slovenska knjigarna v Celovcu, vsakoletna centralna prireditel v celovškem Mestnem gledališču je revija našega skupnega kulturnega ustvarjanja!

Toda to niso edini uspehi naše kulturne obnove: morda so še večjega pomena po našem prizadevanju ustvarjeni živi stiki s slovenskim kulturnim središčem in z matičnim narodom! Pomislimo: prvič v zgodovini gostovanje Slovenskega narodnega gledališča v Celovcu. Občudovali smo najprej visoko kvaliteto Ljubljanske opere, nato pa se veselili lansko leto obiska Ljubljanske drame. In kdo bi mogel prezreti uspehe Študentskega zbora pod vodstvom dirigenta Radovana Gobca ali edinstveni uspeh Akademskega pevskega zbora pod vodstvom dirigenta Radota Simonitija, ki se je s koncerti po vsej slovenski zemlji oddolžil spominu nazvečjega mojstra slovenske narodne pesmi Franceta Marolta!

Pa ti stiki postajajo z dneva v dan tesnejši, ne samo med nami temveč tudi z avstrijskim narodom. Obisku Borovljancev v Ljubljani je sledil obisk trboveljskega Delavskega kulturnega društva v Celovcu, v celovškem muzeju je razstavljal slovenski umetnik Božidar Jakac, pripravlja se gostovanje celovškega gledališča v Ljubljani in protiobisk Slovenskega narodnega gledališča v Celovcu. Veseli smo, da smo pri teh stikih bili posredovalci — most in hočemo to plemenito vlogo posredovanja nadaljevati v zavesti, da bodo še bolj živi stiki privedli do še večjega zblizanja in globljega medsebojnega spoznavanja in s tem do končne razčistitve vseh malenkostnih, še spornih vprašanj med narodom-sosedoma!

S ponosom pa lahko ugotavljamo, da se naše delo priznava tudi od strani oblasti, kar dokazujeta dejstvi, da je prvič v zgodovini SPZ uspela dobiti subvencijo iz javnih sredstev in je bilo od najvišje strani v deželi izraženo, „da je Slovenska prosvetna zveza pomembna kulturna ustanova, ki je ni mogoče prezreti v kulturnem življenju dežele Koroške.“

*

Paberki iz življenja koroških Slovencev. Sončne in senčne strani. Toda nočemo obupavati ob spredaj navedenih, le premnogih žalostnih pojavih, temveč hočemo videti predvsem velike uspehe našega lastnega prizadevanja in razveseljive spremembe, čeprav še malenkostne, v odnosih uradnih činitelev do nas. Če nam pogledi v črno preteklost ne bodo zastirali jasnejših pri-vidov bodočnosti, bomo lahko postali element, ki združuje in s tem tudi s svoje strani pomagali pri potrebni zadovoljivi rešitvi vprašanj, ki se tičejo predvsem nas in našega narodnostnega življenja.

BLAŽ SINGER:

Lastninske pravice v našem pašništvu

Delež planin in izrazitih pašnikov je na slovenskem ozemlju Koroške približno za polovico manjši od deleža, ki ga zavzemajo planine in pašniki v kmetijsko izkoriščeni zemlji na nemškem ozemlju. Zato bi za prvi hip človek sodil, da je pašništvo in planšarstvo med nami nepomembna gospodarska veja in da mu ni pripisovati posebne vloge. Do take sodbe kaj lahko pride tisti, ki ga je mila usoda posadila v dolino in ki ne pozna trdega dela, težav in trpljenja hribovskih kmetov, da bi se obdržali na svoji zemlji.

Čeprav je delež planin in pašnikov splošno gledano res minimalen, je paša živine pri nas v lokalnem merilu vendar izredno pereč problem. To pa zaradi tega, ker so svojčas cele vasi pasle oz. imajo zapisano še danes pravico do paše tam, kjer paše ni več. Te vasi pa so od svoje nekdanje paše naravnost odvisne. Zaradi njenega pomanjkanja izgubljajo svojo ekonomsko osnovo.

Vzroki, da po naših vaseh ginevajo možnosti paše in da postaja problem pašništva in planšarstva zelo zamotan, so mnogovrstni. Osvetljiti te vzroke in probleme, hkrati pa tudi pokazati pota k njihovem reševanju se mi zdi zato posebno nujno.

NEKOČ IN DANES

Pašništvo in planšarstvo je bilo od nekdaj bistveni činitelj za uspeh živinoreje v gorskih predelih in za obstoj hribovskih kmetov sploh. Tudi v „dobrih starih časih“ je bilo razvito planšarstvo merilo urejenosti in trdnosti gorskih kmetij. Kakor pravljica pa zvenijo danes mlajšemu rodu pripovedke starih ljudi o kmetijah visoko v hribih Karavank, v grapah okoli Železne Kaple in drugih naših gorskih obronkih, z 20 in več glav goveje živine in z močno čredo ovac, ki se je pasla po mastnih zelenih pašiščih, ki so danes v največ primerih zaraščena z lesom ali zapuščena, tu in tam tudi do skale gola in razdejana.

In ali ne zveni skoraj kakor bajka resnica, da so po teh planinah prepevali pastirji in planšarice, da so pridelali letno cele škafe masla, skute in sira, da so s pašo in preostanki mleka vzredili in opitali na planini desetine prašičev in da so dajali kmetje vole na planino, da bi jih ne bilo treba pred jesensko odprodajo doma pitati.

Če slišimo tako obujanje spominov starih hribovskih ljudi na planine in pašnike in se zamislimo nazaj, ko so prav hribovci vozili zimo za zimo les v dolino ter si s tem in s sekanjem lesa služili denar, potem nam postaja jasno, zakaj so prej hribovske kmetije in cele vasi stale gospodarsko na trdnih nogah in zakaj svoječasno blagostanje čedalje bolj izpodjeda revščina, kljub temu,

da so ljudje bolj marljivi in da so se pričeli posluževati sodobnih pridobitev in sredstev za izboljšanje in lajšanje proizvodnje.

Našim hribovskim kmetom je pričelo primanjkovati paše za živino. Zato tudi ni več planšarstva in njegovih cenениh dohodkov. Pri vožnji lesa jih izpodjedata traktor in vravno vlačilo. Ker domačija številni družini ne more dati več potrebnega zaslužka, bežijo doraščajoči otroci iz gorskih vasi v mesto. Večajo se gploseki po kmečkih gozdovih, letni prirastek pa pada. Kar je še ostalo ljudi po hribovitih vaseh, sklonjeni in utrujeni od dela ne najdejo skoraj več vezi z hitrim vrvenjem in spremembami v mestu, premalo čitajo in premalo razmišljajo. Ni čuda, da jim zato čedalje bolj ginejo stara trmasta samozavest in človeški, stari hribovski ponos, da postajajo plašni in nezaupljivi ter da se prav vsled tega čutijo veliko preveč odvisni od zemljiškega gospoda in od oblasti.

Vedno spet se govori o potrebi intenzivnosti in pospeševanja kmetovanja, v gorskih predelih pa si nebrzdano osvaja zemljišče za zemljiščem skrajna gospodarska ekstenzivnost — gozd. To opominjajoče potrjuje uradno popisovanje planin na Koroškem, kjer se je n. pr. v sodnem okraju Svinec površina planin zmanjšala v teku 80 let od 6194.80 na 4288.76 ha, torej za okroglo 30%, medtem ko se je približno v isti meri povečala površina gozda. Da po naših planinah in pašiščih ni nič boljši, bo potrdil vsak, ki živi oziroma pozna okoliščine, v katerih morajo skoraj brez ustrezne paše gospodariti hribovski kmetje n. pr. v Slovenjem Plajberku, Selah, Beli, Obirskem, Lobniku itd.

Kaj je pravzaprav vzrok tako očitnemu in naglemu propadanju paše v naših gorskih predelih in po planinah? Vzrokov je mnogo. Vsakdo bi navedel drugega. Nenačrtnost pri sečnjah, sprememba klimatičnih razmer, plazovi, odnašanje zemlje po vetru in vodi; na drugi strani spet zaraščanje in zaplevljenje kot posledica pomanjkljivega trebljenja pašišč; pomanjkanje pastirjev ter tu in tam tudi skrbi za pašnike tako s strani kmetov kakor od politično upravnih ustanov, neurejene razmere v lastništvu, zaviranje paše po zemljiških veleposestnikih, nesoglasja v sosesčini in tako naprej.

Med vsemi temi vzroki pa so brez dvoma poglavitni in prvenstveni vzrok nemogoče, razvoj pašništva in planšarstva hromeče in voljo kmetov do izboljšanja pašništva naravnost ubijajoče razmere v pogledu na lastninske pravice na planinah in pašiščih.

V naših krajih lastnik planin in gorskih pašišč večinoma ni kmet oz. kmečka sosesčina, temveč zemljiški veleposestnik. Kmetje oz. sosesčine imajo samo pravico, da na teh pašiščih pasejo svojo živino. V precej primerih pa tudi te pravice nimajo, temveč smejo pasti živino le proti plačevanju zakupnine, niso lastniki in ne smejo sami od sebe urediti planine in paše po svojih potrebah. Lastnik sam pa svoje živine ne pase, ker je navadno nima. Pravice kmetov do paše živine na njegovih zemljiščih so za njega samo breme brez vsake koristi. Gozd mu donša več, pa če bi bil še tako malenkosten prirastek. Zato mu je skrb za planine, za ohranitev in izboljšanje paše deveta briga. Njemu je veliko ljubši gozd.

Zemljiškemu veleposestniku je zelo na tem, da se otrese nadležnih vknjiženih bremen, ki jih ima do sosesčin in vasi po svojih prostranih zemljiščih. Otreša pa se jih s tem, da že desetletja namenoma zanemarja svoje obveznosti in — izrabljajoč človeško sebičnost in občutek odvisnosti, ki sta prav med gor-

skimi kmeti zelo močna, z najrazličnejšimi prepovedmi in z osebnimi zapostavljanji hromi in razbija sosesčino, ki bi morala v tem primeru skupno nastopati.

Izrabljanje položaja gospodarsko močnejšega je v številnih primerih šlo tako daleč, da je zemljiški veleposestnik v zadnjih desetletjih izpodrinil s svoje zemlje cele sosesčine. Primeri kakor izginula vas Spice pri Radišah, nadalje primer v Medvedjem dolu, Brodeh, v občini Beli, v Slovenjah in drugod to potrjujejo. Hkrati pa resno opozarjajo na nevarnost nadaljnega izpodjedanja hribovskih kmetov po zemljiškem veleposestniku.

Tej nevarnosti pa bo treba prav v primeru neizpolnjevanja obveznosti zemljiškega veleposestnika do kmetov, kakor so to paša, stelja, les in podobno

Zasnežene Sele

stopiti z odločnimi ukrepi nasproti. Gre zato, da se odpravi sedanji nemogoči položaj v lasništvu pašnikov in zemljišč, ki so obremenjene s služnostmi (servituti), gre zato, da postanejo posestniki pravic do izkoriščanja paše tudi lastniki zemljišč, kjer je dejanska možnost paše. Vprašanje zaščitenja pravic paše v tej obliki in ustvaritev pogojev za podvig pašništva in planšarstva ni samo stvar, ki prizadene zemljiškega veleposestnika in kmete, ki posedujejo pravico paše, temveč je to stvar, ki prizadene celotno kmečko vprašanje, je stvar zakonodajalca in politične upravne oblasti. Danes, ko gre če-

dalje bolj zato, da se mobilizirajo vsi viri za povečanje samooskrbe z živili in da vsaka država zagotovi prehrano ljudstva iz lastne kmetijske proizvodnje, je nujno, da se zadosti tudi potrebi po ureditvi lastninskih razmer v pašništvu. To je pogoj uspešnega planšarstva in doprinos k povečanju samooskrbe z živili. Po teh vidikih bi se morala oblast nujno postaviti odločno na stran prizadetih kmetovalcev, sosesčin in pašniških skupnosti.

POGLEDI ZAKONODAJALCA NA LASTNINSKO VPRAŠANJE PAŠNIKOV

Predno si podrobneje ogledamo možnosti za odpravo obstoječih lastninskih razmer v pašništvu, so potrebna še nekatera splošna pojasnila.

Pravica paše na tujih zemljiščih izvira iz več sto let starih ustmeno prenešenih pravic podložnikov, da se smejo okoriščati s produkti, ki so zrasli na zemljiščih graščinske in cerkvene gospode. Poleg paše po travnikih, senožetih in pašnikih so imeli podložniki še pravico do sekanja drv in stavbenega lesa, do grabljenja stelje itd. v graščinskih in cerkvenih gozdovih. Vse te pravice so si podložniki v teku stoletnega družbenega razvoja priborili. Ker pravice po obsegu in času izkoriščanja niso bile točno določene, so bile često predmet sporov in spopadov med zemljiškim gospodom in podložniki. V letu 1848, ko se je kmet osvobodil graščinskega jarma in je bilo samodržstvo zemljiške in cerkvene gospode razbito, je novi zakonodajalec s patentom z dne 7. septembra

1848 v pogledu na te pravice revolucionarno postavil, da se morajo zemlja in zemljišča razbremeniti služnosti. Sedmi člen tega patenta pravi, da se morajo pravice paše in druge služnosti med gospodo in njenimi podložniki proti odplačilu razveljaviti. To je bil za tiste čase vsekakor odločen akt v korist kmetov, ki so zemljo obdelovali.

Pičlih pet let pozneje, v patentu z dne 5. julija 1853 pa je zakonodajalec svoje stališče spremenil v prid zemljiške gospode. S tem patentom je zakonodajalec že predvideval *u r e d i t e* v obstoječih služnosti pred njihovo odpravo potom odkupa. Namesto odprave služnosti je ta patent omogočil, da so lastniki s služnostmi obremenjenih zemljišč še naprej ostali graščaki, kmete pa je postavil pred dejstvo stalnih težav v uveljavljanju in izkoriščanju svojih pravic na graščinski zemlji.

Na osnovi tega patenta je zemljiška veleposest skozi desetletja imela možnost, da se postopoma „po svoje“ otrese svojih obveznosti in da skrči kmetom njihove služnostne pravice. Iz listin o ureditvi služnostnih pravic, ki so bile v naslednjih desetletjih med upravičenci in zemljiško gospodo sklenjene pred deželno vlado, vidimo, proti kakšnim težavam in zvijačam so se morali kmetje leta in leta boriti, predno so si na papirju zagotovili kolikor-toliko znosno izkoriščanje svojih pravic.

Te listine obstojajo povsod, kjer gre za služnostne pravice do paše; nahajajo pa se v varstvu sodišč, občin, agrarnih oblasti, tu in tam tudi v rokah sosesčin. Poznanje vsebine teh listin je v vsakem posameznem primeru pogoj za nadaljnje ustrezne ukrepe.

V teku desetletij pa je tudi ta patent zgubil svojo praktično vrednost. Izkušnje so pokazale, da na njegovi podlagi ni mogoče zadovoljivo rešiti tega

Težko prevažanje lesa

perečega vprašanja. Zato so posamezne avtonomne dežele sklenile svoje posebne zakone za ureditev teh pravic. Na Koroškem je bil prvi tozadevni zakon sklenjen 30. marca 1904, sledil pa mu je že 28. avgusta 1908 nadaljni zakon „o preureditvi in odkupu v postopku na podlagi cesarskega patenta od 5. julija 1853 R.G.Bl. Nr. 130 urejenih pravic do paše ter odvzema lesa in gozdnih proizvodov kakor o varovanju pravic pogozdenih zemljišč.“

Oba deželna zakona sta

temeljila na patentu, ki je bil proti pravični rešitvi teh problemov, proti združitvi koristnika in lastnika pašišč v eni osebi. Zato je jasno tudi njihova trajnost bila omejena. Komaj poldrugo leto po končani prvi svetovni vojni je 10. marca 1920 bil za Koroško sklenjen tretji zakon „o od-

kupu, ureditvi in preureditvi gozdnih, pašniških in poljskih služnosti.“ Ta zakon je stopil v veljavo 1. avgusta 1920 in so z njim zgubili svojo veljavo tako patent iz leta 1853, kakor tudi deželna zakona iz leta 1904 in 1908.

TRENTUTNE MOŽNOSTI ZA REŠEVANJE PROBLEMA

Zakon iz leta 1920 je na Koroškem še danes v veljavi. Zaradi tega si ga bomo boljše ogledali.

Njegovim določilom so podvržene vse pravice paše, odvzema lesa in gozdnih proizvodov na tujih zemljiščih, nadalje vse ostale služnosti v gozdu, na njivah in na travnikih. Glede pravic do paše, do odvzema lesa in do drugih užitnin iz gozda pravi zakon, da se morajo načelno odkupiti. Odkup edino tam ne pride v poštev, kjer bi zaradi tega bili gospodarstvo koristnika ali pa splošni gospodarski interesi dežele ogroženi. V tem primeru pride v poštev ureditev ali pa preureditev, če je bila že prej izvedena ureditev po patentu iz leta 1853.

V tem zakonu je torej o d k u p p r a v i c (združitve lastnika in koristnika v eni osebi) pred ureditvijo oz. pred točnim opisom služnostnih pravic in obveznosti.

Odkup je po § 3 tega zakona mogoč ali z odstopom zemljišč ali pa z odplačilom odkupnine od strani obvezanca (zemljiške veleposesti) koristnikom (kmetijam s služnostnimi pravicami). Odkup potom odstopa zemljišč koristnikom se mora izvesti tako, da zemljišče, ki pride v last koristnikov, po svoji trajni donosnosti zadosti pravicam, ki so zajamčene (§ 4). V ta namen predvideva § 9 zakona, da se izloči iz posestva obvezanca služnostno zemljišče, na katerem je torej koriščenje teh pravic zajamčeno. V primeru, da na zemljiščih obvezanca obstojajo pašne površine kakor čista paša, planina ali pripravn goloseki, je ta zemljišča treba izločiti za pašo (§ 10). Kjer pa takih površin ni ali pa jih ni dovolj, mora obvezanec na zahtevo koristnikov odstopiti tudi z lesom zaraslo zemljišče takega obsega, ki bo po spremembi v pašnik zadovoljil pravicam paše.

Odkup v denarju pride v poštev v primeru, da s služnostjo obremenjeno zemljišče trajno ni v stanju zadostiti pravicam paše in nadalje v primeru, da upravičenci koriščenje teh pravic lahko pogrešajo oziroma ne potrebujejo, ker se jim je oskrbelo stalno nadomestilo (§ 5).

Če vprašanje služnostih pravic do paše ni mogoče rešiti ne z odstopom zemljišč niti ne z odplačilom odkupnine, se morajo le-te po potrebi urediti oz. preurediti. V primeru, da bi ovire za odstop zemljišča ali za izplačilo odkupnine pozneje odpadle, tedaj je treba v smislu zakona pravice odkupiti, pa čeprav so bile pravice že prej urejene (§ 6).

Po § 18 spadajo pod ureditev oz. preureditev služnostnih pravic paše: določitev in izkaz pašnih mest, ločitev paše od gozda, sprememba v gospodarstvu z gozdom, če paša ni trajno zajamčena; nadalje čas in način razglasa ter označba parcel, ki so bile zasajene z gozdnimi sadikami, določila glede napajališč, pregonov, časa paše, število in vrste živine, ki se sme pasti; naprava in vzdrževanje ograj, poti, hlevov, vodovodov, namakališč itd. ter oskrba z lesom za gradnje in vzdrževanje planinskih poslopij in za kurjavo.

Za primer, da zaradi nove pogozditve v smislu določil ureditve začasno ni dovolj paše, določi okrajna agrarna oblast na predlog koristnikov nadomestna pašišča na drugih za to pripravnih zemljiščih obvezanca (§ 21). Vse

servitutne pravice, ki so bile urejene, morajo biti uradnim potom vpisane v zemljiško knjigo in ostanejo v veljavi tudi, če bi se posestvo obvezanca prodalo na prisilni dražbi (§ 25). S služnostjo paše obremenjena zemljišča se ne smejo pogozditi; prav tako ni dovoljeno, da bi obvezanec pustil, da sama od sebe zarastejo. Izjemo predvideva § 26 le za primer, da so zemljišča ogrožena po plazovih, hudournikih in podobnih elementarnih katastrofah. Vendar morajo v tem primeru koristniki dobiti odkazano nadomestno pašo ali pa odgovarjajočo denarno odškodnino (§ 27). Po § 28 pa imajo koristniki pravico do odškodnine tudi tedaj, če je zaradi krivde obvezanca premalo paše.

Osnovo, tako za odstop zemljišča, kakor tudi za odplačilo odkupnine v denarju in za ureditev ali preureditev v smislu tega zakona tvorijo dogovori, listine, izročila in podobni opisi obsega služnostnih pravic in eventuelnih protislužnosti (§ 7). Nekorišćanje služnostnih pravic ni povod za njihovo izgubo (§ 8).

KAJ SE JE UKRENILO IN KAJ SE MORA UKRENITI

Z izvedbo tega zakona so bile poverjene Agrarne oblasti (Agrarbehörden). Na Koroškem sta poleg Deželne agrarne oblasti pri koroški deželni vladi še Agrarni okrajni oblasti s sedežem v Celovcu in v Beljaku.

Čeprav je ta zakon v veljavi že nad 30 let in njegova določila hočejo v glavnem zaščititi možnosti paše in druge služnostne pravice gorskih kmetov pred pohlepom zemljiškega veleposestnika, je v praksi vsaj na slovenskem ozemlju prišel le redkokdaj do veljave. Nasprotno se njegova določila prezirajo in potvarjajo. Tako se je v primeru posestnikov služnostnih pravic paše v Svečah celo zgodilo, da so se akti o pripravah za odkup služnostih pravic potom odstopa zemljišča in o snovanju pašniške zadruga tik pred zaključkom v nekem uradu zgubili in jih doslej nikjer ni bilo mogoče najti.

Na splošno rečeno kljub temu zakonu že pred 30 leti pereči problemi pašništva po naših krajih še vedno niso rešeni, temveč so postali — kakor pokazuje praksa — še bolj pereči. Vzrok temu je v prvi vrsti v tem, da koristniki pravice, ki jim jih zakon daje, vse premalo poznajo. Zaradi tega in iz popolnoma neupravičene bojazni pred oblastmi in zemljiškim veleposestnikom ter zaradi pomanjkanja primerne organizacijske forme se doslej tudi Slovenska kmečka zveza navzlic posameznim poskusom ni mogla resno potegniti za uveljavljanje navedenih pravic. Da je to zemljiški gospodi po volji, je razumljivo. Da se pa spričo čedalje slabšega položaja gorskih kmetov ne zganejo izvoljeni in o zakonu poučeni kmečki zastopniki in oblast, pa meče na stvar zelo značilno luč. To toliko bolj, ker § 44 zakona izrecno določa, da mora Agrarna okrajna oblast v svojem območju pregledati vse obstoječe gozdne in pašne služnosti ter vpeljati upravni postopek, ki ga predvideva ta zakon in ki bi bil za zadovoljivo rešitev problema potreben. Po našem podežlju pa še vedno mrgoli primerov, kjer je bil že davno in je še danes tak postopek v smislu določil veljavnega zakona potreben.

* * *

Pred podobnimi, samo takrat še ne tako perečimi problemi so stali pred 30 leti zgornjeavstrijski gorski kmetje. Že leta 1920 pa so v Goisern spoznali, da bodo za doseg dejanskih možnosti korišćanja svojih služnostnih pravic

uspeli le, če se bodo strnili v posebni interesni skupnosti, v katero so se takoj združili. V naslednjih letih so njihovem zgledu sledili tudi drugi kraji in pričela se je porajati močna organizacija služnostnih upravičencev. Spočetkoma je bila zasnovana na društveni podlagi, leta 1945 pa se je spremenila v „Služnostne zadruge“ s posebno „Zvezo služnostnih zadrug“ na čelu. Zadruge zastopajo služnostne upravičence v vseh krajevnih pravnih in stvarnih vprašanjih za ohranitev njihovih pravic, poleg tega pa skrbijo tudi za drugostransko pomoč in pospeševanje pašništva. Zveza kot taka pa zastopa zadruge in upravičence v vseh stvarnih in pravnih vprašanjih pred deželnimi in zveznimi oblastmi, sodeluje pri predmetnih osnutkih deželnih zakonov in odredb, daje k določenim vprašanjem svoje izvide ter je neposredno vključena v načrtovanje in nadzorstvo izvedbe sečenj in pogozdovanj na zemljiščih, ki so obremenjena s služnostmi. Po podatkih iz konca leta 1951 združuje zveza 16 okrajnih servitutnih zadrug s 5942 člani.

* * *

Iz stanja našega pašništva, ki v veliki meri temelji na služnostnih pravicah ter iz obstoječih možnosti za pametno in trajno ureditev koriščenja paše vidimo, da je združitev služnostnih upravičencev do paše na principu samopomoči tudi pri nas osnovna potreba. Brez organiziranega nastopa za uveljavljanje svojih služnostnih pravic upravičenci ne bodo prišli do paše, do katere imajo pravico in katero krvavo potrebujejo. To je prav tako potrebno, kakor pa samopomoč v pašniških zadrugah s strani kmetov, ki dajejo živino na pašo proti zakupu na veleposestniške planine.

Pri spravljanju sena

Ceneni kvalitetni čevlji

trgovina s čevlji

Heuner Celovec

Na Koroškem še nimamo takega združenja. Sicer je bilo letos spomladi obnovljeno „Koroško planšarsko društvo“, ki pa v svojih pravilih ne predvideva brige za reševanje teh perečih vprašanj. Sicer pa bi tudi po svojem stavu članstva temu smotru ne moglo služiti, ker hoče v svrhu strokovnega pospeševanja planšarstva združiti dva nasprotujoča si činitelja, to je lastnika pašišč na eni strani in služnostnega upravičenca na teh pašiščih na drugi strani. Ne omalovažujem ciljev obstoječega društva, temveč jih nasprotno toplo pozdravljam, vendar sodim, da je nujno potrebno, da se kmetje s služnostnimi pravicami do paše posebej združijo in v enotni strogo nadstrankarski fronti izbojujejo dejanske možnosti paše. Drugače bodo naša pašišča naprej propadala in se bo njihov obseg še bolj skrčil. Da bo zaradi tega izgubilo svojo eksistenco še nadaljnje število kmetov in proizvodnja v deželi ne bo dohajala potreb, ki jih stavi pred njo družbeni razvoj, menda ni treba posebej dokazovati.

Posebno združenje kmetov s služnostnimi pravicami pa bi razen upravičencev do paše lahko združevalo in zastopalo tudi upravičence do sekanja lesa, grabljenja stelje in do drugih služnosti, za katere veljajo podobna določila, kakor smo jih spredaj videli. Tako združenje bi imelo tudi odličen narodno gospodarski pomen, ker bi pospeševalo bolj intenzivno proizvodnjo v kmetijstvu in utrdilo eksistenco tisočev kmečkih ljudi, ki so obsojeni drugače na počasno, a gotovo gospodarsko obubožanje.

Kakor vidimo, gre v primeru služnostnih pravic paše, dobave drv in stelje iz veleposestniških zemljišč za star, še iz dobe fevdalizma do danes ohranjen gospodarski sistem in za neko obliko odvisnosti. Enako vidimo, da so zakoniti pogoji za odpravo tega sistema in te odvisnosti ustvarjeni. Manjka samo volje oblasti za izvajanje ukrepov, ki bi dejansko omogočili njegovo odpravo. Skrajni čas je, da se oblast končno opogumi in odpravi te zadnje ostanke fevdalizma v središču Evrope.

Od kleti do strehe

ves gradbeni material, kakor:

**cement, apno vseh vrst, heraklit, strešna lepenka
pri dobavi vsakovrstnega materiala ugodne cene**

STOISER & WOLSCHNER

betonska tvornica, gradbeni material in keramika

CELOVEC, Bahnstraße 27, telefon 25-43

St. Stefan v Labudski dolini

DORNIK PETER:

Velika vera v človeka

Ozrimo se tudi tokrat k našim bratom, ki živijo onstran Pece ob Savi, Dravi in plavi Donavi. Pogledjmo kako živijo in kaj delajo. V zadregi sem bil, ko sem začel pisati naslednji sestavek. V letu dni se nabere toliko dogodkov, da človek težko razbere, kaj je bilo najpomembnejše in piše prav o tem. V dveh Koledarjih sem pisal o velikih gradnjah. Dragi bralci, razbrali ste lahko, da v Jugoslaviji v gospodarskem pogledu krepko korakajo naprej po svoji začetni poti. Rane pretekle vojne so zaceljene. Živil in oblačil ne kupujejo več na karte. Strankarski boji ne razjedajo več moč narodov in delavcem se ni treba s stavkami boriti za vsakdanji kos kruha. Povsod je živahno vrvenje, na vasi in v mestih, predvsem pa v industrijskih središčih. Skratka gospodarsko življenje tako uravnujejo, da delavec in kmet že uživata bogate plodove svojih prizadevanj. Oba skupno že doživljata prve dneve svetle bodočnosti. Čemu naj pripišemo vse našete uspehe in hiter razvoj gospodarstva? Eni sami stvari: veri v ustvarjalno silo in moč delovnega človeka — delavca, ki danes v mirnem času s krampom in lopato in svojo ustvarjalno revolucionarno besedo nadaljuje revolucijo v gospodarskem in družbenem življenju sploh! Vse doživeto lahko pripišemo le resnični graditvi socializma, poglobljanju in izpopolnjevanju socialistične demokracije. V vsaki državi je namreč le toliko svobode in demokratičnosti, kolikor delovni ljudje dejansko sodelujejo v upravljanju družbenega življenja, predvsem pa v razpolaganju s presežkom družbenega dela. Prav to, kar pa je bistvo socialistične demokracije, je v Jugoslaviji uzakonjeno še z vrsto novih uredb in zakonov. Vsakemu poštenemu državljanu je zagotovljena pravica, da lahko dejansko sodeluje v upravljanju družbenega življenja. Torej temu in samo temu lahko pripišemo tako velik in nesluten razmah v gospodarstvu: politični enotnosti ljudstva in bratskemu sožitju petih narodov ene federativne ljudske republike. Prav o tem pa vam mislim danes povedati nekaj več.

Vsak šesti delavec član delavskega sveta

Lani smo se le mimogrede ozrli na delavske svete, doslej nepoznane in torej nove gospodarske organe. Letos pa se zadržimo nekaj več ob njih. Z izvolitvijo delavskih svetov je napravil v Jugoslaviji socializem nov velik korak naprej. Prvi delavski sveti, izvoljeni v letu 1950, so prevzeli upravljanje podjetja v svoje roke še v dokaj težkih razmerah. Podjetja so lahko upravljali le v ozkih okvirih. Vendar je bila ustanovitev delavskih svetov pomembna stvar in povsod v svetu je to odjeknilo kot velika novica. Zadnji dve leti pa so izvolitvam delavskih svetov sledile ustrezajoče važne reforme na vseh področjih gospodarstva in družbenega življenja. V Jugoslaviji so doživeli veliko decen-

tralizacijo državne uprave, s čimer je zagotovljena kar največja udeležba delovnih ljudi pri samoupravi. Uveden je bil nov gospodarski sistem, načrtovanje in finančna politika sta bili prilagojeni dejstvu, da gospodarstvo upravljajo neposredni proizvajalci sami. Vse te važne reforme so postale materialna podlaga za še večji razmah in krepitev delavskega upravljanja. Okrepile so udeležbo delovnih ljudi pri samoupravljanju, okrepile in poglobile so socialistično demokracijo, obenem pa je bil s tem storjen nov korak v borbi proti birokratizmu, temu najbolj nevarnemu sovražniku socialističnega razvoja.

Najprej so bili izvoljeni delavski sveti le v največjih podjetjih. Toda kmalu nato, ko so ti pokazali prve sadove svojega dela, so bile volitve delavskih svetov prav v vseh podjetjih. Lani je izšlo novo navodilo za volitve delavskih svetov. Prav za prav je bilo to navodilo le dopolnjeno. Vpoštevalo je še širšo demokratičnost delavskega upravljanja.

Številke so včasih suhoparne. Vendar se jih poslužimo in pojasnile nam bodo širino delavskega upravljanja. Zavod za statistiko in evidenco ljudske republike Slovenije je zbral podatke o spomladanskih volitvah delavskih svetov. Podatki še niso popolni. Zajemajo zaenkrat le 1452 podjetij. V teh je zaposlenih 120.024 volilnih upravičencev. V podjetjih je bilo izvoljenih 20.062 članov delavskih svetov in 6.500 članov upravnih odborov. Povprečno je torej vsak šesti delavec član delavskega sveta. Član upravnega odbora pa je vsak 21. delavec. Mislim, da tem številkam ni potreba dodajati posebnega komentarja. Same nam dovolj zgovorno govorijo o globokem demokracičnem značaju delavskega upravljanja. Vsak šesti delavec na zasedanju odloča o tem ali onem. In sicer odloča kot predstavnik delovnega kolektiva. V resnici pa sodeluje pri upravljanju vsak pošten delavec s predlogi, pripombami, ali če graja kakršno koli nepravilnost v podjetju. Tako množično sodelovanje v delavskem upravljanju pa ni samo v Sloveniji, marveč v vsaki ljudski republiki v vsej državi.

K o r a k n a p r e j

Do uveljavitve novega gospodarskega sistema, do uzakonjenja družbenega plana za leto 1952 so imeli delavski sveti še dokaj vezane roke pri upravljanju podjetij. Njihovo delo se je gibalo v ozkih okvirih z vrha od državnega urada postavljenih osnovnih proizvodnih planov. Delovni kolektivi še niso mogli razpolagati s presežkom dela in sami niso odločali o investicijah. Čeprav so jim bile torej v vseh najvažnejših vprašanjih gospodarstva vezane roke, so vseeno predstavljali revolucionaren korak v graditvi socialističnih družbenih odnosov.

Vse te zapreke pa so lani odpadle. Uzakonjen je bil nov gospodarski sistem. Z novim gospodarskim sistemom ni bilo rešeno samo vprašanje planiranja in financ, marveč je bilo predvsem uveljavljeno načelo donosnega gospodarjenja podjetij. Določeno je bilo, da razpolaga s presežkom dela delovni kolektiv sam, uveljavljen je bil nov način določanja plač, ki vključuje tudi udeležbo članov kolektiva na dobičku, ki ga gospodarsko podjetje pridobi z vestnim upravljanjem. Bistvena vprašanja, ki jih je rešil nov gospodarski sistem, so določila, kako naj se dele materialna sredstva družbe, zlasti presežek proizvodov, o čemer odločajo neposredni proizvajalci sami, to je delavski sveti. Določeno je bilo, v kakšni meri o tem odločajo njihovi izvoljeni predstavniki

v organih ljudske oblasti. Prav to pa je tudi izključevalo vsako nadaljnjo možnost, da bi človek izkoriščal človeka. Z materialnimi sredstvi razpolagajo predvsem tisti, ki ta sredstva tudi ustvarjajo.

Dvoje plodnih razprav

Dvoje vsesplošnih razprav, v katere so bili vključeni prav vsi delavci Jugoslavije, je rodilo bogate plodove. Ko je ob zaključku v letu 1951 Ljudska skupščina Jugoslavije, najvišje predstavniško telo, razpravljala o predlogu prvega družbenega plana, ki določa razdelitev materialnih dobrin, jo je s tem doletela velika čast. Prvič v zgodovini je ta ljudska skupščina odločala o stopnji presežnega dela. Prvič v zgodovini delovnih odnosov na svetu sploh. Tega dejstva so se zavedali prav vsi pošteni delovni ljudje. Zato je bilo tiste dni živahno v vsakem podjetju. Z novim družbenim planom je bila dana neposrednim proizvajalcem pravica, da sami načrtno določijo svojo proizvodnjo in to v okviru osnovnih planskih proporcev družbenega plana. Proporci so bili postavljeni zato, da je še naprej pravilno določen razvoj proizvodjalnih sil in pravilna razdelitev narodnega dohodka. S tem je preprečena anarhija družbene proizvodnje in razdeljevanja družbenih dobrin, kakršna se pojavlja v kapitalizmu. Družbeni plan je določil, da neposredni proizvajalci samostojno razpolagajo z večjim delom materialnih sredstev. V državno blagajno vplačujejo le del akumulacije v obliki družbenega prispevka. Vplačani del družbenega prispevka vporablja država za razširitev tistih panog industrije, ki se same ne

„NATIONAL“

Allgemeine Versicherungs-AG.

ustanovljena 1845

pogodbeni zavod Zveze slovenskih zadrug

deželna poslovalnica za Koroško

CELOVEC

Lidmanskýgasse 9, telefon 23-07

Mi prevzamemo: Zavarovanje proti ognju,
vlomu in nezgodam, odgovornostno zavar., zavarovanje
nepremičnega pohištva in motornih vozil vseh vrst.

bi mogle razvijati v takšni meri, kakor je to potrebno za socialistično skupnost. Prispevek se uporablja za potrebe obrambe, zdravstva, socialnega zavarovanja, kulture in prosvete itd.

Kolektivi so pri razpravah o družbenem planu poizkušali najti vse možne rešitve, da bi naraščala produktivnost dela, da bi potrošili čim manj surovin in drugega materiala in proizvajali samo tisto, kar bodo na trgu lahko prodali. In ob vsem tem so odkrili velike možnosti. Predlagali so številne izboljšave proizvodnega procesa. Povsod so sklenili, da bodo vestno varčevali in nešteto predlogov je bilo, da bodo kolektivi sami od sebe prispevali večji znesek družbenega prispevka, kakor pa je bilo to določeno v družbenem planu. Skratka, delali so tako, kakor so rekli kmetijski delavci državnega posestva v Novi Gorici ob razpravi o družbenem planu: „Če bomo delali z ljubeznijo, potem za nas ni nič pretežko in ničesar nemogočega.“

Komaj je bila razprava o družbenem planu zaključena, že je zopet zavrvelo po tovarnah. Kolektivi so začeli izdelovati tarifne pravilnike. Način nagrajevanja delovnih ljudi v gospodarstvu je bil postavljen na glavo. To je nekaj povsem novega v zgodovini delovnih odnosov. Delovni kolektivi so določali, koliko delovnih mest je neobhodno potrebnih za nemoten proces dela. Računali so, kakšen zaslužek je potreben za vsako posamezno delovno mesto. V strukturi cene ni smel biti zaslužek prav nič večji, kakor pa je bil potreben. Drugače bi prišli v precejšnje težave. Blago bi bilo predrago in potrošniki ga ne bi kupili. Gospodarjenje vsakega takšnega podjetja pa bi šlo rakovo pot. Kolektivi so torej sami določali zaslužek vsakega posameznega delavca in uslužbenca. In prav to je tista novost, ki je ne moremo zaslediti nikjer drugod. Ob tem je vse bolj plahnel in nazadnje splahnel najemninski odnos delavca do podjetja, kajti delavec je postal tudi gospodar podjetja, z njim upravlja in sam sebi določa plače.

Kolektivi so tudi ob teh razpravah vpoštevali načelo vestnega gospodarjenja. Pravilno so razdeljevali količino denarja, ki je bila namenjena za zaslužek. Tu ali tam se je seveda vrnila kakšna napaka. Toda kaj kmalu so jo uvideli in popravili. Vpoštevali so načelo, da naj vsak dobi plačilo za svoje delo.

Dejali smo že, da sta ti dve razpravi rodili bogate sadove. Povsod, na vsakem koraku so kolektivi varčevali z gorivom, surovinami; trudili so se, da je bila kvaliteta blaga takšna, kakršno zahteva tržišče, z denarjem niso razmetavali in uspeh vsega tega ni izostal. Nekaj po prvem polletju so v številnih, prav za prav pa skoraj v vseh podjetjih, delili dobiček — presežno delo —, ki ga je kolektiv ustvaril v prvem polletju. Poglejmo si nekaj primerov. V jeseniški železarni je prišlo povprečno po 12.000.— dinarjev dobička na vsakega člana kolektiva. Delovni kolektiv tovarne v Rušah in tovarne kleja v Ljubljani sta prisodila vsakemu delavcu delež v višini mesečne plače, ostanek pa bodo porabili za dograditev stanovanj in ureditev prevoznih sredstev. Tudi v Litostroju in drugod so sklenili, da bodo del presežka namenili za ureditev komunalnih naprav. Delovni kolektivi vlagajo torej del presežka za razširitev svojih tovarn, za nakup novih strojev, za nova stanovanja itd. Skratka ob delitvi presežka mislijo tudi na modernizacijo obratov. V tem pa je tudi glavni smisel delavskega upravljanja — njegov zgodovinski pomen. Delovni kolektivi, člani delavskih svetov in upravnih odborov vedo, da so njihove pra-

vice povezane tudi z dolžnostmi. In to dolžnost čutijo na vsakem koraku, da skrbijo za nadaljnji razvoj proizvodnih sil, ki jim bodo prinesle še več pravic in več možnosti za delitev presežka dela.

Nič ni čudnega in kar vsakdanja stvar je, ko delovni kolektivi opozarjajo drug drugega na tesno sodelovanje. Kolektiv Tovarne avtomobilov v Mariboru je v začetku leta pisal delavcem Guštanja, Titana iz Kamnika, delavcem iz Rakovine in Jesenic, naj jim v novem letu še bolj pomagajo s pravočasno dobavo polizdelkov in surovin, da bo lahko TAM izdelal še več avtomobilov. Kolektivi opozarjajo drug drugega na slabe izdelke, na napake. Vsakemu je pri srcu procvit podjetja in procvit vsega gospodarstva.

Spoznali smo pravice in dolžnosti delavskih svetov. Nov gospodarski sistem zagotavlja v proizvodnji delovanje objektivnih zakonov, ponudbe in povpraševanja, zagotavlja svobodno načrtovanje v okviru planskih proporcev in zagotavlja pravilno razdelitev materialnih dobrin. Dohodek vsakega podjetja in s tem vsakega člana kolektiva je odvisen od uspeha v gospodarjenju, od uspeha na tržišču. Država predpisuje le še cene za osnovne surovine in polizdelke. To je potrebno, da se obdrži splošni nivo cen in da je zagotovljen obvezni minimum izkoriščanja proizvodnih dobrin in poteka osnovna investicijska graditev v takšnem redu, kakor je to potrebno. Država, ki je imela prej vseobsegajoč monopol nad proizvodnimi sredstvi, se čedalje bolj spreminja le še v vrhovnega nadzornika in usmerjevalca narodnega gospodarstva ter zaščitnika pridobitev socialistične revolucije. Delavski razred, ki je krmar gospodarstva pa ob tem prevzema na svoja ramena vso odgovornost za krepitev gospodarstva, za razvoj produktivnih sil, ker je edinole on sila, ki lahko vodi razvoj gospodarstva naprej in ker edinole on lahko spravi v sklad materialne sile z družbenimi odnosi. Tudi v tem je zgodovinski pomen delavskega upravljanja. Takšen in samo takšen način gospodarjenja pa je tudi prvi korak k tisti stopnji družbenega razvoja, ki vodi vse delavce v svobodno skupnost neposrednih proizvajalcev.

Sveti proizvajalcev drugi korak naprej

Leto in dan so v vsej državi trajali razgovori o novi upravno področni razdelitvi ljudskih odborov, vse z enim samim ciljem, da bi se ljudstvo in njegova oblast še bolj zblížala. V poslednji gorski vasi, v mestu in industrijskih središčih so zbori volilcev člani političnih organizacij, odborniki okrajnih in mestnih ljudskih odborov, ljudski poslanci, delavci in kmetje, žene in mladina, skratka vsi delovni ljudje pretresali in tehtali, kakšna naj bi bila v bodoče organizacija in oblika oblasti in obseg občin in krajev. Dosedanji krajevni ljudski odbori so bili majhni. Ponekod so obsegali le malo več kakor narodno-osvobodilni odbori iz časa vojne. Iz dneva v dan pa je zahteval nov gospodarski sistem močnejše enote lokalne oblasti. In zato je bilo prav važno, da se to čimprej uredi. Za delavce so ti razgovori pomenili še veliko več. S Splošnim zakonom o ljudskih odborih, z novo upravno področno razdelitvijo naj bi se še bolj okrepila vloga delavskega razreda v ljudski oblasti. In se je tudi okrepila. Delavsko upravljanje, samouprava delovnih kolektivov je terjala ustrezajočo organizacijsko strukturo ljudskih odborov kot lokalnih organov državne oblasti in organov ljudskega samoupravljanja. Samoupravljanje pro-

izvajalcev je vidno v delavskih svetih in upravnih odborih. Ta samoupravnost je povzročila globoke spremembe v gospodarstvu. In prav zato je bilo treba najti ustrezajoče spremembe v strukturi ljudske oblasti, kjer ne more biti nosilec socialističnega razvoja noben vsevednež ali birokratič, ki bi se kjer koli pojavil, marveč se mora tudi tam slišati odločna beseda delavcev in poštenih naprednih kmetov.

Stopnja ekonomskega razvoja in nov gospodarski sistem sta torej zahtevala okrepitev ljudskih odborov. Bivši krajevni odbori so bili po obsegu kakor tudi po vplivu vse prešibki. Za samoupravnost pa so potrebna poleg tega velika gmotna sredstva. Preiti je bilo treba na gospodarsko zaokrožene celote, ki bi imele takšne finančne vire, da bi bila samouprava sposobna svojega samostojnega življenja.

Pri vsem delu so bili predvsem delavci za tako ureditev, da se okrog industrijskih središč formirajo večje enote. Bili so za to, da so k industrijskim središčem priključeni tudi kmečki predeli, ker bo le-tako zagotovljen boljši gospodarski razvoj. Utrjevala pa se bo tudi vez med mestom in vasio in na vasi se bodo vedno bolj razvijali socialistični proizvodni odnosi. Delavci so videli nujni razlog, da so tudi vasi priključeni k industrijskim središčem, v tem, ker je vas gospodarsko in kulturno še dokaj zaostala. Prav takšno pove-zovanje delovnih ljudi zaradi skupnih in enotnih ekonomskih in kulturno-prosvetnih ozirov pa bo vas napredno krepilo in jo usmerjalo v naprednejšem razvoju.

Samoupravnost lokalnih organov oblasti so opravičevali uspehi raznih demokratičnih organov, ki so obstojali že prej, kot na primer zbori volilcev, sveti in komisije državljanov, šolski odbori itd.

Splošni zakon o ljudskih odborih je določil osnovna načela, kakšna naj bo organizacija ljudskih odborov. Obseg ljudskih odborov je sedaj večji, s čemer je zagotovljena materialna osnova za ljudsko samoupravo. Lokalna uprava se bo zaradi tega znatno pocenila.

Najvažnejša in bistvena sprememba v organizacijski strukturi ljudskih odborov je nedvomno novo predstavniško telo — svet proizvajalcev. Sveti proizvajalcev bodo druga skupščina v ljudskem odboru in bodo poleg skupščine enakopravno soodločali o vseh socialnih in gospodarskih vprašanjih. Sveti proizvajalcev bodo na svojem področju odločali, kako in za kaj je treba porabiti sredstva, ki jih podjetja prispevajo za ureditev lokalne skupnosti. Delavski razred je s to novo zbornico proizvajalcev prišel ponovno do izraza kot vodstveni družbeni faktor, kot proizvajalec, kot najmočnejša ekonomska sila, ki bo sposoben, da zavestno potegne za seboj zaostale družbeno-ekonomske sile. Začetna stopnja ideje o delavskem upravljanju je z zbori proizvajalcev storila korak naprej.

Pri okrajnih ljudskih odborih so bili ukinjeni izvršni odbori. Skupščina in sveti proizvajalcev so splošno predstavniško telo prebivalcev enega kraja. S

sveti proizvajalcev pa so neposredni proizvajalci, to je delavski razred poleg ostalih slojev, zastopani v ljudski oblasti še s svojimi posebno izvoljenimi predstavniki. V vsej državi bodo volili svete proizvajalcev takrat, ko bodo volili odbornike v ljudske odbore. Volitve pa bodo izvedene na ta način, da bodo imeli v svetu proizvajalcev tisti proizvajalci večje število zastopnikov, ki prispevajo družbeni skupnosti večji delež. Sveti proizvajalcev so torej nadaljnji korak od delavskih svetov, socialistična demokracija je s tem še bolj poglobljena. Ustrezajoče spremembe pa bodo doživeli tudi višji organi oblasti, o čemer bo razpravljala ljudska skupščina na svojem naslednjem zasedanju.

S tem, da so bili odpravljeni izvršni odbori, je bila tudi spodrezana noga birokratičnim težnjam posameznikov. Prav tu v lokalnih organih oblasti je bila nevarnost, da bi si birokrati podredili ostalo prebivalstvo. Namesto izvršnih odborov pa so okrajni ljudski odbori dolžni ustanoviti razne svete za opravljanje posameznih upravnih poslov. Člani svetov pa niso samo odborniki, marveč so vanje izvoljeni tudi drugi državljani, ki lahko po svoji strokovni ali politični sposobnosti prispevajo, da bo uprava bolje delala. Razen tega je dopuščena tudi možnost, da se po vaseh ali okrajih izvoljeni vaški odbori pritegnejo kot pomožni organi. V organih ljudske oblasti bo torej odločalo le ljudstvo preko svojih izvoljenih predstavnikov, administrativni aparat pa bo samo izvrševal sklepe skupščine.

Z novo upravno področno razdelitvijo je bil storjen velik korak v razvoju ljudske oblasti. Ponovno je bila poglobljena socialistična demokracija.

Se beseda o samoupravi socialnega zavarovanja

Ob zaključku se pogovorimo še o eni demokratizaciji. Služba socialnega zavarovanja je proti koncu leta doživela prav tako občutno spremembo. Upravljanje socialnega zavarovanja je bilo prenešeno od organov državne uprave na neposredne interesente — zavarovance, to je delovne ljudi. Socialno zavarovanje je demokratizirano.

Socialno zavarovanje je sestavni del življenjske ravni delovnih ljudi. Bolne in ponesrečene vrača nazaj v delovni proces, na račun družbenih sredstev jim nudi zdravstveno zaščito, pri delu onemoglim in nezmožnim za delo pa zagotavlja primerno življenjsko oskrbo. Za vse to so potrebna velika materialna sredstva. V letu 1951 so samo v Sloveniji dosegli stroški za socialno zavarovanje polovico vseh izdatkov državnega proračuna. V letu 1952 pa je določeno, da bodo za potrebe socialnega zavarovanja porabili okrog 12 milijard dinarjev. V vsej državi bo potrošeno za socialno zavarovanje več kot 70 milijard dinarjev. Samo v Sloveniji daje socialno zavarovanje stalno zdravstveno oskrbo več kot 12.000 osebam, skrbi za skoraj 70.000 invalidov in upokojenec in izplačuje otroške dodatke za več kot 160.000 otrok. Vse to priča o pomembnosti službe socialnega zavarovanja in o gospodarjenju z velikimi materialnimi sredstvi.

M. & F. Wiegele

Trgovina in popravilnica kmetijskih strojev-zastopstvo za Steyr-traktorje

Beljak, Italiener Straße 16 / Telefon 47-24

Socialno zavarovanje je doslej doživelo že več sprememb. V letu 1950 je bilo bolniško zavarovanje prenešeno na okrajne uprave in podjetja. Socialno zavarovanje se je s tem znatno približalo zavarovancem. Za delavce in uslužbence pa je bilo takrat tudi odpravljeno plačevanje prispevkov.

Ob nadaljnji krepitvi gospodarstva in zaradi dejstva, da po uvedbi novega gospodarskega sistema podjetja upravljajo neposredni proizvajalci sami, pa je nujnost zahtevala, da tudi upravljanje socialnega zavarovanja preide v roke tistim, ki jim je namenjeno.

Tako se je v jeseni socialno zavarovanje decentraliziralo dosledno po načelu samoupravnosti. Vodstvo in odločanje v socialnem zavarovanju so prevzeli zavarovanci sami preko svojih izvoljenih zastopnikov. Izvoljene so bile skupščine, izvršilni in nadzorni odbor kot samoupravni organi Zavodov za socialno zavarovanje. Administrativni aparat izvršuje odslej le sklepe skupščine in izvršilnih odborov. Organom državne uprave je prepuščeno samo še nadzorstvo v pogledu zakonitosti v izvajanju socialnega zavarovanja ter izdajanje ter tolmačenje socialno-zavarovalnih predpisov. To pa je spet povzročilo, da se je aparat državne uprave skrčil in da so v eni stvari več dobili besedo delovni ljudje.

Kateregakoli od naštetih ukrepov pogledamo, pa naj si bo upravljanje gospodarstva po neposrednih proizvajalcih, nov način nagrajevanja, spremembe v organizaciji in sistemu ljudskih odborov, ustanovitev sveta proizvajalcev, ali samoupravnost socialnega zavarovanja, vsi ti ukrepi nam zgovorno pričajo, da gre pri vsem tem le za eno: Čimveč stvari, pa najsi bodo gospodarskega ali oblastvenega značaja, naj rešuje in vodi in upravlja delovni človek, proizvajalec sam! In prav v tem je velika vera v človeka — delavca!

Novo zgrajeni Prosvetni dom v Žitari vasi

Rado Janežič:

Veseli utrinki iz gornjega Roža

Rož — po vsej pravici srce slovenske Koroške, tako po svoji osrednji legi, kakor tudi po ljudstvu, iz katerega je izšlo slovenskemu narodu največ buditeljev in narodnih voditeljev. Rož — znan po svoji naravni lepoti, znan pa tudi po svojih prebivalcih, vedrih Rožanih, ki večinoma kažejo posebno veselje do petja. Da, Rož, v pravem pomenu besede biser slovenske Koroške, kjer se med sadnim drevjem vrstijo snažne vasice, ta čudovito lepa pokrajina ob Dravi med Karavankami in Osojskimi Turami je domovina veselih in duhovitih ljudi. Zlasti gornji del doline je že po svoji naravni sliki simbol radosti; nekaj veselega leži v pokrajinskem značaju ozemlja, ki se na eni strani ponaša z izrednim naravnim čarom Baškega jezera, na drugi strani pa s skrivnostnim Vrbskim jezerom, medtem ko ga z južne strani pozdravljata karavanška velikana Jepa in Stol. Hkrati pa leži v tej vedri in veseli pokrajini, ki je slika najpopolnejše naravne lepote, nekaj neizmerno milega in nežnega, kar se zrcali tudi v duši Rožana: dobro in plemenito srce prebivalcev okoli Drave je znano prav tako daleč naokoli kot gostoljubnost sleherne rožanske domačije.

Rožani so ohranili svoj veseli značaj do današnjega dne in se tudi danes prav zaradi tega razlikujejo od ostalih sodeželanov, zlasti Podjunčanov, ki imajo na sebi nekaj bolj otožnega, ki ne poznajo v toliki meri pristne vesele razproščenosti in se težje odločijo za spremembe v duševnem in telesnem življenju. V Rožu pa so že od nekdaj doma zdrava šala, vesel dovtip, več ali manj nedolžne zbadljivke, posebno pa so udomačene razne vesele popevke, polne pristnega ljudskega humorja, ki so v ožjem lokalnem pomenu že večinoma ponarodele.

Kakor je nastalo besedilo teh popevk svobodno in brez vsakršnega sodelovanja umetnika ali strokovnjaka, tako so se oglašili tudi njih napevi proto iz duše ljudstva, iz veselega srca preprostih ljudi. Zato pa so te pesmi, ki sta jih umetnik in strokovnjak v teku časa le še izpilila, popravila in dokončno izoblikovala, postale last vsega ljudstva, celotnega naroda: danes jih prepevajo pevski zbori na prireditvah, prepeva jih mladina na domačih veselicah, z narodno pesmijo vasujejo fantje pod oknom deklet, narodna pesem je zvesta družica pastirju na paši, v domači narodni pesmi iščemo tolažbo, ko nas v tužini popade domotožje...

Poleg takih pesmi, ki jih splošno nazivamo narodne, pa jih je mnogo, ki iz katerega koli vzroka niso prišle preko ozkega lokalnega okvira in so zato ostale le krajevnega pomena: poznamo jih več ali manj le v neposredni okolici kraja, kjer so nastale. V glavnem so to pesmice brez napevov, ki v nestrokovnih rimah in s preprostimi besedami pripovedujejo o raznih dogodivščinah, o razmerah na vasi in podobno. Po njihovi vsebini bi jih lahko imenovali nekakšne kronike v vezani besedi.

Pretežni del takih „kronik“ je šaljive in zabavljive vsebine. Pesmi tega značaja so bile skoraj izključno namenjene posameznim krajem ali celo gotovim osebam in so vsled tega po drugih krajih tudi manj zanimive, neumljive ali sploh neznane. Posledica tega je bila, da so bile omejene na kraj, kateremu so bile prvotno namenjene in ki jih je zato tudi razumel, pozneje, ko njih vsebina ni več zanimala širšega kroga oziroma ko so postale neaktualne, pa so v veliki meri zapadle pozabi. In to zlasti v tistih primerih, ko je pozabi zapadel tudi njihov avtor. Le malo je še danes znanih takih pesmi in tudi le-te so se ohranile le v najožjem krogu, to je v kraju, kjer so nastale. Izjema in znane širšemu krogu so samo tiste, ki so se ohranile zapisane in ki so bile sprejete v kakršno koli zbirko narodnih pesmi.

Tudi v Rožu poznamo take ponarodele šaljive pesmi, znana so tudi nekatera imena njih avtorjev; večinoma pa je ostal zapisovalec neznan. Tako so v Lešah pri Prevaljah že v letih 1758 do 1761 zapisali poleg drugega narodnega blaga tudi 14 poskočnic, ki so priromale iz Roža¹⁾, katerih avtor pa ni znan. Vesele pesmi o fantih in dekletih iz Vrbe, Borovelj in Št. Jakoba so po ustnih izročilih napisali poleg drugih Pavel Koschier, Julij pl. Kleinmayr in Scheinigg²⁾, zlasti iz Št. Jakoba pa je številne zapisal in priredil domačin Tone Nagele³⁾.

V začetku 19. stoletja je posebno Rož beležil velik razmah kulturne dejavnosti in je o tem zapisal dr. Fr. Kotnik, da „je slovel (Rož) zaradi svoje omike, zaradi pesmi in pevcev kot male slovenske Atene“⁴⁾. Najbolj zanimiva prikazen so bili takrat tako imenovani ljudski pesniki, katerih imena so se le v redkih primerih ohranila do današnjega dne. Iz Roža — kjer so bili posebno številni — je za Drabosnjakom najbolj znan ljudski poet nedvomno njegov sodobnik Miha Andreaš (1762—1821), doma iz Bistrice pri Št. Jakobu — kjer se še danes imenuje neko posestvo pri „Andreašu“ —; po poklicu je bil tkalec, mnogo pa se je bavil s pesnikovanjem. Tudi Andreaš je, kar je posebno značilno za večino ljudskih poetov, za svoje pesmi sam skladal napeve. Njegove pesmi, izmed katerih jih je največ poučne pa tudi aktualne in vesele vsebine, sta Slomšek in Ahacelj leta 1833 zbrala v zbirki „Pesme po Koroshkim in Shtajarskim snane“⁵⁾.

Vrsta ljudskih pesnikov se je kakor drugod po Koroškem in Slovenskem nadaljevala tudi v Rožu, le da je njihov pomen vedno bolj padal, čim bolj je ljudstvo spoznavalo umetno literaturo in se jo učilo ljubiti in spoštovati. Kljub temu pa so med preprostim prebivalstvom tudi še danes žive stvaritve naslednikov prvih ljudskih poetov in se tudi v Št. Jakobu, zlasti pa v Lešah in na Breznici, še mnogo sliši in govori o pesmih, ki jih je zlagal Janek, znan pod imenom Mlinarčev Hajnža.

Njegove pesmi, ki znanstveno še niso bile obdelane oziroma zbrane in urejene in tudi nimajo posebne umetniške vsebine ter oblike, so zanimive morda le zato, ker so polne pristnega domačega humorja iz druge polovice XIX. stoletja. Zato njih avtorja tudi ne moremo s polno upravičenostjo prištevati k ljudskim pesnikom, marveč zasluži le bolj ime ljudskega humorista.

1) dr. Fr. Kotnik, Bukovniki, Koroški zbornik, 1946; — 2) dr. K. Strekelj, Slovenske narodne pesmi; — 3) „Tako tiho jo je pr'caplov“, „Je pa dečva v Rožcece zatoživa me“, „O ti preburna ženska stva:“ in podobne — op. pis.; — 4) Koroški zbornik, str. 316; — 5) dr. Iv. Grafenauer, Kratka zgodovina slovenskega slovstva.

Leše — rojstna vas prof. Antona Janežiča

Št. Jakob — središče gornjega Roža

Rodil se je 24. decembra 1837 kot sin posestnika pri Oštneju⁶⁾ v št. Jakobu, umrl pa je 15. januarja 1914 pri Mlinarču na Breznici, star 77 let. Bil je torej sodobnik ljudskega pevca Franca Leder-Liščjaka iz Globasnice v Podjuni, kateri je s citrami in pesmijo prepotoval vso bližnjo in daljnjo okolico. Že v mladih letih, ko je bil še doma pri starših, ki so imeli gostilno, je bil Hajnža znan kot „veseli človek“, vedno razpoložen za šalo in humor. Njegova vesela narava je prevladovala tudi pozneje, ko sta mu umrla oče in mati, on pa si je kot pastir služil kruh pri raznih kmetih. Pastirji so navadno vsi veseli ljudje, Hajnža pa je bil med njimi najveselejši in zato tudi pri vseh priljubljen. Morda so ga imeli radi prav zaradi tega, ker je rad prepeval in tudi sam zlagal pesmi. Na leta njegovega pastirovanja so spominjali nešteti znaki, ki jih je vrezal v drevesa povsod tam, kjer je hodil. V več primerih so ti njegovi „spomeniki“ bili celi verzi, v katerih je hudomušni pastir izrazil svoje trenutne občutke.

Ko je pasel Majarjeve in Rupove⁷⁾ ovce s Čemernice in ga je Majar nekaj razjezil, je užaljen vrezal v debelo bukev nad Majarjevo domačijo verz:

Na Čemernic' kōšta⁸⁾ še ni žlaht⁹⁾
al' pustarije so vse žvaht¹⁰⁾,
ta Majar je zvo¹¹⁾ vreč¹²⁾,
Hajaža če¹³⁾ bo pasov več!

In ni ostalo le pri besedah, marveč si je res poiskal drugega gospodarja, ki gotovo ni bil tako „vreč“.

Tudi pozneje, ko sam ni mogel več za pastirja, ker mu tega niso dopuščale bolne noge, je vsaj v duhu sodoživljal pastirsko življenje visoko na planini. O tem govori tudi pesem, ki jo je zložil o kmetu, kateremu je medved na planini raztrgal 40 ovac:

Polento s'm kuhov v bajti¹⁴⁾ tantre¹⁵⁾
ta madvad je pršov, pobasov vovce.

Pavr¹⁶⁾ je pršov, poba ov¹⁷⁾ me je
'am pa s' djav ti moje vovce?

Aj¹⁸⁾ bodaš m'ne barov, 'am s'm j'h djav,
medveda pobaraj, 'am j'h je djav!

Takrat je bilo v naših krajih vsaj v višjih legah še mnogo medvedov in za pastirja, ki je pasel svojo čredo visoko na Babi, na Rožici ali Golici, ni bilo nič posebnega, če se je lepega dne srečal s kosmatincem.

Vse svoje življenje je bil Hajnža pri dekletih zelo priljubljen in to predvsem zaradi njegove neutrudljive šaljivosti. Zložil in napisal je tudi več ljubezenskih pesmi, v katerih deloma opisuje svoje lastne doživljaje, deloma pa opeva ljubezen v splošnem. Ena, ki jo je po ustnem izročilu zapisal in priredil šentjakobski harmonizator in pevovodja Tone Nagele, je posebno posrečena in

6) zdaj pri Franku, op. pis.; — 7) Majar in Rup — dva posestnika na Čemernici nad Svatnami pri št. Jakobu; — 8) kōšta = hrana; — 9) žlaht = slaba; — 10) žvaht = različne, vse mogoče; — 11) zvo = zelo; — 12) vreč = vroč, razburljiv; — 13) če = nič ne; — 14) bajta = pastirska koča; — 15) tantre = notri; — 16) pavr = kmet; — 17) pobarov = vprašal; — 18) aj = kaj.

pripoveduje o tem, kako „je dečva v Rožece¹⁹⁾ ja zatoživa me, bom pa mogov jej pvačvat' ja to lublenje²⁰⁾ vse...“. V svoji hudomušnosti pa se tudi od sodišča ni pustil ugnati v kozji rog in je dečvi odgovoril, da „če bom morav jes pvačat' ja to lublenje vse, bom pa tud' zarajtov²¹⁾ ja vsa pota moje“.

Prav tako govori o njegovi veseli naravi tudi naslednji dogodek iz njegovega življenja: Ko je svoječasno služil pri nekemu kmetu v zgornjem delu Roža, je tam spoznal tudi Kvedrova dekleta, ki so daleč naokoli slovela po svoji lepoti. Da bi to njihovo lepoto spoznal dodobra, si je v svoji nagajivosti napravil svojevrsten načrt. Nekega večera takoj po večerji, ko so imela dekleta še opravka v kuhinji, se je Hajnža vtihotapil v njih sobo in se tam skril pod posteljo ter čakal usodnega trenutka, ko pridejo dekleta k počitku. Močno mu je utripalo srce, ko je zaslišal odpiranje vrat. Siloma se je potajil in iz svojega nikakor ne udobnega skrivališča opazoval lepe hčerke gospodarjeve, kako se slačijo, nič hudega sluteč. Ko pa so se mladenke, oproščene vseh oblačil, pravkar hotele vleči v posteljo, le ni več zdržal ter se z zmagoslavnim krikom zaglal iz svojega tajnega opazovališča. Tako presenečena dekleta so se v brezmejnem strahu, v katerem so celo pozabile svojo prirojeno sramežljivost, zatele proti vratom in zbežale iz sobe, zadovoljni radovednež pa je naslednjega jutra že prepeval:

Zdej so se spolnile moje žalè²²⁾
s'm vidov Kved ove dečve najè²³⁾

Največ o svojih lastnih ljubezenskih zadevah je povedal v naslednji pesmi, ki se glasi:

ENA PESIM OD GOREČE LUBEZNI
PISANA 24. IV. 1879²⁴⁾

1.
Dečva moja je fovš²⁵⁾ serca
zravin mne ted uja ma
aljih lema najih lema
bode ži vidava

2.
saj sim žiprej povedov jej
o dečva tedruje ti kneměj
oh tirajši mne nmav kraja²⁶⁾ daj
tedruje zmiram naj²⁷⁾

3.
oh jes to kne vzemam gor za špas²⁸⁾
ke dečva ti tedruje maš
oni pa hodjo ktabe ves
al vuržah²⁹⁾ bom pa jes

4.
oh šocej³⁰⁾ moj kne brigej se
le nujcoj³¹⁾ to nuč zašonej²⁾ me
pojdi zminoj vto Kamerco
oh mne kne mej jazvo³³⁾

5.
ja saj jes tabe dro rada mam
nojco ti še santr³⁴⁾ opram
ti boš nojco per mene spav
oh potroštov³⁵⁾ me nmav

6.
je vse zastojn dečva moja
oh Lubez'n je razšajdana³⁶⁾
povim resnico tabe jes
de sdej³⁷⁾ ne pridam več

¹⁹⁾ v Rožece = v Rožeku, kjer je sedež okrajnega sodišča, v katerega oblast spada tudi občina Št. Jakob; — ²⁰⁾ lublenje = ljubovanje, ljubezen; — ²¹⁾ zarajtov = zaračunal; — ²²⁾ žale = želje; — ²³⁾ naje = gole slečene; — ²⁴⁾ pesmi „Ena pesim od go eče Lubezni“ in „Ena pesim od prepira in tožve“ sta ohranjeni v originalnem rokopisu (last Janka Janežiča v Lešah pri Št. Jakobu). medtem ko so vse ostale zapisane le po ustnem izročilu. Zato se ti dve tudi jasno razlikujeta od ostalih po svoji fonetični obliki in sta gotovo prav zaradi tega tudi najbolj zanimivi — op. pis.; — ²⁵⁾ fovš = nezvestega, hudobnega; — ²⁶⁾ kraja = prostora; — ²⁷⁾ zmiram naj = pri me u pusti; — ²⁸⁾ kne vzemam gor za špas = nimam za šalo; — ²⁹⁾ vuržah ali uržah = vzrok; — ³⁰⁾ šocej = ljubček; — ³¹⁾ nujcoj = nocoj; — ³²⁾ zašonej me = prizanesi mi; — ³³⁾ zazvo = za zlo; — ³⁴⁾ sant'r = noter; — ³⁵⁾ potroštov = potolažil; — ³⁶⁾ razšajdana = razdružena, končana; — ³⁷⁾ de sdej = da zdaj.

7.

ja lekoj tešlinjo bart nojcoj³⁸⁾
 premarnjam³⁹⁾ še nmarv stboj
 ja al kni železno tvoji se-če
 oh najti tačo⁴⁰⁾ sovze

8.

oh zvo žavostno je moji serce
 alboš. ti nojcoj zapustov me
 oh mne svitle sovze tačo
 le zašonej me nojco

9.

oh kaj sim pa storiva ti
 da knočoš odpusti ti mi
 ja le kar zazvo le kar zazvo
 oh zašonej me nojco

10.

ja lite moje so ži prešle
 ja ne bojo več nazaj peršle
 tabe je sram zdej pred mno
 oh jes zato pa kej nemo⁴¹⁾

11.

oh jes to ja sam dobro spoznam
 da je le burn bol⁴²⁾ moj stan
 zadelo tiga⁴³⁾ pa mene
 oh tako sramujaš se

V nadaljevanju pa opisuje (vse v verzih), kako je pisal to pesem, ki jo imenuje tudi pismo:

moja resnica je ži zapisana
 katira ne bode več zbrisana

— — — — —
 ja moje beside so resnične
 in bojo ostale tudi pravične
 oh moja vola je vsmilana
 al vendar per tabe ni nič vslišana

Kar ste me vi ži davnej prosile
 ja ste vnder vnder anbart⁴⁴⁾ vroče⁴⁵⁾ dobile
 ja dovgo dovgo in taško⁴⁶⁾ ste perčakvale
 al zdej bote zveselom prebrale
 in se bote vse vkupej smajale
 ja jes sim mogov mojo gvavo vomiti⁴⁷⁾
 de sim vam mogov vse požinji⁴⁸⁾ storiti

— — — — —
 moja Lubezin je goreča in draga
 oh pa saj tabe nič ne pomaga
 kar je zapisano
 ne bode več zbrisano
 ti pa ostanaš še moja dakle

— — — — —
 en mvad puršt⁴⁹⁾ je zravin mne sadov⁵⁰⁾
 in je dobro brati znov

in on je zvo žinjov⁵¹⁾
 kam bom jes to pismo poslov
 saj tisti bode tudi zmenoj kvam peršov
 da ga bote tudi vi spoznale
 al pa glejte de bote nama tud kej špendale⁵²⁾
 on bode vas vse zmotov
 kadar bode zminoj dovtej⁵³⁾ perkvotov⁵⁴⁾
 on je zvečer vsotej per mene biv
 in je zvo gruntov⁵⁵⁾ kdo bo to pismo vroče⁵⁶⁾
 dobiv

oh on bi vas ži zvo rad spoznov
 zato bode zminoj dovtej pešov

— — — — —
 Ja zdej pa zaklenam⁵⁷⁾ moje pisanje
 kir ži moja roka trese se
 ja pozdravim vas vse z andohtjo⁵⁸⁾
 posebno pa Lipjavo Nanijo⁵⁹⁾
 ja zdej morem jeti⁶⁰⁾ tudi spat
 ura je začeva dvanejt kvat⁶¹⁾
 bog bodi zvami in zminoj
 angel varih nam na strane stoj
 ja prej de vi zaspite
 se name se tudi name spomnite
 oh le vohko nuč⁶²⁾ le vohko nuč
 naj varuje vse božja pomuč

38) lekoj tešlinjo bart nojcoj = le še zadnjič nocoj; — 39) premarnjam = spregovorim, marnvati = govoriti; — 40) tačo = tečejo; — 41) kej nemo = ničesar ne morem; — 42) burn bol = bolj ubog, burno = ubogo, revno; — 43) zadelo tiga = zaradi tega; — 44) anbart = enkrat; 45) vroče = v roke; — 46) taško = težko; — 47) gvavo vomiti = premišljevali, si glavo beliti; — 48) požinji = po volji; — 49) puršt = mladenič; — 50) zravin mne sadov = poleg mene sedel; — 51) zvo žinjov = mnogo premišljeval; — 52) kej špendale = kaj podarile, privoščile; — 53) dovtej = dol; — 54) perkvotov = prišel; — 55) gruntov = premišljeval; — 56) glej 45); — 57) zaklenam = zaključim, končam; — 58) z andohtjo = pobožno; — 59) Lipjava Nani = hčerka posestnika Lipeja v Lešah; — 60) jeti = iti; — 61) dvanejt kvat = dvanajst biti; — 62) vohko nuč = lahko noč.

Hermann Pinter

uvoz-veletrgovina

sadje, zelenjava, južno sadje, živila, konzerve

Celovec

Rennplatz 4, telefon 13-84

Franz Rumwolf

uvoz mineralnega olja

CELOVEC / STAUDERHAUS

dobavlja v prvovrstni kakovosti:

bencin, Diesel-olje, petrolej, uvozna
motorna olja FAVORIT MOTOR OIL

kakor vse vrste strojnega olja in
maščobe (Stauffer)

Krischke & Co.

Celovec

tekstilije in obleke,

modno blago,

pletivo in pletenina

krojaške in tapetniške

pritikline

prešite odeje in žimnice

8.-Mai-Straße 3 in Novi trg 12

Poleg pastirskih in ljubezenskih pesmi so znana tudi številna njegova opisanja krajev in ljudi. Posebno rad je opeval dogodke in razmere v Lešah, kjer se je pogosto mudil na Janežičevem domu, vedno dobrodošel gost. V starejših letih skoraj ni minilo dneva, da se ne bi oglasil kje na vasi; po možnosti je pomagal pri kmečkemu delu. Tako se je tudi nekega nedeljskega večera zadržal pri Janežiču in s svojim pripovedovanjem skrbel za veselo razpoloženje. Gospodar je bil z doma in ostali družinski člani s posli vred niso vedeli, kako bi se čim bolj „dobro imeli“. Navzoč je bil tudi dobri prijatelj potujoči harmonikaš, majhen debel možiček, ki so ga zaradi njegove čudne hoje imenovali „skoračani možej“. In nategnil je meh in vesela družba se je zavrtila v zabavnem plesu. Najbolj razposajen je bil Hajnža, ki je kljub starosti še vedno rad plesal svoje štajerske pleske. Pravkar se je vrtel kot vrtavka po sobi, ko se je vrnil gospodar. Tudi sam veselo razpoložen, je pozdravil v ples zatopljenega plesalca z besedami „ti si pa še vedno takšen kot pravi cavmar“, nakar se je Hajnža še bolj živahno zavrtil in zapel:

S'm purb'č⁶³) že star, 'mam sive vase
pa še v'nd'r za cavmarja⁶⁴) štijajo mel!

Ni bil pa le cavmar, marveč tudi daleč naokoli znan besednik⁶⁵), ki so ga klicali na svatbe celo v oddaljene kraje. Tega posla tudi nihče drugi ni razumel tako dobro, posebno pa ne v verzih, kakor je to delal Hajnža. Med svojim besedovanjem je imel navado, da je med svate delil večinoma neuporabne ali posebno značilne ostanke zaklanih živali in to spremljal s primerno šaljivim besedilom. Neki ženski, ki je rada raznašala vesti po vasi, je ob taki priložnosti podaril čreva zaklane živali in ji svetoval, naj si napravi telefon in si tako olajša svoj posel. Fantu, ki je hodil daleč v neko vas vasovat k svojemu dekletu, pa je namenil parklje, da bi lažje hodil. Zlasti pa si je privoščil deklo Dino, ki je služila pri Janežiču. Nekdaj so jo poslali na svatbo v spodnji Rož, ko pa se je vračala domov, je med potjo zgubila „konto“⁶⁶). O tem je zvedel tudi Hajnža in ji zapel:

Je na ohceti biva in dovho hod'va,
al movki⁶⁷) grede je še 'onto⁶⁸) zgubiva.

'onto zgubit' so čudne reči,
či möva v hvale⁶⁹) družah skrbi
kot pa moških stvari.

Zjutraj je vstava in 'onto jskava,
mav vod orita⁶⁹) je prata⁷⁰) lažava ...

Pri Kompajnu v Lešah je nekoč ležal mrlič na mrtvaškem odru in sosedje so ga hodili škropit. Zgodilo pa se je, da so istega dne prišli v Kompajno novo gostilno cigani, ki se niso dosti brigali za mrliča, marveč posedli so po gostilniški sobi in veselo zasvirali. In glej čudo: tudi domačim se je zdelo ža-

63) purb'č = fantič; — 64) cavmar = ženinov drug, ki pri svatbi skrbi za dobro voljo; — 65) besednik = pripovedovalec veselih zgodb na starodavni kmečki svatbi; — 66) konta ali 'onta = popotnica, kos pečenke in belega kruha ter druga jedila, ki so jih svoječasno dajali svatom, ko so se vračali s svatbe domov; — 67) movki = domov; — 68) v hvale = v glavi; — 69) vod orita = od vodnjaka; — 70) prata = pečenka.

lovanja dovolj in so začeli plesati. Po naključju je med plesom prišel mimo Hajnža in takoj zložil naslednjo pesmico:

Biv je vofent⁷¹⁾ in vahtanje⁷²⁾,
zraven pa še rajanje,
te mvađam še kne čuđim se,
al ta Kocov Hora je
že dvibarti marent⁷³⁾,
pa še ne vi, da je vofent.

Začetkom leta 1879 je prišla k Strdeni v Lešah dekla, ki je kaj kmalu povzročila nemir na vas. Posebno napeto je postalo razmerje med sosedoma Strdenom in Petricem, o katerem je zložil Hajnža tole pesem:

ENA PESIM OD PREPIRA IN TOŽVE

22. IV. 1879²⁴⁾

1.
Oh kajse zdej tam godi po Lišah
kir teprava pokoja kni po hišah
al uržah²⁹⁾ je pa vse koj ta bva
dökva ta Sterdenava

2.
Ona misliiva Sterdenka biti
per Mihalu ja v gnado priti⁷⁴⁾
on jo pa dro šitro⁷⁵⁾ spozna
de je ana zvo fovš²⁵⁾ serca

3.
ona se knemo⁷⁶⁾ pe-lezuje
on jo pa gerdu pogleduje
ona dro hodi lpu krog nja
on jej pa še antvarti⁷⁷⁾ kne da

4.
ja ta dökva je naznana
zvelko fovšnji⁷⁸⁾ je obdana
ona vozi velče tožve⁷⁹⁾
potle pa še k antvarti kne gre

5.
ona ja šva je v Rožak v kancelijo
pa kar z resnico le s fovšnji⁸⁰⁾
fovšnji se pa kmavi spozna
oh Petrica pa dnar lkošta

6.
Petric je dro začev tancat⁸⁰⁾
kje mogov zanj⁸¹⁾ še špot-pot pvačvati⁸¹⁾
ona ja pred njim koj leže⁸²⁾ se
oh Petric varjeme jej pa vse

7.
ja vsi so se njima smajali
kir so to tožvo spoznali
ta je biva čudna tožva
na šlinje⁸³⁾ špot in sramota

8.
dokler nje ni bu še v Lišah
je biv pokoj in mir po hišah
zde je pa koj zmirjenje
velka jeza in tožve

9.
oh le lubezen in pravica
je li manir⁸⁴⁾ inoj resnica
kdor se le tiga derži
ja te povsod vohku živi

10.
kdor hoče kej kerdita meti
more povsod lpu živeti
kdor pravično prov živi
ga ima rad bog in tud' ldi⁸⁵⁾

Ko je bila pesem že napisana, je Hajnža šele spoznal, da bi bili prizadeti lahko užaljeni. Zato opozarja:

obluba je bogu luba
ker je zapisano
ta me bo več zbrisano

Petricu pa kne pokažite jo
on bode cvo klev⁸⁶⁾
al pa jo
bode vam še bek⁸⁷⁾ vzev

71) vofent = advent, predbožični čas; — 72) vahtanje = domači in sosedje v nočnih urah stražijo ob mrtvaškem odru in molijo, vmes pa se po stari navadi tudi pogovarjajo ali celo šalijo; — 73) marent = polnoleten; — 74) v gnado priti = se priljubiti; 75) šitro = hitro; — 76) knemo = k njemu; — 77) antvarti = odgovora; — 78) zvelko fovšnji = z veliko hudobijo, zahrbtnostjo; — 79) vozi velče tožve = se mnogo pritožuje; — 80) tancati = se jeziti; — 81) špot-pot pvačvati = plačevati za sramoto; — 82) leže = laga, govori neresnico; — 83) šlinje = zadnje; — 84) je li manir = kakor oliko; — 85) ldi = ljudje; — 86) cvo klev = preveč preklinjal; — 87) bek = proči.

Da bi pa vsaj nekoliko zabrisal slabi vtis, ki ga je mogoče napravil s prejšnjo pesmijo pri obeh sosedih, si je v naslednji privoščil kar vse gospodarje po vrsti. Pesem je nastala pod tako imenovano Mlinarčevo pečjo⁸⁸⁾, kjer si je postavil malo mizico in klop. Tukaj je presedel marsikatero uro in gledal tja, kjer stojijo domovi Lešanov, tako pri Janežiču, Lipiju, Kompanju, Štorniku, Strdeni in Petricu. Vse jih je poznal že iz mladih let in znane so mu bile navade in razvade na vsakem posestvu posebej. Zato je tudi lahko napisal o njih naslednje vrstice:

LAŠKA PESEM

Eno pesm povim vam od laščah možov⁸⁹⁾
da jo bodam jas včas'h Lašanom zapov
zapopadanah vsah šišah
kak se godi tam po Lišah
spreburni Lašani se šmil'jo mi
so s križami vobdjani s tažavami vsi
kaj vočjo sromač' začet'
kčemajo kaj s košta⁹⁰⁾ vzet'.

1.

Koj tam pr' Janešču majo vlko dovga
k'so sami študenti nared'l' ga
ta Janešč je mogov dro čud'n bit'
da ni mogov ana far'ja zredit'

Janeščina se pa sramuje moža
k' vkup ne ležita, sta spuv' h'da⁹¹⁾
tak zakon je burna⁹²⁾ zaveza
k'je med možam in žano spuv' koj jeza

2.

Noj⁹³⁾ tam pri Lipiju zvo čudno cu hre⁹⁴⁾
bo kmav vse žito v skednju skazvo se⁹⁵⁾
Mojca ne more dognat'⁹⁶⁾
Joka pa noče doma ostat'

Jok' hre v F'žine⁹⁷⁾ ga tri dni n'č ni
Mojca doma pa te večje⁹⁸⁾ skrbi
ona ja kne more od živine
Jok' pa ne pride s F'žine

Frbžar⁹⁹⁾ pa Joka zvo hvalt' zna
dobo ano, dbi tri smrčče¹⁰⁰⁾ od nja
Jok' pa k'puje an pol'č vina
Mojca doma pa preklinja

3.

Tam pr Kmpanj' majo bliz' vodo
k žganja prmanjka pa mav' prl'jo
kaku bi mogov kej to žganje pit'
bi mogov že prej pijan bit'

Kmpanju taberna¹⁰¹⁾ le v škodo nase¹⁰²⁾
ker ga zvo halfujajo¹⁰³⁾ kelnarce¹⁰⁴⁾
denar vsaka kar sama shran'
Kmpanj se pa škode ne vbranj'

Pa mine ana n'dela¹⁰⁵⁾, pa 14 dni
ptrišek¹⁰⁶⁾ je prazen, dnarjov pa ni
jes d o vrjemam Kmpanju
da nčema prefita pr žganju

4.

Tamoj¹⁰⁷⁾ pr Štornku je hiša najbolj
krog in krog je trata in kraja dovolj
te Štorn'k bo d'o pršov na nuje¹⁰⁸⁾
te konj mu dnar prdevuje

počas' bo Štorn'k dro vse povnov
al bo vsol'¹⁰⁹⁾ tak šparlov¹¹⁰⁾ noj havžvov prov
vsej ž'vini on razine¹¹¹⁾ nariže
volnu trpi on vse nja križe

5.

Tam pr Strden' najr'vnijš' je
krog in krog šise je povhno¹¹²⁾ vode
vlko škodo d'va j'm Bivša¹¹³⁾
kmav' bo rajžava šiša

⁸⁸⁾ Mlinarčeva peč = skala ob cesti, ki vodi iz St. Jakoba v Leše; — ⁸⁹⁾ laščah možov = moških iz Leš; — ⁹⁰⁾ košt = shramba za žito; — ⁹¹⁾ spuv' h'da = vedno jezna, razprta; — ⁹²⁾ bu na = slaba; — ⁹³⁾ noj = in; — ⁹⁴⁾ cu hre = se dogaja; — ⁹⁵⁾ skazvo se = pokvarilo se; — ⁹⁶⁾ dognat' = dohajati; — ⁹⁷⁾ F'žine = Podrožica, kjer so svoječasno bili fužinarji; — ⁹⁸⁾ te večje = največje; — ⁹⁹⁾ frbžar = oskrbnik; — ¹⁰⁰⁾ smrčče = smreke; — ¹⁰¹⁾ taberna = gostilna; — ¹⁰²⁾ nase = nese, donaša; — ¹⁰³⁾ halfujajo = golfujajo; — ¹⁰⁴⁾ kelnarca = natakarica; — ¹⁰⁵⁾ n'dela = teden; — ¹⁰⁶⁾ pt išek = steklenica za žganje; — ¹⁰⁷⁾ tamoj = tamkaj; — ¹⁰⁸⁾ na nuje = na noge; — ¹⁰⁹⁾ vsol' = vedno; — ¹¹⁰⁾ šparlov = štedljiv; — ¹¹¹⁾ razine = rezanica za krmljenje živine; — ¹¹²⁾ povhno = polno; — ¹¹³⁾ Bivša = majhen potok, ki teče skozi Leše.

Strden made križe tažave vlče
sosed' njom¹¹⁴) posmehujajo se
s'romaku ja kni zaobstat'
al bo mogov tak avc'h¹¹⁵) dajat'

Von made dro trahasto¹¹⁶) burno žano
on more še znit't¹¹⁷) in vomit'¹¹⁸) za njo
vona kej druja če diva
kofe šalce¹¹⁹) pomiva

6.

Tam pr Petric' so bogat' ldi
po čistah¹²⁰) po koštah se žito kazi
prej da b'mov¹²¹) kej buhajme¹²²) dat'
rajš' najo¹²³) vse žito končat'¹²⁴)

Tačah¹²⁵) ldi se koj varujmo mi
k' dur¹²⁶) zapro ko bruš.kajo¹²⁷)
kdo tk¹²⁸) p ide pa začne cagvat'¹²⁹)
pa prav'jo, mi nčomamo¹³⁰) dat'

Vas Leše je razdeljena na dva dela: spodnji del je razvrščen ob cesti, ki pelje iz Št. Jakoba v Podrožčico, drugi del vasi, domačini ga imenujejo Brdo, pa je položeno hrib, na katerem se sredi njiv in travnikov stiskajo posestva pri Žamoštru (ime je dobilo po lastniku, ki je navadno tudi žagar; tudi sedanji lastnik ima svojo lastno žago na vodni pogon, op. pis.), nadalje pri Jurču, Bradanu ter končno pri Lenjaku. Poleg teh je tukaj še nekaj novejših zgradb, ki pa jih v času, ko je živel in pesnikoval Mlinarčev Hajnža, še ni bilo. Že vedno je bil ta del vasi popolnoma sam zase in se še danes v šali govori o brdnški republiki. Zato je povsem razumljivo, da se je tega sončnega kraja in n'ega prebivalcev spomnil tudi Hajnža, in sicer v posebni pesmi, ki opeva lepoto brdnških deklet:

BRDNŠKE DEVICE

Tam na Brde vuštno¹³¹) je
tam so dōčle zvo lpe
ja spuv¹³²) pojo in rajajo
in žōn'ne¹³³) kupōj spravljajo

Al kaj kej to zan' vuržah¹³⁴) je
da nobena n'če more vdat' se¹³⁵)
so cmav¹³⁶) bogate cmav' l'pe
da žōn'n vsač' koj mimo gre

Dakleta so že koj l'pe
jeziče majo zvo hude¹³⁷)
dro dro vid'jo brš vsača
in tadv dijo kmav na nja¹³⁸)

Mi pub¹³⁹) kne marnvamo¹⁴⁰) od ta
saj nas knočjo nobenā¹⁴¹)
kaku se j'm bo frdisavo¹⁴¹)
k'bo to pred nje pršvo¹⁴²)

Zamoštr' ma dakleta tri
zaradi nj'h vlče skrbi
one so dro vse tri mvade
da b'tera ne spačava se¹⁴³)

One pa v kamrc' tam lažo
te dur¹²⁶) se pa žlaht¹⁴⁴) zapro
to pa zvo navarno je
pustit' v kamrc' koj same

Tam pr Jurč' se čudno godi
tam pravā kršanstva ni
tam je spuv¹³²) an prepir
sam buh¹⁴⁵) j'm daj te pravi mir

Tam so dro čudne reči
še mož pr žan¹⁴⁶) ne leži
ona mu k'sabe kne na
zato k' von te druje ma

114) njom' = njemu; — 115) avc'h = preužitek; — 116) trahasto = leno; — 117) znit't' = zakuriti; — 118) vomit' = omiti; — 119) kofe šalce = škodelice za kavo; — 120) čiša = lesena skrinja; — 121) b'mov = bi morali; — 122) buhajme = miloščina; — 123) najo = pustijo; — 124) končat' = uničiti, pokvariti; — 125) tačah = takih; — 126) dur' = vrata; — 127) b uškajo = zajtrkujejo; — 128) tk' = tako; — 129) cagvat' = moledovati; — 130) nčomamo = nič nimamo; — 131) vuštno = veselo, lušno; — 132) spuv' = vedno; — 133) žōn'ne = ženine, žōn'n = ženin; — 134) zan' vuržah = kakšen vzrok; — 135) n'če more vdat' se = se ne more poročiti, omožiti; — 136) cmav' = premalo; — 137) hude = hudobne; — 138) tadv dijo kmav na nja = mu kmalu očitajo napake; — 139) pub' = fantje; — 140) knočjo nobenā = nočejo nobenega; — 141) frdisavo = za malo se zdelo, zameriti se, frd-us = zamera, jeza; — 142) pred nje pršvo = p išlo j'm na uho; — 143) spačava se = dobila nezakonskega otroka; — 144) žlaht = slabo, težko; — 145) buh = bog; — 146) pr žan' = pri ženi.

Tam pr Bradan še najbolj so
tam v l'bezn' skp ž'vo¹⁴⁷⁾
tam so gvišno¹⁴⁸⁾ burn¹⁴²⁾ ldi
kir vobena prepira ni

Le koj tam pr Lönjak'
tam so dro vs' hadvarh¹⁴⁹⁾
čör kovrate nardo¹⁵⁰⁾
in stare vomrele¹⁵¹⁾ rovnajo¹⁵²⁾

Med Lešami in Št. Jakobom se razteza vas Breznica, na katere vzhodnem koncu stoji Mlinarčevo posestvo, ki sta ga imela za časa Hajnževe starosti v najemu njegova sestra in njen mož. Ko je Hajnža opešal za težja dela, se je preselil k sestri na Mlinarčevo (odtod tudi njegovo ime Mlinarčev Hajnža!) in tukaj v miru preživiljaval svojo jesen. Dnevno je sedel na klopici pred hišo, okoli njega pa se je zbirala otročad ter z odprtimi ustmi poslušala njegova pripovedovanja iz preteklih časov. Zlasti rad je pravil strah vzbujajoče zgodbe o raznih prikaznih in v grozi so drhteli obrazi mladih poslušalcev. Več ali manj so bile njegove pripovedke izmišljene in zato tembolj razburljive, vedel pa je povedati tudi o resničnih dogodivščinah, ki so na otroke napravile še prav poseben vtis. Tudi svoje lastne resnične in neresnične doživljaje je prikazoval v fantastični luči, samo da je zadovoljil tisočerim željam svojih poslušalcev.

Tako je večkrat pripovedoval tudi naslednji dogodek iz svojega življenja:

Ko sem svoječasno še pasel ovce in živino po planinah, sem bil za pastirja tudi na Pečnici pri Ledenicah. Od tam sem včasih prišel na obisk domov. Tudi neke sobote ponoči sem se vračal mimo Kota pri Št. Jakobu in ker nisem hotel skozi vas, sem se iz Št. Petra obrnil proti Tešinji. Odločil sem se, da grem preko pokopališča in si tako skrajšam pot.

Bila je precej temna noč, mesec je le od časa do časa pokukal skozi črno-sive oblake, ki so bežali po nočnem nebu, in vrgl pramen svoje medle svetlobe po pokrajini, ki je v takih trenutkih zaživela v tajinstvenem nemiru. Sicer nisem bil boječ človek, ali pot mimo nagrobnih znamenj v taki noči me je le začela vznemirjati, posebno še, ko je zapihal veter. Nastal je šum in vsepovsodi sem v strahu gledal, kako se med grobovi dvigajo temne sence. Bolj sem skušal hiteti, počasneje sem prišel naprej, kajti noge so mi skorajda popolnoma otrpnile; strašne postave pa so se oživljale in plesale med gomilami in spremljali so jih ropot, cviljenje in strašno šumenje.

Z velikim naporom, prepoten od strahu sem se privlekel do zadnjih gomil, ko sem se spotaknil ter zvalil čez najbližnji grob; priletel sem na nekaj mehkega, toplega in bil prepričan, da me ima v rokah strašna pošast, ki bo zdaj zdaj zgrabila za moj tilnik. V tem pa je ura v stolpu odbila eno ponoči in tisto toplo, mehko pod menoj se je nenadoma dvignilo: spoznal sem, da sem padel na majhno žrebe, ki se je s kobilo paslo med grobovi. —

Hajnža je končal svojo povest, poslušalci pa najprej niso vedeli, ali naj se zgrozijo nad strašnimi prikaznimi, ki jih je on videl na pokopališču, ali naj se veselo zasmijejo ob misli na smešno sliko, ko je zajezdil žrebe. Odločili so se za najboljše in napravili oboje.

Med pripovedovanjem takih in podobnih doživljajev pa je mislil tudi na dogodke na vasi ter jih po svoji stari navadi povezal v pesem, iz katere spoznamo takratne ljudi pri Tresoglavu, Sitarju, Mečinu in Šerbicelnu, na najbolj znanih domovih na Breznici. Pesem pa se glasi takole:

147) skp ž'vo = skupaj živijo; — 148) gvišno = gotovo; — 149) hadvarh' = obrt; — 150) čör kovrate nardo = kjer kolovrate naredijo, napravijo; — 151) vomrela = dežnik; — 152) rovnajo = popravljajo.

BRIZENSČE DEVICE

Vse te briženšče žonstvo¹⁵³⁾
pr 'oritu 'upej pridajo¹⁵⁴⁾

Ana¹⁵⁵⁾ te drujo barajo¹⁵⁶⁾
so pr vas kej bli moštvo¹⁵⁷⁾

Nojcoj Trosohvavlava
je Sitarjavo lharava

Kaj so pr vas kej bli zani
k'jih k nam še bu n'či¹⁵⁸⁾

Sitarjeva se koj smeji
moštvo pred njo vse zataji

Ja tam sm vidov dro jes sam
da kni je med žonstvam

Lpe žonstvo te brižnšče
ste tud' vlče grišnice¹⁵⁹⁾

Vse noči v'sujajo¹⁶⁰⁾
da grih¹⁶¹⁾ nče spoznajo

Pr M'čin' sta tud' dve lepe
saj koj po tistah najbolj gre

Ani moštvo odidajo
pa žo drug' pridajo

M'činko pa srce boli
k' nči pokoja¹⁶²⁾ vse noči

Oni dro spoznajo za grih
al dōklam je vse glih¹⁶³⁾

Pr Trosohvav' sta dve mvade
al cmav sta še dov rihtane¹⁶⁴⁾

Saj tistam mōt' ni za zvo
ko še lite knōmajo¹⁶⁵⁾

Ondbi¹⁶⁶⁾ sta dro zvo žavbrne¹⁶⁷⁾
mošt'v' sta zvo podvržane¹⁶⁸⁾

Jima prihaja vreča¹⁶⁹⁾ kri
kakar šitro se zmrača

Šarbel 'ma dōkvo tud' lpo
pa tud' boji se zvo za njo

Von ji na vrh¹⁷⁰⁾ lažat' ni nav¹⁷¹⁾
pa jo je v kamro djav

Ta dōkva je zvo žavbrna
mošt'vu je zvo podv'žana

Vona ma strašno vrečo kri
vso nuč dro nče¹⁷²⁾ zaspi

Von je to dōkvo v kamro djav
ker se je žamoštra¹⁷³⁾ cvo bav¹⁷⁴⁾

Da b'ne dobiv od nja pod nus
ambrt vlk frdrus¹⁷⁵⁾

Vedel pa je marsikaj povedati tudi iz drugih vasi in krajev in je še danes posebno znana pesem, ki jo je zložil o posestniku Pibru na Bistrici pri Št. Jakobu. Omenjeni posestnik je baje imel navado, da je vsakega konja trpinčil tako dolgo, da mu je končno poginil. O Pibru so tudi pripovedovali, da je svojega konja zelo slabo krmil in je nastala govorica, da se je Pibrov konj odvadil jesti, nato pa je umrl. Sploh je bilo znano, da Piber vozi le s starim zgaranim kljusetom, ki ga pretepa, da se vsakomur smili. Takega trpinčenja tudi Hajnža ni mogel prenašati mirne duše in je za Pibra zložil posebno pesem, kjer pravi:

Vse je vesevo, kar živi.
samu te Pibrov konj ni;
še Pibrov konj vesev bi biv,
al h' le z vovsom futran¹⁷⁶⁾ biv.

Pibr voz' po robih¹⁷⁶⁾
in tape konja po hrodih¹⁷⁷⁾

— — — — —
'Oj ti mrha šintarska¹⁷⁸⁾
čisto¹⁷⁹⁾ bo dodōvov ha¹⁸⁰⁾.

153) žonstvo = ženske; — 154) pr 'oritu 'pej pridajo = se zberejo pri vodnjaku; — 155) ana = ena; — 156) barati = vprašati; — 157) moštvo = moški; — 158) še bu n'či = še nič ni bilo; — 159) grišnice = grešnice; — 160) v'sujajo = vasujejo; — 161) grih = greh; — 162) pokoj = mir; — 163) vse glih = vse eno; — 164) dov rihtane = vzgojene; — 165) še lite knōmajo = so še premlede; — 166) ondbi = oni dve; — 167) žavbrne = lepe; — 168) mošt'v' podvržane = ljubita moške; — 169) vreča = vroča; — 170) na vrh' = na podstrešju; — 171) nav = pustil, dovolil; — 172) nče = nič ne; — 173) žamoštr = žagar; — 174) cvo bav = preveč bal, imel preveč strah pred njim; — 175) futran = krmljen; — 176) rob = hrib; — 177) hrodi = rebra; — 178) mrha šintarska = surovež, nasilnež; — 179) čisto = popolnoma; — 180) dodōvov ha = ga uničil.

Strokovna trgovina za ure **Adolf Luscher** Celovec, Völkermarkter Platz 2
Švicarske ure priznanih znamk, tudi po ugodnih obrokih
(zlato in srebrnine) / Strokovnjaška popravljalnica

Ko so veselemu pevcu moči že tako opešale, da ni mogel več daleč od doma, je obiskoval le še sosedove pri Kocjanu, kjer je bil vedno dobrodošel, zlasti pri otrocih. Navadno se je vračal šele ponoči domov in ga je gospodinja Mojca spremljala z lučjo pred hišo. Opozarjala ga je še, naj pazi, da ne pade po strmini, po kateri pelje pot do domačije. Toda mnogokrat je bilo iz teme slišati padec; noge so mu v zadnjih letih namreč tako odpovedale, da se je le s silo še držal pokonci.

Pri Mlinarču, kjer je gospodarila Hajnževa sestra z možem, so imeli, kakor povsod v kmečkih hišah tistega časa, vhod v klet iz veže, ki je bil zaprt s položnimi vrati. V temi je bilo prav nevarno hoditi po hišah, saj se je lahko zgodilo, da je pozabil kdo taka vrata odprta in kako lahko je z razmerami nepoznani nenadoma izginil v odprtini ter padel v kamenito klet.

Neke noči se je tudi Hajnža kakor navadno odpravljal v sobo k počitku in sestra ga je še opozorila, naj pazi, da ne pade v klet, toda v tem se iz globine že oglasi klic:

„Lojza, s'm že sadle¹⁸¹⁾!“

Takrat se je pri padcu močno poškodoval in na poškodbah bolehal tako dolgo, dokler ni za vedno zatisnil oči. In z njim je legel v grob tudi dobršen del veselja, šaljivosti in zdravega domačega, iz preprostega ljudstva porojenega humorja. Zato se ga v njegovi ožji domovini, kjer je dolga leta pesnikoval in pripovedoval, še vsi prav radi spominjajo.

* * *

Rož, domovina veselih in šaljivih ljudi, pa je še vesel in vedrega srca je ostal Rožan, ki prej ko slej ljubi svojo pesem, svoj humor.

¹⁸¹⁾ sadle = spodaj.

Siemensmotoren • Alpenmotoren

v odprti in zaprti izpeljavi za
KMETIJSTVO IN OBRT

dobite potom vašega strokovnega trgovca

Siemens-Schuckertwerke Ges. m. b. H.

Techn. Büro: Celovec, Benediktinerplatz 9, Telefon 20-27

Dr. JULIJ FELAHER:

Ob Vrbskem jezeru

NARODNOSTNA IN SOCIALNA SLIKA IZ XIX. STOLETJA

Vrbsko jezero, ki ga koroški Slovenci imenujejo tudi Celovško jezero, je po svoji velikosti in množini letovišč ob obrežju največje in najlepše jezero na ozemlju, kjer bivajo Slovenci. Dolgo je 16 km, široko 1.5 km, njegova površina znaša 19.5 km², povprečno je 43.2 m globoko, najgloblje pa je pri Porečah in sicer 84.6 m.¹⁾ Celotno obrežje Vrbskega jezera meri 38.000 m. V poletni sezoni vozijo po njem večji potniški parniki in motorni čolni. Izmed vseh večjih alpskih jezer je Vrbsko poleg Klopinskega in Blejskega najtoplejše in znaša temperatura v juliju in avgustu redno 25° C, v zavarovanih zalivih pa doseže celo 28° C.

Slovenska pravljica pripoveduje, da je na južnem delu jezera, zapadno od Majernika, stalo nekoč lepo mesto z velikimi palačami. Zaradi bogastva so se meščani prevzeli, postali ošabni, lahkoživi in razuzdani ter se niso brigali več za pravnost in poštenje. Ko so se nekega božičnega večera zbrali v veliki dvorani na pojedini in plesu, je nastopilo strašno neurje, ki je poplavelo mesto in okoliške vasi. Tedaj je nastalo Vrbsko jezero. Slovenski ribiči, ki vozijo tam mimo, slišijo bajne na gotovih mestih, posebno pod takozvano črno steno, zapadno od Majernika, v tihih poletnih večerih iz globine jezera zamolklo done, podobno zvonjenju zvonov potopljenega mesta. Tako slovenska pravljica. — V resnici pa je mogočen ledenik, ki se je umikal v visoko gorovje, izdolbel dno, ki je tvorilo korito jezera, in ga napolnil z vodo.

Še sredi prejšnjega stoletja in tudi v poznejši dobi je bilo ozemlje med Vrbskim in Osojskim jezerom ter Gosposvetskim poljem strnjeno slovensko etnično ozemlje. Narodnostna meja na severu je tekla po Osojskih turah do Golinja in na Štalén. Pokličimo si v tej zvezi v spomin le nekaj dokumentarnega gradiva iz omenjene dobe. Tako je na pr. občina Dhovše²⁾ kot prva slovenska občina na Koroškem leta 1851 pod slovenskim županom Lešnikom, p. d. Žlepejem nabavila dvojezični občinski pečat in je ta pečat s slovenskim besedilom „Dhovša srenja“ bil do leta 1907 v rabi. „Slovenska bčela“, ki jo je tedaj izdajal prof. Anton Janežič v Celovcu, je leta 1851 o tem pisala: „Živio učeni in liberalni župan Dhovške županije gospod Lešnik, p. d. Žlepe, olar³⁾ in posestnik v Vogličah“. Iz Žlepejeve „olarne“ pa je pri njegovih naslednikih nastala „Schleppe-Brauerei“, postojanka za ponemčevanje Slovencev v občini Dhovše.⁴⁾

¹⁾ Dr. Viktor Paschinger, Landeskunde von Kärnten und Osttirol, Celovec, 1949. stran 150.

²⁾ Lendorf.

³⁾ pivovar.

⁴⁾ Dr. Joso Šašel: „Načrti avstrijskih pangermanistov“ — rokopis.

O fari Čajnce nad Krivo Vrbo, ki ležijo severno od Vrbskega jezera, je Andrej Einspieler v „Slovenskem Prijatelju“ leta 1858 poročal, da je fara slovenska in jo tudi škofijski šematizem označuje kot slovensko, „šola pa je skoz in skoz nemška, kakor da bi se spodobilo za kake Nemce tam v Ochsenhausenu“, uvedel pa da je nemščino in ž njo nemčurstvo župnik Kašper To-mančger!

Leta 1851 je občina Gospasveta razpisala službo učitelja z letnimi dohodki 160 goldinarjev in je v razpisu izrecno zahtevala, da mora prosilec obvladati slovenski jezik.

Glede vzhodne župnije Otmanje je že leta 1812 župnik Kemerlan uradno poročal, da leži ta fara na meji med Nemci in Slovenci, prevladajoči jezik prebivalstva pa je slovenski. O župniji Krnski grad, zapadno od Gospesvete, je Andrej Einspieler leta 1849 zapisal v „Sloveniji“: „... v fari je gotovo dobra tretjina trdo slovanska, nekateri še besedice ne zastopijo po nemški.“ Nemci pa so celo branje evangelijev v slovenščini „ojstro“ prepovedali! Še v letih 1869/70 je tamošnji župnik zapisal v knjigo spominov (Memorabilia): „Polovica poslušalcev pri pridigah so Slovenci, pridigati pa moram nemško. Zalostno!“⁵⁾

Po Einspielerjevem opisu mejnih župnij je bila tudi župnija Breza, ki obsega vso občino Krivo Vrbo in del občine Blatograda, popolnoma slovenska, le v Krivi Vrbi so bile tri nemške družine. Vse župnije, pod katere je spadalo obrežje Vrbskega jezera, so v uradnem šematizmu krške škofije iz leta 1848, pa še pozneje do leta 1890 označene kot slovenske. Isto potrjujejo tudi vsi opisi slovenske narodnostne meje in tudi še poznejša uradna avstrijska statistika.⁵⁾

Pred 80. leti je bilo na severnem obrežju jezera še prav malo stalno naseljenih Nemcev — samo posamezniki v Krivi Vrbi, Porečah in Vrbi so bili nemški priseljenci. Južno obrežje pa je bilo popolnoma slovensko.

Vrbsko jezero je postalo znano šele po letu 1864, ko je stekla železnica Celovec—Beljak in so začeli tja prihajati letoviščarji iz nemških krajev Avstrije. Železnica je bila speljana paralelno s staro državno cesto ob severnem bregu jezera — sedaj moderno avtostrado — ki je povezovala slovenske vasi, ležeče ob severnem obrežju. Vpliv železnice se je kazal pri Porečah in nekoliko tudi pri St. Martinu na Dholici šele po letu 1870. Na železniških postajah, posebno v Krivi Vrbi, Porečah in Vrbi so bili nameščeni nemški železniški uradniki, po večini poborniki nemške nacionalne politike, takozvanega „Volksrata“ v stari Avstriji.

Najmočnejši činitelji v germanizacijskem procesu ob Vrbskem jezeru so bili tujski promet, tuji kapital ter takoimenovane utrakvistične šole, ki so bile v resnici nemške šole, namenjene v prvi vrsti potujčevanju slovenske mladine. Ti činitelji so v zadnjih 70. letih naravnost porazno spremenili narodnostno sliko na severnem obrežju jezera na škodo slovenstva. Dobro se še spominjam izvajanja profesorja dr. Martina Wutteja v letih pred prvo svetovno vojno na gimnaziji v Celovcu, ko je dijakom v višjih razredih razlagal veliki pomen tujskega prometa za razširitev in utrditev nemštva ob obrežju Vrbskega jezera in pri tem vedno navajal kot primer ozemlje ob severnem obrežju, ki da je bilo v dobi 50ih let močno ponemčeno. Seveda je pri tem pretiraval, saj

⁵⁾ Bogo Grafenauer: Narodni razvoj na Koroškem od srede XIX. stoletja do danes, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 127.

slovenščina na tem ozemlju med domačim prebivalstvom še danes ni iztrebljena. Dejstvo je namreč, da kmetje in delavci v gotovih predelih ozemlja severno Vrbskega jezera še vedno govorijo svoj slovenski materinski jezik, čeravno so prej opisani činitelji pri večini zatrli narodno zavest.

Južno obrežje jezera pa je bilo skoro do konca prejšnjega stoletja popolnoma slovensko. Zaradi slabih prometnih razmer se tujski promet ni mogel tako razmahniti kakor ob severnem obrežju. Tako je germanizacijo slovenskega življa vršila zgolj slovenstvu sovražna ljudska šola. Po izjavi domačina iz občine Loga ves, bivšega okrajnega glavarja Mateja Kakla, se je po letu 1885 naselil prvi Nemec Pachmeier v občini. Kupil je na skrajni periferiji občine Loga ves ob cesti, ki vodi proti Vrbi, parcelo in zidal vilo Pachmeier. Vsi ostali prebivalci v občini Loga

Pogled na Rož

ves so bili Slovenci. Šele leta 1899 so otvorili ob južnem obrežju avtomobilsko cesto, ki vodi preko Majernika, Sekire, Ribnice, Otoka, Dol. Loga in se združi v Vrbi zapadno od jezera s staro cesto, vodečo na severnem obrežju. S tem so to ozemlje tesneje povezali ne samo s Celovcem in Beljakom, marveč tudi s središči tujkega prometa na severnem bregu jezera. Ko je Jugoslavija imela zasedeno plebiscitno cono A, je gradila pri Dolah na južnem bregu odcep ceste na Škofiče, Št. Ilj ob Dravi in Podrožčico, da bi s to cesto vezala Vrbsko jezero s karavanško železnico in s tem z Ljubljano. Jugoslovani so v glavnem to cesto že izgotovili in jo deloma izročili prometu.

Ker je narodna zavest Slovencev ob južnem obrežju močnejša, germanizacijski proces ni mogel zaznamovati takih uspehov kot na severnem obrežju. Šele v zadnjih desetletjih se je tujski promet močnejše razvil, z njim pa so bile ustvarjene potujočevalne postojanke v Ribnici, na Otoku, v Dulah in Logu (Auen), po drugi svetovni vojni pa tudi v Logi vesi. Seveda nosi tudi tukaj glavno krivdo na potujčevanju ljudska šola.

Toda prej opisani činitelji niso edini povzročitelji germanizacije Slovencev ob Vrbskem jezeru. Poleg njih igrajo še ostali splošni vzroki potujčevanja na Koroškem veliko vlogo, kakor so gospodarsko in socialno izkoriščanje slovenskega delovnega ljudstva, gospodarska odvisnost od tujega kapitala in industrije, za katera predstavljajo koroški Slovenci edinole cenene delovne sile, itd. — Germanizacija ob Vrbskem jezeru pa se ni mogla razmahniti, dokler je obrežje jezera bilo last slovenskih kmetov in delavcev. V prejšnjem stoletju je

bilo namreč vse obrežje v slovenskih rokah. Žal pa slovensko kmečko prebivalstvo ni znalo ceniti pomena jezera in njegove velike razvojne možnosti za razne gospodarske panoge. Slovenski ljudje v zaledju jezera niso težili k jezeru, trdnješe so se oprijemali predelov v zaledju. Tako sta na pr. leta 1868 Marija Stožir, por. Kakl iz Doba in njena hči Liza, por. Berné, prodali Kručnjakovo posestvo v Vrbi, ležečo ob obrežju jezera, za 800 goldinarjev domačinu Moraku, češ da je življenje pri jezeru dolgočasno in da tam nič ni fletno. Danes stojijo na zemljiščih, ki so spadala h temu posestvu, krasne vile in druge stavbe, kakor: vila na hribu (Villa am Hügel), vila Morak, pension Seppe. Da slovenski človek, posebno v drugi polovici prejšnjega stoletja, ni cenil vrednosti zemljiških parcel ob jezeru, nam dokazujejo številne prodaje teh zemljišč tujcem. Te odtujitve pa so imele še druge posebne vzroke. Slovenec je bil v prejšnjem stoletju v deželi gospodarsko zapostavljen in izkoriščan po tujem kapitalu. Težko se je vzdržal na svoji zemlji, ki mu večkrat niti toliko ni donášala, da bi se skromno preživiljal in plačeval davke, ki sta mu jih nalagala država in dežela. Kmetijstvo je bilo nedonosno. Možnost postranskega služka samo v poletnem času. Čestokrat je prišel v gospodarske težkoče in je bil primoran odprodati zemljišče, da se reši dolga. Tudi prisilnih dražb ni manjkalo. Za parcele ob jezeru je našel najlažje kupce. Zato je odprodal v stiski te parcele, ker je bila za njih cena višja kakor za parcele, oddaljene od obrežja jezera. Toda tudi tujci — kapitalisti — so slovenskega človeka pogosto z lažjo zavedli k prodaji in ga opeharili za kupnino, za kar bom v tej razpravi navedel nekaj primerov. Psihološko pa je odtujevanje slovenske zemlje pospeševalo še napačno ljudsko mnenje v prejšnjem stoletju, „da je ob jezeru dolgočasno, da tam ni za zdržati.“

Tako se je torej zgodilo, da sta od leta 1870 dalje poleg potujčevalne vloge ljudske šole tujski promet in liberalno kapitalistično gospodarstvo postala močan faktor, ki je močno ponemčil severno obrežje Vrbskega jezera, posebno občine Krivo Vrbo, Poreče in Vrbo ter ustvaril močne kaverne v zdravem narodnem telesu, ki so potem razjedale slovenski organizem v zaledju jezera proti severni narodnostni meji.

II.

Za opis gospodarskih in socialnih prilik, v katerih je živel slovenski človek v prejšnjem stoletju ob Vrbskem jezeru, sem si izbral ozemlje občin Logave, Škofiče in Vrba — torej južno-zapadno in zapadno obrežje jezera. Ob individualnem opisu slovenskih rodov — Kaklovega, Stožirjevega, Košatovega in Črnčevega hočem podati vsaj delni prerez teh razmer, v katerih je slovenski človek živel v težki borbi proti silam izkoriščanja in potujčevanja. Tuj kapital je ustvaril pogoje za germanizacijo. Nosilci tega kapitala pa so bili tuji podjetniki — graditelji palač, vil, hotelov in penzionov, tuji hotelirji in restavratirji, trgovci in obrtniki, med njimi tudi špekulantje in goljufi. Ti so velikokrat kot špekulantje z zemljišči pokupili za nizko ceno zemljiške parcele ob jezeru od Slovencev, zidali tam hotele in palače, katere so zopet privabile tujce, bodisi kot nove naseljence ali pa kot letoviščarje. Ta gospodarska eksploatacija slovenskega⁶⁾ ozemlja okoli jezera se je začela na severnem obrežju jezera po letu 1870, na južnem pa kakih 20 let pozneje.

⁶⁾ Dr. Julij Felaher, Košatov rod, Koledar Sl. Koroške 1952, stran 92 do 104.

KAKLOV ROD

Predniki Kaklove rodbine izvirajo iz p. d. Kokaljeve hiše v Pečah pri Podkloštru v Ziljski dolini. Če so se prvotno pisali po hišnem imenu Kokalj, nisem mogel dognati, vendar je to verjetno. Saj so v dobi Jožefa II. in pozneje, ko so bile uvedene matrike, nemški uradniki in duhovniki načrtno popačevali slovenska osebna in hišna imena. Po mnenju koroškega rojaka, prof. Ivana Arnejca, ki je poznal Kokaljevo hišo v Pečah, so bili lastniki te hiše kmetje-slobodnjaki.⁷⁾ Prvi praded Kaklove rodbine iz Peč se je pred najmanj 200 leti preselil k p. d. Šludru na Žoprač, obč. Loga ves.⁸⁾ Baje je prinesel s seboj samo eno sekiro. Eden od potomcev iz Kaklove rodbine je kupil p. d. Štrekljevo posestvo v Dobu. Pri hiši se je tedaj reklo Štrekelj-Amt, ker je tam bil sedež politične in sodne uprave. Pozneje so si Kaklovi pridobili še p. d. Vijštrovo posestvo — Štrekljevo pristavo v Dobu, ki je oddaljena kakih osem minut noda od Štreklja.

Vas Dob se razprostira od Drave pa tik do Škofič; od enega konca vasi do drugega — v smeri od vzhoda na zapad — je okoli 5 km razdalje. Skozi vas gre meja med logoveško in škofiško občino, večji del vasi leži v občini Loga ves, manjši v občini Škofiče.

Avstrijska ljudska štetja so izkazovala za vas Dob leta 1880 in 1900 po 21 hiš (13 hiš v občini Loga ves, 8 v občini Škofiče). Leta 1880 je vas imela 21, leta 1900 pa 122 prebivalcev — Slovencev in nobenega Nemca. Po podatkih uradnega ljudskega štetja od 22. marca 1934, ki je bilo skrajno pristransko na škodo Slovencev izvedeno, so našli 70 Slovencev in 20 Nemcev.

V resnici pa v vasi Dob ni nobenega Nemca. Danes imamo v vasi 24 hiš domačinov. Vulgarna imena teh starih hiš so po domače: Avštin, Bošinc, Dobrnik, Goričnik, Filej (hiša), Filej (kajža), Janež, Kripnjak, Lipeč, Malesnik, Pajra, Pavkele, Pikeljc, Prerok, Ravhar, Pri Ravharjevi Nežki poleg Šlajherja, Rezic, Smolnik, Stranišč, Šlajher, Šorn (na Rute), Štrekelj, Trc, Vijštr, Vrabec. Hiše p. d. Avštin, Kripnjak, Prerok, Šorn in Vijštr ležijo vsaka zase na samem. Po letu 1920 pa so si delavci, ki so vsi slovenskega rodu, zaposleni v Vrbi, zidali še okrog 10 hišic v Dobu.

Matevž Kakl, stari ded okrajnega glavarja Mateja Kakla, je bil 1810 leta rojen in je dobil, čeravno je bil starejši sin, po svojem očetu Vištrovo posestvo — njegov brat, čeravno mlajši sin, pa je ostal na očetovi kmetiji pri Štreklju. Pri Vištru sta pred omenjenim Matevžem Kaklom gospodarila stric Jurij Kakl in teta z imenom Mojca ali Urša. Jurij je umrl in je sestra ostala sama v hiši. Tisti večer, po pogrebu Jurija, je sestra imela vizijo. Videla je, da se je vrnil Jurij ponoči k Vištru nazaj; v sami srajci je zbežala iz hiše, pritekla k Štreklju in kričala: „Pojte, pojte, Tevžan, brat je prišel nazaj!“

Leta 1809 so Francozi prodrli iz Rožeka čez most na severno stran Drave. Radovedni prebivalci iz Doba, Loge vesi in Žoprač so izpod hriba pod Žopračami opazovali potek bojev med Avstrijci in Francozi. Med radovedneži je bil tudi oče prej omenjenega Matevža Kakla Avgustin Kakl. Ob tej priliki ga je zadela francoska krogla v hrbet. Feldšer — tako so namreč tedaj imenovali

⁷⁾ Slobodnjaki — Freisassen.

⁸⁾ Večino teh podatkov mi je iz ljubeznivosti dal na razpolago bivši okrajni glavar v Velikovu, Matej Kakl, domačin iz Doba. Isti izvirajo iz lastnih opazovanj in dožvetij Kakla ali pa iz ustnih izročil njegovih prednikov in prebivalcev občin Loga ves in Škofiče.

sanitejce-ranocelnike, ki so opravljali v vojski zdravniško službo, mu je izrezal kroglo iz hrbta in Avguštin Kakl je okrevail.

V svoji mladosti je Matevž Kakl imel v Šmartnem pri Rožeku ljubico, h kateri je zahajal vasovat. Deklé pa se je dopadlo tudi lipškemu župniku, ki je poleg župnije Lipa opravljal še rožeško faro. Ker leži Šmarten na desnem bregu Drave, sta se konkurenta nekoč srečala ravno sredi dravskega mostu. Nič hudega sluteč je šel Matevž Kakl, ki je bil majhne postave, mimo župnika, ki je bil orjak in ki je šel na jutranje cerkveno opravilo v Rožek. Župnik je Kakla zgrabil z eno roko za telovnik in mu rekel: „Danes bova pa obrajtava“. Z eno samo roko ga je držal iz visokega mostu capljajočega nad deročo Dravo... Potem pa ga je izpustil. Kako je nadalje Matevž Kakl še hodil vasovat v Šmarten, o tem molči ustna tradicija Kaklove rodbine.

Matevž se je tudi ženil pri kmetu p. d. Hutarju. Hutar je bil velik kmet, njegova kmetija je ležala na obronku Osojščice blizu današnje vzpenjače severno Osojskega jezera. Hutarjeva dekleta so bila daleč naokoli znana kot zelo lepa in premožna, zato so imela polno snubačev in težko je bilo priti do dekličev. Zato se je Matevž odločil, da jih gre snubit na sam božični večer, ker drugače ni mogel priti do svojega cilja. Pa glej, našel je že šest snubcev, zato je odšel in ni tam več poskušal svoje sreče. V tisti dobi so posamezne kmečke hiše severno Osojskega jezera bile še slovenske, med njimi tudi p. d. Hutar.

Matevž Kakl se je končno poročil z Marijo, roj. Stožir, p. d. Stožirjevo hčerko v Grabnah ob Vrbskem jezeru, ki je bila rojena okoli leta 1815 ravnotam. Poroka je bila v Logi vesi. V zakonu se jima je rodilo četvero otrok: sinova Blaž in Matevž ter hčerki Liza in Mojca. Stari ded Matevž Kakl pa je že l. 1853 umrl na pljučnici in tako je morala vdova Marija sama pod zelo težkimi pogoji vzgajati otroke na malodonosni Vijštrovi kmetiji v Dobu. Ta kmečka hiša je bila srednje-velika, nadvse skromna, s slamo krita in oddaljena od vsega prometa. Posestvo je merilo 32 oralov. Zemljišča so bila slaba in so obrodila samo, če se jih je prav dobro gnojilo in intenzivno obdelovalo; poleg tega po so bila težko obdelavna, ker so ležala na hribu. Tudi travniki niso bili kaj posebno prida. V bližini teh je bil močvirnat svet. Pod Vijštrom proti Šornu na Rutah je bilo močvirje, ki je sedaj deloma osušeno. V tem močvirju je pokopan neki francoski vojak iz Napoleonovih časov, ki je umrl na koleri. Njegova smrt je zabeležena v logaveških župnijskih matrikah.

Kako trdo je bilo posebno v dobi Napoleonovih vojn življenje na kmetih, nam dokazuje po ustnem izročilu izpričano dejstvo, da so mleli koruzne storže in iz take moke pekli kruh. Velikokrat ni bilo zabele pri kmečkih hišah in so gospodinje na odprtem ognjišču razbelile železno žico in jo skrivaj vtaknile v močnik, da je cvrčalo, da so na ta način prevarale in zadovoljile otroke.

Marija Kakl je bila dobrodušna, vedno darežljiva ženica, ki je ljubila svoje štiri otroke in svoja dva vnuka, Maksa in Mateja. Slednja še sedaj živita, Maks kot lastnik Vijštrove hiše v Dobu, Matej pa kot upokojeni okrajni glavar.

Na stara leta je bila vdova Marija Kakl skoro vedno na potovanju — enkrat pri svojem sinu Matevžu v Grabnah, ki je imel sedem let (1877 do 1884) Stožirjevo posestvo v najemu, enkrat v Celovcu pri hčerki Lizi, poročeni z nekim policijskim stražnikom Bernetom, enkrat na Dholici pri p. d. Mentiču, kjer je bila omožena njena druga hči, Mojca Fale. Umrla je 19. februarja leta 1898.

JANEZ NOVAK

strojno ključavničarstvo

motorna kolesa in kolesa
prodaja in popravila

CELOVEC

Feldm. Conradplatz 1

Velika zaloga čevljev
popravila vseh vrst in
ortopedični čevlji

Celovec

Bahnhofstraße 13

Trgovina sanitarnih potrebščin

KARL FIAL

izdelava bandaž in
ortopedičnih pripomočkov

Strokovnjak za vložke za ploske
in povešene noge

Celovec, Stari trg 30
ustanovljena 1908, tel. 14-28

Jak. Cekoni

kamnosek

sodobni nagrobni spomeniki
izdelava cementnih izdelkov

Borovlje, Waidischerstraße 4

Josel

Weinländer

umetni mlin

CELOVEC

telefon 20-69

**FRIEDRICH
JUNGBAUER**

O. H. G.

Veletrgovina z živili

Osrednja poslovalnica: **Celovec**,
10.-Oktober-Straße 28, tel 1773 in 3326

Podružnice: **Velikovec**, glavni
trg 144, telefon 88

Feldkirchen, sodnijsko
poslopje, tel. 80

Wolfsberg, Ritzing 48, tel 370

USTNO IZROČILO MARIJE KAKL, ROJ. STOŽIR

Njen vnuk, okrajni glavar Matej Kakl, mi je pripovedoval, kako ga je njegova stara mati Marija okoli leta 1882, ko je bil star pet let, peljala iz Doba, kjer jo je pri Vijštru obiskal, na njen rojstni dom v Grabne k Stožirju ter med potjo pela sledečo pesem:

Naš Hanzl je pádov v ízaro,
pa ko pr' kraj' mihno,
škoda za te havtre⁹⁾ židane
k' bojo močale¹⁰⁾ v ízare.¹¹⁾

Ta pesem je zelo porogljiva. Za Hanzlna ni škoda, če je padel v jezero, pač pa za njegove naramnice.

V tej zvezi naj omenim še drugo zelo staro pesem, ki je bila v prejšnjem stoletju v občini Loga ves splošno znana. To je logaveška pesem o hlapcu Hanzlnu, njegovi ljubici Marjetici in kmetu, pri kateremu je bil Hanzl zaposlen, in ki se glasi:

Hanzl, Hanzl, gó r vstani,
al' s' še v parni, svami.
Hanzl v parni, svami ni,
Hanzl še pri Marjet'ci spi.

Pav'r Hanzlna pod hankam čakov,
Hanzl je k dum' prtapov,
Pav'r Hanzlna osmodi,
da se še anom' konjcu ne zgodi.

Al' me boš taku ometov,
boš koj sam rezov in sekov,
ti pav'r kvobase raz't znaš,
al' hlapci jih pa n'č ne daš.

Hanzl, Hanzl, koj t' ostan,
pa tvojo Marjetico ohran',
piši me ti pav'r v r't,
Marjet'ce sem pa tud' že s't.

To staro narodno pesem so peli pred 70 leti v okolici Vrbskega jezera. Tedaj je bila tudi splošno znana še takozvana movžbrška pesem.¹²⁾

Ko sta ob tisti priliki leta 1882 prišla Kaklova in njen vnuk Matej že skoro v Grabne, je onstran jezera pripeljal vlak iz Celovca mimo Vrbe proti Beljaku. Tedaj je opozorila svojega vnuka: „Glej, hudiča imajo vpreženega.

⁹⁾ naramnice.

¹⁰⁾ se namočile.

¹¹⁾ Če je pesem obsegala več kitic, nisem mogel dognati. Vem pa da so slovenski fantje v Melvičah v Ziljski dolini pred drugo svetovno vojno to pesem še peli in mi je Luka Jank napisal melodijo.

¹²⁾ Besedilo movžbrške pesmi zna še 72 let stari Maks Kakl, gospodar na Vijštrovi kmetiji v Dobu.

kako težko vleče, sape mu manjka.“ Stari ljudje so namreč še vedno porogljivo zatrjevali, da je v vlak vprežen hudič.¹³⁾

Marija Kakl se je udeležila leta 1848 pohoda kmetov iz Doba in okoliških vasi v Rožek. Tega leta je namreč grajščak iz Vrbe zadnjič prišel po „bire“. Kmetje pa so se začeli zbirati in odklanjati oddajo „bire“, povsod so se slišali klici „Freiheit“ in pognali so grajske hlapce v beg. Med zvonjenjem vseh zvonov je hitelo ljudstvo iz logaveške občine in cele okolice (okoli 500 ljudi) v Rožek, kjer je služil posebno hudoben sodnik pri sodišču, ki je dal številne kmete zaradi majhnih pregreškov za kazen težko preteptati. Zbrani kmetje so pred sodiščem poklicali sodnika, ga privezali na mizo in neki kmet iz Šmartna pri Rožeku mu jih je prisolil petindvajset za opomin za številne nad kmeti izvršene kazni pretepanja.

Večkrat je tudi pripovedovala o „pslajnarjih“,¹⁴⁾ ki so hodili v te kraje ropat in morit. Njihovo obličje je imelo pasjo podobo. Bili so strah in groza kmečkega prebivalstva. Ločila pa je pesoglavce od Turkov. Pslajnarji — pesoglavci so bili ali Madžari, ki so v prejšnjih stoletjih velikokrat vdrli v od Slovencev naseljene kraje, ali pa celo Avari. Beseda „pslajnar“ pa dokazuje, kako dolgo se je ohranil spomin med ljudstvom na težke čase.

Marija Kakl je tudi pravila, da so ljudje v dobi, ko je ona doraščala, pripovedovali svoje spomine na ruske vojake, ki so marširali za časa francoskih vojn skozi te kraje in da so se zelo čudili, da so ruski vojaki v zimskem času prenočevali kar na prostem v snegu. Ruski vojaki generala Suworova so leta 1799 marširali skozi Vrbo.

V tisti dobi so posebno v občini Loga ves ljudje veliko govorili o škopnjaku.¹⁵⁾ Okolico Loge vesi so tedaj še obdajala obširna močvirja in je ma siko srečal škopnjaka, ki ga je zasledoval. Posebno velikokrat se je videl škopnjak v Št. Ilju in okolici.

STOŽIRJEV ROD V GRABNAH

Med Dolami v občini Otok in Grabnami v občini Loga ves so logi in se naselje imenuje Log; domačini pravijo: V Voze.¹⁶⁾ Vas Logo ves imenujejo domačini Vhóvs; v tem sta zapopadeni besedi: vog (log) in ves. Naselje Log spada v občino Škofiče. Tam so med drugimi posestniki p. d.: Kleber, Požarnik, Požaričnik. Gospodar na p. d. Klebrovem posestvu v drugi polovici XIX. stoletja je znal na pamet Drabosnjakove pesmi. V sredini med Škofičami in Logo vesjo pelje jarek do jezera. V tem jarku teče potok in stojijo še danes trije stari mlini in ena žaga. Na koncu tega jarka, tik ob jezeru, pa je bilo Stožirjevo posestvo, sedaj Auenhof v Grabnah. Opisani del jarka in neposredno okolico imenuje prebivalstvo Grabne. Pot v Grabnah je meja med občino Loga

¹³⁾ Drugo ustno izročilo iz tiste dobe: dva Tolminca sta prestrašeno opazovala iz nekega griča nad Gorico veliko novotarijo — železnico. Ko je prisopil vlak, sta jo hitro odkurila. Domov grede pa sta se razgovajala: „Ali si videl hudiča?“ je vprašal prvi. Drugi mu je odgovoril: „Videl sem hudiča.“ Prvi: „Gor in dol je hodil.“ Drugi: „Dol in gor je hodil.“ Prvi: „Boga (je) klical, nazadnje pa se je usel.“

¹⁴⁾ Pslajnarji = ljudožerski ljudje v pravljici. „Slovenski pravopis“, Ljubljana 1950, stran 510.

¹⁵⁾ Škopnjak — Irrlicht — St. Elmsfeuer. Plini, ki se izločajo v močvirju, fosforescira v svetlobo enkrat tu, enkrat drugod, tako da napravijo vtis živega bitja.

¹⁶⁾ Voze — Auen.

ves in občino Škofiče, tako da spada polovico Graben v prvo, polovico v drugo občino. Naselje Grabne je štelo le par hiš: p. d. Stožir, p. d. Korantel, Stožirjev sosed, ki se je pisal Kopajnik. Danes je revna bajta razpadla, lastnica živi v Ameriki. Nadalje spada v Grabne še p. d. Požarnik — hiša in mlin ter Črncov mlin. Tik Stožirjeve hiše je bil že od nekdaj parobrodski most, kjer so pristajali čolni in ladje.

Stožirjev rod v Grabnah je bil zelo star slovenski rod. To dokazuje že dejstvo, da je bilo pismeno in vulgarno ime Stožirjev isto. Starši Marije Kakl, roj. Stožir, so imeli v Grabnah lepo kmetijo, gostilno in lesno trgovino. Oče od Marije je dobavljal les največ v Celovec nekemu Italijanu; les so vozili tudi z velikimi ladjami po jezeru v Celovec. Ta Italijan mu je poneveril 6000 goldinarjev — za takratno dobo, bilo je to okoli leta 1850, veliko denarja. Zaradi tega je Stožir zblaznel. Marija Kakl je svojemu vnuku, okrajnemu glavarju Kaklu, ko je obiskoval gimnazijo v Celovcu, vedno, kadar ga je prišla obiskat, kazala hišo (pri kolodvoru in drugo hišo pri sodišču, kateri si je bil goljufivi Italijan s poneverjenim denarjem zidal.

Bratranec Marije Kaklove je bil trgovec v Celovcu. Imel je hčerko, ki je slovela kot lepotica. Poročila se je z nekim Samekom, ki je prišel iz Češke na Koroško. Ta Samek je bil na Češkem, ko so tam zidali prve železnice, pri inženirjih, ki so trasirali železniško progo, zaposlen kot figurant. Ker je od inženirjev slišal, kje se bo trasirala železnica, je hitro pokupil dotične parcele. Ko je bila železniška trasa definitivno določena, so podjetniki, ki so zidali železnico, morali odkupiti parcele — navadno griče, kjer je bilo dosti kamna in peska. Samek pa ni za majhen denar hotel teh parcel prodati, temveč jih je dal šele, ko je bil od teh podjetnikov sprejet kot član podjetja. Pri tem je veli-

Tam za vasjo so terice ...

ko zaslužil. Ko se je gradila železnica od Maribora do Celovca, ki je stekla leta 1863, je tudi Samek nastopil kot podjetnik še z dvema drugima; vendar so zaradi neugodnega terena imeli velikansko zgubo.¹⁷⁾ Njegova dva tovariša sta prišla na beraško palico, Samek pa je doplačal 90.000 goldinarjev.

S poroko Stožirjeve hčerke s Samekom je prišlo posestvo v Grabnah v so-lastništvo družin Stožir—Samek. Leta 1883 je bilo posestvo na dražbi prodano. Najemnik Matevž Kakl je skušal posestvo obdržati v slovenskih rokah in je ponujal 10.000 goldinarjev. Izdražil pa je posestvo tujec general Mingazzi, ki se je nato naselil v Grabnah. Danes se pod Stožirjevo hišo dviga velika palača in hotel z imenom Auenhof.

KOŠATOV ROD

Naslednik Matevža Kakla in Marije na Vijštrovem posestvu je bil njun sin Matevž. Še pred ženitvijo je prodal Vijštrovo kmetijo Slovcu Matiji Ebnerju, očetu župnika Janeza Ebnerja in živel nekaj časa pri svojem stricu po materni strani, Gregorju Stožirju, župniku v Mostiču ob Krki. Leta 1877 se je oženil z Uršulo, rojeno Košat, hčerko Primoža Košata, ki je bila rojena 4. julija 1851 pri p. d. Košatu na Dješčicah.

Rodili so se jima v zakonu trije sinovi: Matej (25. februarja 1877), Maks in Valentin ter hčerka Ivana.

S to poroko so bili povezani trije stari slovenski rodovi ob Vrbskem jezeru: Kaklov, Stožirjev in Košatov. Tudi Košatov rod je zelo star slovenski rod in se da zasledovati v farnih matrikah župnije Št. Ilj ob Dravi že od leta 1580 ter izvira od Košatove hiše v Dješčicah, obč. Loga ves. Pri Košatu sta bili združeni dve kmetiji in sicer pri p. d. Košatu in pri p. d. Šefmanu v Dješčicah. Oče Uršule Kakl je bil znani Primož Košat, ki je prodal Šefmanovo kmetijo v Dješčicah in z izkupičkom 22. februarja 1869 kupil Virtovo posestvo v Žopračah, kamor se je 30. marca 1869 preselil iz Dješčic. Na njegovo pobudo se je vršil 18. septembra 1870 eden največjih slovenskih taborov na Koroškem, kakor sem to že opisal v razpravi „Košatov rod“ v Koledarju Slovenske Koroške za leto 1952. Na tem mestu naj samo dopolnim opis Košatovega rodu še z naslednjimi podatki:

Primož Košat je bil dobičina in daleč naokrog spoštovan in ugleden mož. Ker se je bil izšolal v Celovcu in znal uradne listine ne samo brati, ampak tudi tolmačiti, so k njemu prihajali od vseh strani kmetje na posvetovanje. Takrat je bilo znanje pisanja in branja še umetnost. Tako so tedaj hodili iz cele okolice po več ur daleč ljudje, ki so dobili pisma ponajveč od svojcev-vojakov, k neki ženski v Škofiče, ki je edina znala pismeni jezik čitati; za to uslugo je računala en star krajcar.

Ohranjen je tudi zvezek, v katerega je Primož Košat lastnoročno zapisal slovenske pesmi 28. januarja 1855. Če je samo zapisoval pesmi ali jih je tudi sam zlagal, to še ni pojasnjeno.

¹⁷⁾ Graditev železnice Maribor—Celovec so prevzele stavbne tvrdke Samek, Kment (Kmet?) in Bargoni. Vrhovno vodstvo je imel Klemensievicz, gen. inšpektor v trgovskem ministrstvu. Z graditvijo so začeli 20. maja 1857. 31. maja 1863 je pripeljal prvi vlak iz Maribora v Celovec. E. P., Die erste Kärntner Eisenbahn, Kärntner Landeszeitung, 5. VI. 1952, št. 27, str. 4.

Pri Košatu je bila nekdaj kmetska pivovarna. Košatova hiša v Dječicah je po pripovedovanju Košatove hčerke, Klare Šmid, imela samo eno veliko sobo, v kateri se je zbiralo deset članov družine in šest poslov; stalno je bilo pri Košatu zaposlenih pet hlapcev in dekel ter ena pastirica ali pestunja. Občevanje v hiši je bilo preprosto, a skrajno prizanesljivo napram vsakomur. Vzgoja otrok je bila dobrohotna. V hišo so navzlic vsej tesnobi prihajali številni gostje, tako učitelji in župniki iz Št. Ilja, Št. Jakoba in Loge vesi, sodnik iz Rožeka, številni sosedje in poleg tega še vsi krošnjarji, ki so v okolici prodajali sadje s Primorske. Bili so Slovenci iz Režije ali Primorja, Korošci pa so jih nazivali z Lahi (Vahoni). Zanimivo je, da se v hiši nikdar ni pripetil kak slučaj tatvine, dasiravno je visel jopič gospodarja, v katerem je imel vedno denarnico z večjo vsoto denarja, v edini sobi, v kateri so se zbirali mnogoštevilni tujci. Primož Košat je umrl 13. septembra 1885 v Žopračah. Njegova žena Marija, mati Uršule Kakl, je izvirala iz slovenske rodbine Hedenik, doma pri p. d. Brezniku na Spi v vetrinjski fari. Njeni predniki so se borili proti Turkom. Eden od Hedenikov je bil baje vaški komandir v boju proti Turkom. Sin Primoža Košata in Marije roj. Hedenik, Martin Košat, je hranil helebardo — sulico, s katero so se Hedenikovi borili proti Turkom. Helebardo je podaril svojemu vnuku, okrajnemu glavarju Mateju Kaklu. Martin je umrl maja 1934 v Rožeku, kjer je imel posestvo. Ta helebarda je sedaj v posesti Gvidona Birkle, akademskega slikarja v Ljubljani.

KAKLOV ROD NA STOŽIRJEVEM POSESTVU V GRABNAH (1877—1884)

Takoj po poroki sta Matevž in Uršula Kakl leta 1877 vzela v najem Stožirjevo posestvo in gostilno v Grabnah in sta tam živela kot najemnika do leta 1884.

Poleti so nosili v tisti dobi ribiči k Stožirju za mal denar ali pa samo za žganje veliko majhnih ribic, katere je nato gospodinja Uršula sušila v rešetih na soncu. V zimskem času, začetkom decembra, pa so vsako leto slovenski ribiči nosili ozemice, ki so najboljše ribe v teh krajih. Lovili so jih samo v zimskem času, ko se drstijo. Leta 1881 so ribiči iz Dol ob jezeru prinesli veliko ribo — ščuko,¹⁸⁾ ki so jo ujeli v Vrbskem jezeru. Dva ribiča sta jo na plečih prinesla k Stožirju. Tudi veliko rakov so prinašali. V jezeru je tedaj mrgolelo malih ribic in velikih rakov. Nastopila pa je pri raki kuga, ki je vse pokončala in danes v Vrbskem jezeru ni več rakov. Tudi ribe so bile v precejšnji meri pokončane zaradi zazidanja obale, zaradi pranja perila v jezeru s kemikalijami in zaradi olja od parobrodov, ki vozijo po jezeru.

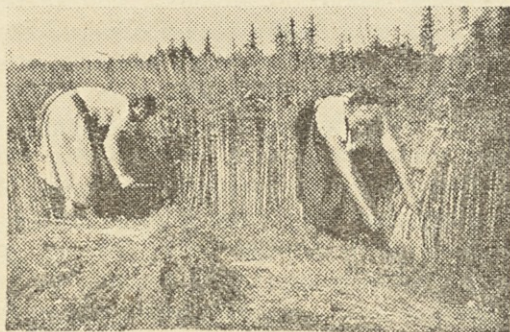
Bilo je neko nedeljo zjutraj leta 1881, ko se je v Grabnah pojavilo velikansko število podgan, ki so bile na potovanju. Vse polno jih je bilo na cesti, na strehah, v hlevu, na stenah Stožirjeve hiše. Gospodar Kakl jih je začel s protom (šibami) pobijati. Tudi veliki pes Tiras jih je nekaj pomandral. Prišle so tudi v hišo in na skedenj. Bile so to potovalne podgane, ki so bežale pred neznanimi preganjalc, potem so pa izginile kakor so prišle.

Nekega dne v jeseni je ob večernem času, ko je bila družina in služinčad v gostilniških prostorih pri Stožirju zbrana, nastalo naenkrat zunaj hiše laja-

¹⁸⁾ Da so bile v Vrbskem jezeru velike ribe, naj navedem še vest, objavljeno okoli leta 1901 v čeovškem časniku „Freie Stimmen“, ki je poročal, da so v bližini Poreč in Krive Vabe opazili some, ki so se sončili in katere so cenili na 300 kg.

nje. Skozi odprta gostilniška vrata je prignal pes Tiras v gostilniško sobo lisico, ki se je potem skrila v posebni sobi pod posteljo. Služinčad je lisico pobila in jo nato obesila na duri pri sosedu Kopačniku p. d. Korantelnu. Ta je drugo jutro na vse zgodaj priletel k Stožirju in povedal novico, da je ujel lisico. To je bilo smeha, ko so ga zasačili na laži.

Drugi Stožirjev sosed v Grabnah je bil kmet Trampuž p. d. Požarnik. Okoli leta 1883 sta Požarnikov sin France, ki je pasel krave na polju, in Kakl Matej, ki je bil tedaj star šele šest let, videla na starem drevesu polha, katerega je Trampuž ujel. Danes so polhi na Slovenskem Koroškem še v ljubeljski dolini.

Žanjica pa žanje ...

Leta 1881 je izbruhnil v Vrbi velik požar in je pogorela cela vas. Vsi odrasli od Stožirja so pomagali gasiti ogenj v Vrbi. Od Stožirja do Vrbe je bilo v letih 1880 do 1884 še zelo malo hiš. Zanimarjena pot je vodila tik ob jezeru, mimo Šetlove bajte in gor do Kručnjaka, sedaj Morak; ob tej vozni poti tedaj ni bilo še nobenega poslopja. Na koncu, že v Vrbi sami, je stala baraki podobna koliba, last nekega Batoja, kjer so bile stope in stiskalnica za sadje — preša; poleg pa je stala Glazarjeva gostilna, pozneje hotel Wallis. Pred Batojo sta stali Katnikova bajta in vila Kornhäusel že v sami vasi Vrba. Jezero je segalo tik do gradu, sedaj grad Vrba. Če je naraslo, je bilo treba skakati po položenih deskah, da se ni zagazilo v vodo. V gradu, kjer so sedaj različne lepe trgovine in obrtni lokali, je bil v tisti dobi mutni mlin.¹⁹⁾ Danes stoje na tem predelu obrečja najlepše vile in palače.

Kakih pet minut hoda, v smeri proti Vrbi, se imenuje en del jezera Bje-lova, bržkone zato, ker je tam jezero plitvo. Pozimi so tam gojili zimski šport — balinanje na ledu, ki ga domačini imenujejo „šajbanje“.

Ob velikem mrazu, če se je delal led, je jezero pokalo, kakor bi streljali s topovi. Nastajale so čez vse jezero široke razpoke, ki so pa hitro spet zamrznile. Leta 1881 je bila na Koroškem taka huda zima in takšen mraz, da so že začetkom decembra Kaklovi vozili z lesom težko naložene vozove — parizarje po debelo zmrznjenem jezeru.²⁰⁾

V letih 1883—1887 je bilo na Vrbskem jezeru pri stavbah in zidavi novih vil zaposlenih veliko Italijanov. Stari vojaki, ki so do leta 1866 še služili v avstrijski vojski v Lombardiji, so tedaj otroke učili, kako naj dražijo te Italijane.

Matevž Kakl je bil tudi lesni trgovec in je tedensko po dvakrat moral zaradi poslov v Celovec. Vsakokrat ga je njegov mlinar Šmolinar peljal zjutraj s čolnom čez jezero v Vrbo, zvečer pa je šel k večernemu vlaku zopet po njega.

¹⁹⁾ merični mlin.

²⁰⁾ Povprečno je Vrbsko jezero 58 dni v letu zmrznjeno in z ledeno ploščo pokrito; najprej zmrzne srednji del, ki je proti vetrovom zavarovan. Dr. Viktor Paschinger, Landeskunde von Kärnten und Ost-Tirol, Celovec 1949, str. 154—155.

Nekoč pozno v jeseni je Šmolinar spet čakal Kakla v Vrbi in odveslal proti Stožirju. Ko sta prišla do Srienovega rtiča — sedaj vila Ana — pa je naenkrat začel kakor nor voziti v sredino jezera, kar je Kaklu bilo nerazumljivo. Na različna vprašanja Kakla mlinar ni odgovoril. Šele čez nekaj časa je spet začel voziti proti obali, na obali pa je skočil iz čolna in stekel domov, ne da bi se brigal za Kakla. Ta je moral sam privezati čoln in iti domov k Stožirju. Doma je našel Šmolinarja pri mizi sedečega, ki ga je takoj vprašal, če nič ni videl in če res nič ni videl. Začel je nato pripovedovati, da je opazil, ko je priveslal do Srienovega rtiča, da se je vstric z njegovim čolnom nenadoma pojavil še drugi čoln, v katerem sta bila dva ladjarja, na sredi pa krsta, odeta s črno rjuho. Ladjarja sta vozila vedno paralelno s Šmolinarjem. Kakl seveda tega ni videl in tudi ni verjel mlinarju. Mlinar je namreč imel tedaj vizijo in bi zaradi nje bila lahko nastala nesreča. Toda eno posledico je ta dogodek vendarle imel. Šmolinar je bil namreč brezveren. Od tega dogodka dalje je začel pridno moliti. Ljudje so govorili, da se je spokoril. Zanimivo je, da je na tem mestu — pri Srienovem rtiču — eno leto poprej skočila neka ženska v samomorilnem namenu v jezero in utonila.

Pri Kaklu v Grabnah je bil v službi skozi dolgo let Franc Kapečnik, ki je stanoval v neki leseni bajtici v Grabnah, katera je nosila zgodovinski napis „Diogenes“, kar je privabilo veliko obiskovalcev, ki so se zanimali za Kapečnika. Vsakomur je pripovedoval, na kakšen način je izgubil prste na desni roki v slavni bitki pri Custozzi leta 1866. Res je, da se je bojeval pri Custozzi, a bil je tako previden, da je med jurišanjem silno vpil „hura, hura“, potem pa se je namenoma prevrnil v globok jarek, kjer je čakal dotlej, da je bila bitka končana, nato pa je spet jurišal sam proti Custozzi. Prste na desni roki je zgubil veliko pozneje, ko je pijan ležal v snegu in so mu zmrznili. Pri tem pripovedovanju je, kakor v svojo obrambo, pripomnil: „Z Lahi nisem imel nobenih diferenc, oni pa tudi zmenoj nobenih.“

K Kapečniku je kot deček in še kot nižji gimnazijec čestokrat prihajal Matej Kakl in si izposojeval pri njemu s m r t n i c e. To so s kostjo podložene majhne sanke, s katerimi se je z veliko naglico s pomočjo dveh z železno špico opremljenih drogov vozil po zmrznjenem jezeru po Bjelovi v smeri proti Vrbi ravno pod Šetlnovim gozdom. Ta način vožnje čez Vrbsko jezero je bil v starih časih med prebivalstvom ob obrežju v navadi in je kulturno-zgodovinsko prav zanimiv.

Življenje kmečkega ljudstva v tisti dobi je bilo težko in trdo — vsakodnevno garanje je bila njegova usoda. Kmetijstvo se je nahajalo v veliki krizi. Gospoda pa se je zabavala in udajala lahkemu življenju. Tako je okrog leta 1880 imel stari knez Lichtenstein v Rožeku mlado prijateljico, ki je slovela zaradi svoje lepote daleč naokrog. Z njo je imel sorodnik Stožirjev ritmojster Samek iz Celovca ljubavno razmerje. Če kneza ni bilo doma, se je dekle zabavala s svojim ljubimcem pri Stožirju v Grabnah. Nekega dne, ko je bila huda nevihta, je dobila nenadno pošto, da pride vsak čas knez domov. Gostilničar pri Stožirju je moral takoj ob največjem nalivu zapreči kočijo in odpeljati njo in Sameka v en in pol uro oddaljeni Rožek. Večkrat je pripovedoval o tej vožnji: „Bolj je lilo in bliskalo, bolj je grmelo, bolj sta se knezova izvoljenka in ritmojster poljubovala v kočiji.“ Za to uslugo pa je knezova izvoljenka voznika nagradila z lepim darilcem.

Okoli leta 1880 so še vozili iz Klopice, obč. Škofiče, premog čez Jerperk v Grabne, kjer so ga nato naložili na velike čolne, s katerimi so ga vozili v Celovec. Ta premog je bil sicer kamenit, toda precej slabe kvalitete. Okoli leta 1885 se je v Grabnah potopila velika s premogom natovorjena ladja, ki še danes leži okoli 8—10 m globoko v jezeru. Nesreča se je zgodila zato, ker ni bil premog enakomerno natovorjen po vsej ladji, ampak samo na zadnjem delu. Nenadoma je nastal velik vihar, ki je prevrnil ladjo. Okoli leta 1895 so nehali kopati premog na Klopicah.

KAKLOV ROD ZOPET PRI VIJŠTRU V DOBU

Leta 1883 je bilo Stožirjevo posestvo na javni dražbi prodano. Dražbe sta se udeležila najemnik Kakl in general Mingazzi. Kakl je višal ponudbo po 50 goldinarjev navzgor, general pa po pet goldinarjev. Končno je Kakl ponujal 10.000 goldinarjev, gen. Mingazzi pa je dodal še 5 goldinarjev in posestvo izdražil za 10.005 goldinarjev. Mingazzija je pridobil, da se je udeležil dražbe, Stožirjev sosed Kopajnik, p. d. Korantel, ki je užival pri Kaklu veliko dobrot, toda se je izkazal za nehvaležnega. Tako je prišlo Stožirjevo posestvo v tuje roke. Kakl ni maral več ostati najemnik, čeravno ga je hotel Mingazzi kot najemnika obdržati. Ko je Kakl to odklonil, ga je Mingazzi poklical k sebi v sobo in ga silil, da podpiše obvezo, da bo vrnil ves inventar v istem stanju, kakršen je bil pred sedmimi leti, ko je vzel Stožirjevo posestvo v najem. Ko se je Kakl branil podpisati tako obvezo, je Mingazzi med pogovorom z njim hodil z nabasano puško okoli njega, da bi ga k podpisu prisilil. Kakl se je izgovarjal, da ne zna dobro čitati in je naglo odšel iz sobe. Celovski odvetnik dr. Vogl je nato podučil Mingazzija, kako se mora obnašati. Od tega časa je bil sladek kot med. Tri leta pozneje je Mingazzi prodal Stožirjevo posestvo za 30.000 goldinarjev, pozneje pa je prišlo posestvo spet v druge roke in danes je Stožir bolj znan kot lastnik hotela Auenhofa, ki ima nad 100 sob za letoviščarje. Sedanji lastnik je Knez-Kness, priseljenec iz Labotske doline.

Leta 1884 sta se zakonca Matevž in Uršula Kakl z rodbino preselila od Stožirja spet k Vijštru v Dobu. Vijštrovo posestvo je Kakl tega leta kupil od Ebnerja za 3600 goldinarjev nazaj. Hiša je bila zelo stara, skedenj pa nov. Kakl je leta 1885 staro s slamo pokrito hišo podrl in sezidal novo, nadalje je napravil nove svinjske hleve, veliko barako in 23 m globok studenec in kapelico poleg hiše, ki jo je leta 1894 poslikal slovenski akademski slikar Peter Markovič iz Rožeka. Ko se je leta 1931 bivši finančni minister stare Avstrije dr. Spitzmüller, ki je bil na letovišču ob Vrbskem jezeru, na sprehodu oglasil pri Vijštru v Dobu in si ogledal slike v kapelici, se je izrazil: „Šele v 50. letih se bo spoznalo, kako velik umetnik je bil Peter Markovič“. Slednji je tudi poslikal kapelico, ki stoji pri hiši Matevža Rajnerja, p. d. Šušnika na Debru, kjer je pokazal vso svojo veliko umetnost. Slovenski akademski slikar Markovič je bil rojen 12. julija 1866 v Rožeku in je umrl 27. februarja 1929.

Na novi hiši so leta 1885 zidali ravno šest tednov. Zidarji, mizarji in tesarji so delali naravnost udarniško z največjo vztrajnostjo od zore do mraka in so ves dan pri delu prepevali. Dobili so namreč poleg izgovorjenega zaslужka še vsak dan dopoldne in popoldne malo južino, obstoječo iz kruha, slanine in žganja, ob sobotah pa dvojno porcijo žganja.

S svojo pridnostjo in trajno podporo svoje žene si je Kakl pridobil nekaj premoženja, ker se je ukvarjal poleg kmetijstva tudi z lesno trgovino in obdeloval polja najbolj intenzivno in uporabljal vsakovrstna gnojila, tako da je vsaj nekaj sadu obrodilo. Njegova žena se je posebno razumela na svinjerejo in le malokdaj je poginila katera svinja, čeravno so jih vsako leto klali samo za domačo rabo po deset razne velikosti. Živino je imel bolj srednje vrste, ker na dohodek iz hleva zaradi slabih zemljišč ni polagal posebne skrbi. Pač pa je imel tri do štiri lepe konje, med temi večkrat krasne kobile. Pri hiši je živelo vedno najmanj devet ljudi: gospodar in gospodinja, štirje otroci in trije posli. Ob času košnje in žetve ali sečnje lesa pa jih je bilo pri mizi tudi po dvajset. Dninarji so radi hodili k Vijštru delat. Posli so ostali pri Vijštru desetletja:²¹⁾ če so se poročili, sta Kaklova šla njihovim otrokom za botra in je to duhovno sorodstvo tedaj veljalo več kot krvno sorodstvo. Danes pa sta pri Vijštru samo dva človeka, lastnik Maks Kakl — njegova žena Terezija, roj. Črnc mu je v juliju 1952 umrla — ter njegov vnuk Tičej, t. j. Matija Kakl. Ker stoji hiša na samem, je pozimi, če zapade visok sneg, več mesecev skoro odrezana od vsakega prometa.

Poleg kmetijstva se je Kakl ukvarjal tudi z lesno trgovino in bil dobro znan v Celovcu. K Vijštru je hodilo mnogo ljudi na obisk. Kdor je prišel, je bil pogoščen, ker je bilo pri hiši dosti slanine, klobas, kave, žganja in sadjevca. Tedaj so pri Vijštru dali zelo mnogo na širokogrudno gostoljubnost. V hiši nisi nikoli slišal slabe besede o sosedih. Obrekovanje je bilo nepoznano. — Gospodinja Uršula Kakl je umrla 8. XII. 1937., njen mož Matevž pa že poprej 14. aprila 1910.

ŠOLA V VRBI

Že Matevž Kakl je obiskoval ljudsko šolo v Vrbi, ki je bila v tisti dobi nemška, čeravno so bili vsi učenci Slovenci. Tudi njegov sin, Matej Kakl, je hodil v ljudsko šolo v Vrbo. Sicer je vstopil leta 1883 najprej v šolo v Škofičah, katero pa je obiskoval samo nekaj mesecev spomladi leta 1883. Ko so se pa njegovi starši leta 1884 preselili od Stožirja spet v Dob, je jeseni istega leta začel hoditi v šolo v Vrbo. V poletnem času je moral vsak dan nositi v kavarno Moro (prej Krušnjak) v Vrbo po 1—2 litra mleka in smetane. V tisti dobi so bili že letoviščarji v Vrbi. Za majhnega paglavca je bila to precej težka naloga. Večkrat je med potjo strupil steklenice bodisi iz zanikrnosti in malobrižnosti pri nošnji ali pa zaradi slučaja. Potem pa je bilo doma „o-joj, o-joj“!

V prvem razredu ljudske šole v Vrbi je tedaj poučevala učiteljica Barnes. Bila je histerična in hudobna kakor sam vrag ter zelo surova. Pri pouku ni imela potrpljenja s šolarji, ki je niso ohranili v prijetnem spominu. Pač pa se še danes spominjajo tisti, ki so še živi in so hodili v Vrbo tedaj v šolo, hvalčno njene naslednice Marije Gajler, doma v Mariji na Zilji. V prvem oddelku I. razreda šole je bil tedaj tudi neki Lettenberger, sin hišnika na dr. Peezovem

²¹⁾ Ravš Jože, p. d. Kripnjakov Zepej iz Doba, je leta 1933 pripovedoval pri p. d. Tomažju v Logi vesi, da je bil več kot 50 let pri Vijštru v službi. Jesti je bilo zadosti in dobro; pri Vijštru da je več slanine k „mavžni“ pojedel, kakor je je vsa zadnja leta videl. Plača je bila točna. Posli so jedli z družino pri isti mizi in iz iste sklade. Če je kateri od poslov zbolel, je gospodar takoj poklical zdravnika. Ravš Jože je jeseni 1946 pri Tomažju v Logi vesi umrl.

gradu v Vrbi. Dr. Peez je bil znanstvenik in socialni politik na Dunaju. Kakl je Luttenbergerju nekaj nagajal, ta ga je zatožil učiteljici Barnes, ki je Kakla občutno kaznovala. Domovgrede pa se je Kakl lotil Luttenbergerja in ga pošteno namlatil.

V šolo so tedaj otroci iz Doba hodili čez Spodnje Jezerce v Vrbo. Na Spodnjih Jezercih je kmetija pri p. d. Mlinarju, kjer se je pozneje priženil sin Maksa Kakla, Matevž Kakl. Tedanji gospodar je imel lepo jablano, ki je rodila moškancarje. Kadar so šli otroci mimo dotičnega vrta, je ta ali oni šolarček splezal na drevo, da je prišel do sladkega sadu, dokler ga ni pregnal gospodar. Mož pa je bil daleč naokrog znan kot sitnež in pustoben, bil je silno pobožen in cerkveni ključar v Logi vesi.

Drugi Kaklovi sošolci so bili še: Matevž Kramar, Janežov v Dobu in Jože Kleibner, p. d. Ravharjev Zep, v Logi vesi. Kramar in Kakl sta hodila skupaj v šolo in med potjo uganjala različne šale in burke, kakor pač znajo otroci. V Rezicovem gozdu pod Vijštrom sta iskala ptičja gnezda, posebno vran in šoj. Na blatu pod Jezercami je v poletnem času raslo veliko rož, ki so jih imenovali rože Vrbskega jezera. Pozimi so se šolarji domovgrede na tem blatu drsali in pri tem močno zmrzovali, saj so imeli od Vrbe do Doba 5 km hoje v hrib. To ni bila malenkost, posebno ob slabem vremenu.

V drugem razredu je poučeval šolski upravitelj Priessnitz, doma nekje v Šleziji. Pri tem so se učenci sicer mnogo naučili, a bil je velika surovina. Sadiščno je užival, če je učence pretepal. Ko je Matej Kakl nekoč v šoli govoril slovensko s součenci, ga je Priessnitz tako močno udaril s palico po glavi, da mu je prizadejal težke podplutbe.

Šola v Vrbi je imela tedaj samo dva razreda; verouk v enem razredu je poučeval župnik Valentin Primožič iz Škofič, ki je istočasno upravljal logaveško faro.²²⁾ Bil je po naravi surov — toda dobrodelen in daritven ter zelo dovipen človek. V šoli je pretepal posebno one otroke, o katerih je vedel, da živijo doma v obupnih razmerah. Zakaj, nisem mogel dognati. V drugem razredu pa je poučeval verouk župnik Jože Fritz²³⁾ iz Dvora. Verouk se je poučeval v slovenskem jeziku, ves ostali pouk pa se je vršil v nemščini. Do leta 1932 je Fritz poučeval verouk v slovenskem jeziku, za njim pa so nemški duhovniki še verouk začeli poučevati v nemščini. Šola v Vrbi je danes popolnoma nemška, čeravno jo obiskujejo slovenski otroci iz Loge vesi.

ČRNCEV ROD

Rodbina Črnc je ena najstarejših slovenskih rodbin na Koroškem. Po izjavah slovenskega zgodovinarja, župnika Štefana Singerja, se ista omenja že v XII. stoletju. Črnci na Debru — tako se imenuje namreč del Loge vesi — so bili v prejšnjem stoletju največji slovenski posestniki med Celovcem in Beljakom.

²²⁾ Valentin Primožič je bil rojen 7. X. 1845 na Klopicah pri Št. Ilju ob Dravi. Od leta 1880—1899 je bil provizor in župnik v Škofičah. Leta 1912 ga je občinski odbor v Škofičah imenoval za častnega občana. Umrl je 28. VII. 1925 kot župnik v Glinjah. Bil je sošolec profesorja Šajnika.

²³⁾ Jože Fritz je bil rojen 28. IV. 1861 v Štebnu, obč. Békstánj. Župnik v Dvoru je bil do leta 1932, ko je vstopil v pokoj. Umrl je leta 1937 v Dvoru.

bo prišel prihodnji ponedeljek pogledat kmetijo. Ko se je pa kmet vrnil domov, je našel v hiši eksekutorja, katerega je dejansko napadel. Zaradi tega je bil težko kaznovan in je v kaznilnici umrl. Posestvo je bilo prodano, danes pa stoje na tem posestvu krasne vile Hugelmann.

Špekulacija z zemljiškimi parcelami ob obrežju se je po tujcih silno razpasla. Vse obrežje jezera meri okroglo 38.000 m; od tega je 14.000 m obrežja ali že zazidanega z vilami, weekend-hišicami, kopališkimi napravami in čolnarnami, ali za gradnje za iste svrhe določenega. 17.000 m zavzemajo cestna pobočja in z gozdovi poraščeni bregovi. Na severnem obrežju je samo še 6000 m obrežja na razpolago za nadaljnji razvoj tujskega prometa, na južnem obrežju pa nekaj nad 1000 m. Tako zapirajo barikade iz vil in weekend-hišic, ki se uporabljajo za bivanje letoviščarjev zgolj v sezoni, dostop do jezera. Že od leta 1938 dalje niso zgradili na Vrbskem jezeru nobenega novega hotela. Predvidoma bodo v kakih 10 letih zemljišča ob obrežju jezera razprodana.²⁴⁾

Tako je postalo jezero življenjska žila vse pokrajine; iz kmečkih hiš so nastale vile in pensioni, iz slovenskih vasic svetovna kopališča, kakor Vrba, Poreče in Kriva Vrba, iz obrežnih stezic promenade, še neizkoriščeno obrežje pa dragocene stavbne parcele.

Pri tem razvoju si zaskrbljeni stavljamo vprašanje, kakšna bo usoda slovenstva ob Vrbskem jezeru v prihodnjih petdesetih letih. Isto vprašanje si je že pred nami stavil slovenski pesnik Anton Medved, ki je opeval Vrbsko jezero:

Vendar, o jezero, kras Korotana,
biser prirodne lepote — znaj,
da krvavi mi, da peče me rana,
kadar se nate spominjam sédaj.

Jezero Vrbsko, ali resnično
v zemlji domači dno ti leži?
V tvoje oko, nebesom le slično
večno bi moje strmele oči!

²⁴⁾ „Kurortplanung kämpft um freies Ufer“, Salzburger Nachrichten, 21. maja 1952, št. 119 in Kärntner Landeszeitung z dne 31. maja 1952, št. 22.

HARMONIKE OD LETA 1874 . . .

Helikon harmonike / klavirske harmonike / kromatične harmonike

vsa popravila, predelave, novi mehovi, uglasbitev, vsi nadomestni deli
1. KOROŠKA IZDELOVALNICA HARMONIK

R. NOVAK

CELOVEC, EBENTALER STRASSE 7

telefon 24-82 / Zahtevajte brezplačne cenike / Razpošiljanje na vse kraje

Francozi v Celovcu

NAPOLEON PRED CELOVŠKIM ZMAJEM, ZGODOVINSKIM ZNAKOM CELOVCA

Tudi Francozi so, ko so prvič videli že tedaj precej pomembni Celovec, radovedno ogledovali na velikem štirioglatem trgu z m a j a, ki je, kakor piše kranjski zgodovinar Valvasor, že takrat, torej koncem XVII. stoletja „vodo pljuval“, ker mu menda niso dali kaj drugega.

Mogoče je že pred približno 150. leti kdo pojasnil radovednim francoskim vojakom, da je živ zmaj vladal v tem kraju že tedaj, ko francoskega Pariza in francoske države še ni bilo, in kako so se takratni prebivalci podeželja okoli poznejšega Celovca pogumno znebili strašne zverine, ki je ubijala in žrla ljudi in živino.

Morda pa so se sprehajali francoski vojaki okoli celovškega zmaja tudi kak četrtek, ko je bil že takrat tržni dan in so tako imeli priložnost spoznavati Slovence ne samo onstran Karavank na Kranjskem, ampak tudi na tej strani, ker na ta dan je vsaj sredina celovškega mesta, tako kakor tudi še v tem stoletju, imela popolnoma slovenski značaj; Celovčani so šele pred nedavnim preložili tržni kraj na benediktinski trg. (Zakaj neki?)

Celovec iz prejšnjega stoletja

Zato hočemo, predno spremljamo večkratne francoske obiske v Celovcu in takratnega maršala Napoleona Bonaparte, malo pobrskati v zgodovini, da izvemo, kako sta prišla Celovec in celovski zmaj celo v mestnem pečatu v nekako očitno in zgodovinsko zvezo.

Vse sedanje celovško ozemlje je bilo v času, ko so v te kraje prišli prvi naseljenci — mogoče v zelo redkem številu, saj je bilo to več stoletij ali tudi tisočletij pred našim štetjem —, samo nadaljevanje Vrbskega jezera, ki je bilo takrat še mnogo bolj prostrano in se je na vzhodu nadaljevalo v veliko močvirje. To močvirje — današnji Celovec — je bilo gosto zaraščeno, pusto in nedostopno ter je segalo prav do gričev na severu in jugu.

Pač pa so bili vmes kaki trdnješi deli — pravi otoki —, mogoče pod vzpetino pri vasi Sv. Martin¹⁾ — proti Otočam,²⁾ mimo tako imenovanih „sedmih gričev“, kjer so našli naseljenci možnost za pridobivanje osnovnih življenjskih potrebščin. Mogoče je že takrat ali pa še prej nastala govorica o nekakšnem zmaju, ker se je v ljudskih mislih in pripovedovanjih še ohranil spomin na prve borbe človeka z ogromnimi zverinami ali njihovimi še vedno nevarnimi nasledniki, od katerih so nam ohranjeni po muzejih samo še deli okostja, ne glede na to, da zasledimo take pripovedke o borbah z zmaji tudi pri drugih narodih.

Morda pa so tudi v tem neprodornem prvotnem močvirju res bivale kake človeku in živini nevarne roparske živali posebne velikosti, ki jih je ljudska domišljija pozneje še posebej okinčala s perutmi in z ogromnim repom, kakršni so pač zmaji po slikah ali vsaj po ohranjenih okostjih.

Po neki stari, žal zgubljeni listini je takšen zmaj v pradavnem času podaval že več tisoč živali in ljudi, predno se je ojunčilo nekaj moških, da so zverino ubili s pomočjo zakrivljenega kavlja, ki se je požrešni zverini zapičil v žrelo. Kot vabo so na kavelj nataknili celega bika. Junaka, ki se je upal v bližino in v borbo z zmajem, nam je v celovski gimnaziji označil prof. zgodovine L. — tudi po neki stari listini — z imenom „Blagoca“, ki kaže na vsak način na staroslovensko poreklo.

Ustno izročilo o teh dogodkih je ostalo v tem okraju tako živo, da so prvi celovski meščani ta spomin ovekovečili v svojem prvem mestnem pečatu, od katerega nam je ohranjen ponatis še iz leta 1287; zmaj sedi v sliki pečata sredi mestnega stolpa.

Ko so Celovčani koncem XVI. stoletja zaradi večkratnih požarov zahtevali in skopali večji studenec s tekočo vodo, je neki neznani mojster, mogoče tisti, ki je vodil istočasno tudi zgradbo trdnjavskega ozidja okoli Celovca, kot okras studenca izklesal iz ogromne pečine kloritnega škriljavca, pridobljenega na bližnjem griču, še danes na glavnem trgu stoječega zmaja ali „Lindwurma“, kakor ga Celovčani kličejo po stari nemški označbi. Šele nekaj časa pozneje je postavil pred zmaja drug baje znamenit kipar kip grškega božanskega junaka Heraklesa (rimsko ime Herkules), in sicer iz istega materiala in po podobnih likih.

S tem je vzel celovškemu zmaju domači pravljичni značaj in dal premagovalcu zunanji videz junaka iz grške pravljice, ker je v smislu grških pripo-

¹⁾ Staro ime se je po staronemški pisavi menda glasilo Dowlje ali Tovlje (nemška pisava „Ze toulích“, saj se nahaja na Koroškem in prav v bližini Celovca precej sličnih imen.

²⁾ Staro značilno ime za nemški Waidm annsdorf kaže na male otoke.

vedk Herakles izvršil kar 12 sličnih junaških del, dasi med njimi ni niti enega pravega zmaja. Sicer pa tudi cela sestava ni posebno posrečena in so se že stari Celovčani radi pošalili s tem.

Ta kratki izlet v prazgodovino Celovca sem napravil v spomin na prvi pečat celovškega mesta, ki je, mogoče že malo izboljšan, krasil tudi dogovore s francoskim zavojevalcem ob priložnosti obiskov od leta 1797 naprej. Mogoče je ob teh priložnostih francoska vojska prvič stražila tako velikega zmaja — iz kamna.

O teh francoskih obiskih mi je prvič pripovedovala moja babica, ki je to zvedela od svoje mame.

Kaj mi je pripovedovala o Francozih moja babica?!

„Francozi so večkrat prišli na Koroško; menda so se jim dobri domačini bolj dopadli kakor drugod, saj jih je enkrat pohvalil sam Napoleon! (Zgodovinsko resnično, vendar pa o priliki nekega slavlja v Gradcu). Nekateri Francozi, ki so bili razdeljeni po vaseh v Rožu, so bili kaj prijazni in so kmetom celo pomagali pri delu, — menda so bili tudi s kmetov, — drugi pa so s silo in surovostjo zahtevali to, kar so imeli zapisano, pogosto pa še več!

Župani so postali ‚merji‘ in so dobili večjo oblast, so pa bili tudi za vse odgovorni in so pač storili, nabirali in zbirali za Francoze, kar so mogli. Tako je bilo vsakokrat, kadar so prišli, pa jih je včasih kar hitro zmanjkalo. Jeseni leta 1813 so bili zopet enkrat za nekaj časa avstrijski ‚žolnirji‘ v spodnjem Rožu, kar prilezejo Francozi nekje čez ‚Žingarco‘ in skozi Medvedji dol ter Slov. Plajberk našim v hrbet. Ker jih je bilo mnogo, mnogo več kakor naših, so se naši morali umakniti nazaj čez humprški most.

Da bi pa Francozi ne mogli več za njimi na onkraj Drave, so naši zažgali humprški most na levem bregu in je stalo le nekaj koz še v sredi. — Ko se je zvedelo, da naši spet pridejo k sapi in da se že tepejo pri Rožeci, so kmetje

Žrelec pri Celovcu

spet skrivali živež in res je del francoske vojske šel spet nazaj na Kranjsko, kjer so naši prav tako pritiskali. Vedno manj jih je bilo! Kar naenkrat smo slišali, da so naši ponoči z leve strani Drave na novo postavili en del humprškega mostu. Francoske straže na desni strani so sicer malo pokale s puškami, ker pa na desni strani daleč od mostu ni bilo hiš ali skrivališč, je bil po dnevi mir, ponoči pa so naši spet nadaljevali z gradnjo mostu; proti streljanju so se krili z žakljami (vrečami), ki so jih postavljali sproti na koze, tako da so naši zgodaj zjutraj napadli Francoze, ki jih je bilo vedno manj in so potem kar vsi pobegnili proti Rožeci.

Potem pa so naši bili vedno močnejši in so potisnili Francoze naprej iz Celovca in pozneje tudi iz nemške Koroške. To je bilo, ko so bili zreli že zimski 'avbiči' (jabolka). Ko pa smo prišli čez nekaj časa spet v Celovec, ga skoro nismo več spoznali, tako je bilo mesto razdrto in poškodovano. Pred Francozi pa smo imeli potem mir!"

Tako mi je mnogo-in mnogokrat pripovedovala babica.

Napoleon prvič v Celovcu

Ko je bil Napoleon leta 1798 na poti, da zavojuje Afriko, odnosno v prvi vrsti Egipt, in si podvrže tam vladajoče Mameluke, so ga spomeniki na grobovih staroegiptovskih kraljev — do okoli 150 m visoke, na 233 m široki podlagi stoječe takozvane piramide, obstoječe iz samih velikanskih kamenitih kvadrov — tako prevzeli, da je pred borbo z divjimi Mameluki bodril svoje vojake z besedami: „Vojaki! Več tisoč let zgodovine gleda na vas junaške sinove Francije...“ Ni jim povedal, da je na teh piramidah izkrvavelo mogoče na tisoče sužnjev, ki so jih gradili dokaj dolgih let za svoje vladarje — njihove gospodarje.

Toda tudi piramide se že pogrezajo v nedogledni pesek Sahare — že davno pa so zginili takratni samovoljni mogočnejši —, kakor se je skrhalo tudi slava in cesarska vladavina imperialističnega zavojevalca Napoleona!

Ko so Napoleona na začetkoma zmagoviti poti skozi Evropo vodile in podile zavojevalne želje tudi preko Koroške, ki je pomenila za njega najprej le majhen kamen ovire — je prišel tudi pred celovškega zmaja. Celovski zmaj pa ga menda ni posebno zanimal. Rajši si je — kakor pripovedujejo — na svoje vedno zmage željno srce pripel mikavno celovško dekle!

Ko je bila avstrijska vojska premagana pri takrat še avstrijski trdnjavi Mantua v zgornji Italiji, je drla francoska armada skozi Kanalsko dolino mimo Trbiža in Žabnic, kjer so jih Avstrijci brez moči skušali ustaviti, vedno bližje do Celovca, kjer so zaradi tega najprej podrli in zažgali vojaška skladišča.

Avstrijci so se pri griču „Kalvarija“ sicer še nekaj časa branili — toda samo toliko, da krijejo umikanje glavne avstrijske armade proti Št. Vidu.

Iz Celovca so pravočasno pobegnili razni zastopniki oblasti z arhivi in blagajnami, pa tudi bogatejši prebivalci, medtem ko so francoskega generala pred prihodom Napoleona pričakovali samo zastopniki meščanstva s prošnjo, da zaščiti imovino in ljudi. Še ponoči, 29. III. 1797, je javil general Masena svoje vsakodnevne zahteve glede klavne živine, žita, masti, moke, kruha, sočivja, sladkorja, vina, skratka vsega, kar zahteva dobra prehrana velikega

števila vojaštva. Zahtevo je podkrepil z grožnjo, da bodo sicer primorani, da si kjerkoli poiščejo sami vse, kar se jim bo zdelo prav in potrebno.

Drugi dan, 30. marca, je prijezdil Napoleon, takrat še maršal s celotnim poveljstvom v Celovec in se po zaslišanju meščanov pokazal precej velikodušnega; dovolil je Celovčanom, da vodijo upravo po avstrijskih zakonih s pomočjo desetčlanske na novo ustanovljene oblasti, kateri je potem obljubil, da ne bo zahteval posebnega vojnega davka, če bo njegovo vojaštvo preskrbljeno v redu. Tudi pretirane zahteve generala Masena so bile omiljene, posebno, ko je po odhodu Napoleona dne 2. aprila 1797 ostalo v Celovcu samo še nekaj sto Francozov. Vendar pa so Celovčani morali podreti vse stanovanjske zgradbe na širokih okopih, ki so takrat nad širokim rovom ščitili mesto, in napolniti ves globoki rov pod okopi z vodo, tako da je Celovec na videz izgledal, kakor da bi se hotel, seveda pri zaprtih mestnih vratih, postaviti v bran proti sami avstrijski vojski.

Kmalu po odhodu Napoleona pa je prišlo kakih deset tisoč Francozov iz Ljubljane, nekaj tisoč iz Beljaka, in je moral Celovec sprejeti še vse polno ranjenih francoskih vojakov, kar je z ozirom na potrebno prehrano spravilo mesto in okolico skoro v obup. Četudi je ravnal francoski komandant precej obzirno, so zahteve Francozov kmalu presegale vse, kar sta premogla Celovec in njegova okolica ob lastnem pomanjkanju. Na srečo pa je Avstrija že 7. aprila sklenila z Napoleonom premirje in kmalu potem v Leobnu tudi začasni mir.

Toda francoskim vojakom in njihovemu poveljstvu to ni ugajalo. Razvlekli so se po okolici Celovca, jemali, zahtevali in izsiljevali, dokler se niso po dogovoru z avstrijskim komandantom v Št. Vidu 24. maja 1797 končno le umaknili iz Celovca, ki so ga v dveh mesecih močno oskubili in oškodovali.

Še isti dan so vkorakali v mesto avstrijski lovci in veselja in objemanja ni bilo ne konca ne kraja. T o d a t o j e š e l e p r v i f r a n c o s k i o b i s k .

In ko so leta 1805 Francozi zopet prišli ...

Koroška je bila sicer le postranska zadeva Napoleonovih vojn po Evropi, toda kot sestavni del Avstrije stalno ogrožena, tako, da so morali biti Celovčani v večnem strahu, tudi če so začasno imeli spet avstrijsko posadko, a s tem vedno nove težkoče pred vratmi. Nadalje so avstrijske izgube tudi od Celovčanov terjale vedno nove osebne in gospodarske žrtve; končno so Celovčani zgubili leta 1804 še pravico posebne deželne vlade, ker je oblast in denarna sredstva prenesel politični veter v Gradec, kar je pomenilo že drugo združitev s Štajersko. — Taka in poznejša porivanja Koroške na levo in desno so imela vedno slabe gospodarske posledice tudi za Celovec.

V posebnem strahu in nemiru pa je zaživel mesto, ko se je zvedelo, da je bila protifrancoska zvezna vojska in s tem tudi Avstrija leta 1805 pri Ulmu v Nemčiji spet tepena, kar je podžgalo Francoze v Italiji na nove napade proti Avstriji. Čeprav so se ravno Korošci s stotnikom Novakom, Slovencem, na čelu posebno hrabro borili, se je moral nadvojvoda Karel umikati, tako, da so Francozi najprej preplavili Kranjsko; Napoleon si je izbral Dunaj in Gradec, general „La Cour“ pa je koncem novembra 1805 prijahal v Celovec.

Njegov prvi pozdrav je bila zahteva 400.000 frankov v zlatu, katero vsoto je sicer pozneje došli general Masena znižal na polovico, ni pa Celov-

čanom povedal, odkod jih naj vzamejo. Trpela pa je cela Koroška, ker so bile vojne kontribucije v denarju, živini in prehrani ogromne. Razume se, da je Celovčanom v tej stiski popolnoma zmanjkalo denarja za dnevna plačila, pa so si kar sami pomagali s tem, da so kot nadomestek natisnili večje število denarnih listov, takozvanih „bonov“, ki so krožili, dokler Francozi niso spet odšli, kar se je zgodilo že februarja 1806. leta. O božiču 1805 je morala Avstrija podpisati mir v Bratislavi, s katerim ni zgubila samo italijanske Lombardije in Benečije, ampak tudi Solnograško in druge dele. Vendar pa so se Celovčani tega miru tako razveselili, da je dal celovški škof in kardinal Salm (od tega „Salmstrasse“) na „kardinalskem trgu“ postaviti v zahvalni spomin znani obelisk.

Toda ta mir ni dolgo cvetel. Avstrija se je ponovno oboroževala, ustanovila deželno obrambo, v Celovcu pa so se vežbale posebne dijaške in meščanske stotnije, vsi v zavesti, da pride še enkrat do obračuna.

Leta 1809 Francozi tretjič in zadnjič v Celovcu

Bratislavski mir je Avstrijo močno oslabil. Nemčija je bila razbita, nemške državnice so se na ta ali drugi način povezale z Napoleonom, tako da se je moral avstrijski cesar odpovedati velikonemški cesarski kroni. Kakor je Napoleon vedno bolj mislil na to, da osamljeno Avstrijo popolnoma zdrobi, tako se je tudi v Avstriji notranji odpor vedno večal in vojaštvo je vštevši deželne brambovce kmalu naraslo na čez 500.000 vojakov. Puške so bile pripravljene in — so se sprožile!

Aprila 1809 je nadvojvoda Karl napadel s Francozi povezano Bavarsko in s tem tudi tam nahajajočo se francosko vojsko, — toda prepozno, ker je bil Napoleon že pripravljen in je sam prevzel poveljstvo. Že 12. maja 1809 se je nastanil v cesarjevem gradu na Dunaju. — Kaj je pomagalo, da je imel na italijanskem bojišču tamošnji poveljnik nadvojvoda Janez več uspehov, moral je nazaj in nazaj, da brani zadnje dele Avstrije.

Spet so krvaveli in padli junaške smrti branilci trdnjav v Bovcu in Naborjetu in ostala je samo Predelska lesena kladara; toda sčasoma so našli Francozi tudi trupel te posadke svojo staro pot proti Beljaku in Celovcu. Na binkoštno nedeljo so bile že štiri divizije italijansko-francoske armade okoli Celovca, vicekralj Evgen pa se je nastanil v knezoškofijski palači v Celovcu.

In zopet so meščani in okoličani občutili strašne francoske terjatve; razun

Friedrich Kraut

ŽAGA, UMETNI MLIN, PEČ ZA APNO

BISTRICA PRI PLIBERKU

TELEFON PLIBERK 217

običajne preskrbe tako številne francoske vojašnice, so zahtevali še 2,500.000 frankov v kovancih itd. tako, da Celovčani kljub grožnjam in lastnemu stradanju niso zmogli zadovoljiti tem zahtevam. Toda vreme se je spremenilo. O binkoštih 1809 je bil Napoleon, ko je hotel prekoračiti Donavo, v dva dni trajajoči borbi od Avstrijcev prvič poražen, kar pa ni mnogo pomagalo, ker so bili Avstrijci že nekaj dni nato od dveh francoskih armad na Gornjem Štajerskem spet popolnoma poraženi, tako da se je moral tudi avstrijski general Charteller, ki je Francoze v Celovcu več dni oblegal, v srditih bojih izogniti mestu in kreniti proti Velikovcu. Celovčani v teh dneh niso imeli le dovolj mrtvih in ranjenih, temveč so imeli tudi ogenj na strehah.

Francozi so sedaj zaradi lastne varnosti začeli mesto na okopih in nad jarkom še bolj utrjevati kot trdnjavo, kar je bilo za Celovčane prisiljeno grenko delo. V Št. Vidskem predmestju so v ta namen podrli cerkev do tal, toda tudi vse hiše do 25 klaftrov od mestnega obzidja in okopov (šanc), tako da so begali ljudje brez stanovanja, brez strehe in hrane po mestu in okolici. Največja beda in revščina sta zavladali.

Ko so Avstrijci zgubili tudi bitko pri Wagramu, — Napoleonova sreča se takrat še ni obrnila, — je bila Avstrija primorana, da sklene mir v cesarskem Schönbrunnu na Dunaju dne 14. X. 1809, ki je bil najtežji udarec, ki ga je Avstrija pretrpela. Saj je zgubila na tej podlagi razun vseh pokrajin na Jadranskem morju še Goriško, Trst, vso Kranjsko, Istro, Solnograško, dele Tirolske, Koroško do Drave ter Hrvaško na desnem bregu Save, tako, da je Avstrija s tem zgubila tudi svoj pomen kot velesila.

*Boravelski
umetni mlin*

priporoča

svoje izdelke

Ivan Mlečnik

Koženavra

kolarstvo

žaga

izdelava kolarskih in
športnih izdelkov

**Ignacij
Maček**

kolarstvo - žaga - šport

Pliberk

Vendar pa se Francozi niti po sklenjenem miru niso takoj spravili iz Celovca. Čakali so, da so prevzeli vse dežele, ki so jim pripadle s to pogodbo, in da so vzeli Celovcu za bodoče vsako možnost obrambe.

Zato so pozimi leta 1809 na 1810 spet podminirali in razstrelili trdnjave in okope kakor tudi mestna vrata, toda na tako nesrečen način, da so trpele pri tej priliki tudi druge hiše, ne glede na to, da je bilo pri tej priliki ubitih tudi nekaj ljudi in živine. Samo to škodo so ocenili takrat nad en milijon gol-dinarjev.

Šele 11. januarja 1810 so bili Celovčani spet rešeni, — toda težke posledice francoskih obiskov in vojn so čutili še dolgo let.

Ko so se leta 1813 vnele nove borbe z Napoleonom, ki se je bil medtem spravil na svojo prejšnjo zaveznico in potem nezvesto Rusijo, je Celovčane spet napadel strah, kajti borbe so se že vršile ob Dravi od humprškega mostu proti Rožeku. Toda tokrat so doživljali oslabljeni francoski oddelki na Koroškem poraz za porazom.

V času, ko se je začela v Rusiji pred gorečim mestom Moskvo največja katastrofa za Napoleona in njegovo armado, so morali Francozi oktobra 1813 končno veljavno zapustiti tudi Koroško!

In samo še bežen pregled političnih posledic

Napoleon se nikdar ni zadovoljil z enim samim uspehom, temveč je vedno gledal in zidal naprej. Zato je z namenom, da se na jugu kolikor mogoče zavaruje proti Avstriji, iz dežel, ki so mu na jugu Avstrije pripadle na podlagi leta 1809 v Schönbrunnu sklenjenega miru, ustanovil novo državo „Ilirske dežele“, razume se, pod francoskim gospodstvom.

Iz te novoustvarjene „Ilirije“ so bili izločeni le hrvaški kraji na severnem levem bregu Save, Spodnja Štajerska in deloma Koroška, pod „Ilirijo“ pa je spadalo beljaško okrožje. Drava je tvorila mejo.

Toda tudi ta francoska nadvlada ni trajala dolgo; Napoleonova zvezda je ugasnila najprej na vojnem polju, začevši od grozovitega ruskega udarca do nadaljnjih izgub, ki jim je sledil najprej prvi mir v Parizu 1814 in potem za Napoleona še slabši mir leta 1815.

Tako je tudi Avstrija dobila vse izgubljene province spet nazaj.

Kaj sedaj z Ilirijo, je bilo vprašanje!

Ker ni bilo mogoče vse denarne in nove gospodarsko-politične razmere te ilirske tvorbe spremeniti kar na mah, so nekateri državniki sklenili, da naj ta ilirska državna tvorba kot celota preide pod avstrijsko oblast.

To je bilo uresničeno s cesarskim patentom cesarja Franca I. dne 3. VIII. 1816. Tako je bila združena cela Koroška s Kranjsko v takojimenovanem ljubljanskem guberniju, kar je trajalo do revolucijskega leta 1848. Vse to bi bilo mogoče ostalo tudi še naprej, če bi se takrat ne bili avstrijski narodi, prešinjeni od prvih žarkov svobodoželjnosti, uprli skrajno absolutističnemu režimu voditelja takratne zunanje in notranje avstrijske politike kneza Metternicha, ki je bil vseomogočni nasprotnik vsakega narodnega in naprednega razvoja. V teku teh revolucijskih homatij je tudi Koroška dobila spet svojo upravno in deželno samostojnost, dokler ji Hitler, tudi spet samo za nekaj let, ni priključil še Gorenjsko.

Michael Kopeinig

Celovec, Burggasse 14

trgovina s pohištvom in mizarstvo priporoča svoje kvalitetne izdelke

Pri pregledu koroške zgodovine, s katero je — razume se — bila povezana tudi zgodovina Celovca, pa moramo ugotoviti, da je bila jako menja-joča in pestra, tako da nam skoraj v vsakem stoletju pokaže nekaj prav raz-ličnih slik, in prav različna politično-gospodarska obličja.

Od tedaj, ko je bila Koroška še središče obsežne Karantanije, vidimo tu veliko slovansko državo kralja Sama v VII. stoletju, ki je trajala do njegove smrti čez 30 let, vidimo domače kneze kot vladarje, potem bavarsko in fran-kovsko nadvlado z najrazličnejšimi grofi, vojvodi in cerkvenimi oblastniki, dokler Koroške leta 1335 niso pridružili drugim že habsburško-avstrijskim deželam.

Na Koroškem so imeli tedaj še razni izvenkoroški oblastniki, tako cerkve-ni, kakor drugi, obsežne dele dežele pod svojo oblastjo, dokler se habsburški vladarski hiši ni posrečilo, da očisti tudi Koroško vseh konkurentov.

Da še bolj vidimo valovanje vez in razvez Koroške v zgodovinskem razvoju, omenjamo še nekako predigro poznejše Napoleonove in avstrijske Ilirije, takoimenovane notranje-avstrijske dežele, to je povezava Koroške, Kranjske in Štajerske podensamgu-bernij v Gradcu, povezava, ki jo je cesar Jožef II. odredil leta 1783 in potem osem let pozneje cesar Leopold spet ukinil.

Tako smo bežno pregledali zgodovino koroške dežele. Lahko smo opazili kako so razni mogotci, mogočni in slabejši, vpregli enkrat veliko, potem spet malo Koroško s Celovcem vred pred svoj egoistični vladarski voz, med kateri-mi so bili najmočnejši gotovo leta 1918 odslovljeni Habsburgovci, ki so se svojčas, ko so bili obenem tudi španski vladarji velike Španije in kolonij, hvalili, da v njihovi mogočni državi sonce ne zaide!

Pa so bili vsi ti mogočnejši samo listi in lističi, katere je zgodovina prebi-rala in premetavala popolnoma po svoje: zginili so in zginili bodo tudi seda-nji in bodoči, ki bi hoteli vladati samo s silo, proti ljudstvu kot zatiralci sla-bejših narodov. Narodi, strpljivi, demokratični, napredni in pravični — in samo taki, pa bodo ostali!

Schleppe-pivovarna

U. GRÖMMER

ustanovljena 1607

Podjetja v Celovcu in Podgori

Vaša očala narejena v eni uri / Vaša ura popra-vljena v enem dnevu pri

Josef Kern

dipl. optik in urar

CELOVEC, Stauderplatz 4

Lesni in košarski izdelki, krtače in metle vseh vrst pri

SEPP KORENJAK

CELOVEC, Benediktinerplatz 10

MARIJAN DE REGGI:

Vetrovški grad

Če se pelješ z železnico iz Beljaka proti Ziljski dolini mimo postaje Brnca, postaneš nehote pozoren, ko zagledaš na severni strani 94 metrov visoko navpično vetrovsko skalo, vrhu katere se vidijo še zadnji ostanki nekdanjega tako mogočnega vetrovskega gradu. Arheologi trdijo, da je že pred več tisoč leti v keltsko-ilirski dobi bil tod utrjen kraj. Zato so se tudi v poznejši dobi vetrovški grofje počutili varne v svojem gradu, saj jim tudi ni bilo mogoče priti do živega; postajali so čim dalje bojovitejši, na cestah so napadali popotnike in trgovce ter izsiljevali od njih odkupnine. V tistem času je mnogo vitezov živelo od ropanja. Toda tudi grofje in cerkvena duhovščina niso bili dosti boljši od njih. Tem je cesar pogostokrat podaril gradove ali mesta. Tako so v XI. stoletju prejeli tudi bamberski škofje z Bavarskega, od Heinricha II. Svetega, v dar mesto Beljak. Toda ti se niso zadovoljili samo z Beljakom, širiti so pričeli svojo oblast po Dravski dolini in tudi na sosednje kraje, posebno pa na cesto, ki pelje čez ziljski most proti Kanalski dolini in naprej čez Pontabelj v Italijo.

Da bi dosegli svoj namen, je bamberski škof Georg v XVI. stoletju sam na čelu z veliko premočjo napadel nepričakovano vetrovški grad in vdrl vanj. Ko grof sprevidi, da je izgubljen in kaj mu grozi, ubije svojo ženo in otroke, ker ni hotel, da bi prišli v sovražnikove roke. Nato zasede brž svojega konja, mu zaveže oči, ga spodbode in že se požene čez navpično skalo v prepad. Škofovi vojščaki so grad oropali, ga zažgali in vse zidovje podrli. Tak je bil konec ponosnega gradu in njegovih lastnikov. Mrtvega grofa so nato ljudje na skrivaj pokopali. Vsi pa so seveda obsojali krutost bamberskega škofa. Spomin na zadnjega vetrovskega grofa pa je živel še dolgo med ljudstvom.

Ravno isti bamberski škof si je nekaj let nato, leta 1575, pri današnji vetrovški cerkvi, ob vznožju tiste skale, s katere je pognal svojega nasprotnika, postavil v skalo kamenito ploščo s svojim grbom, pod katerim je vkle-

LESNO PODJETJE

Josef Reiter

NASL.

ŽAGA - LESNA TRGOVINA - IZVOZ LESA

Pliberk

TELEFON 323

sano, da je to pot, ki pelje iz Beljaka na Slovenji Pontabel, na omenjenem mestu poglobil in s tem klanec nekoliko znižal.*)

Še pred 200 leti je bila edina cesta, ki je peljala iz Ziljske doline v Beljak, cesta čez Megerje iz „Stedjene“. Tedaj še ni bilo današnje ceste ob Gračenci.

Ob koncu prejšnjega stoletja je Beljačan Karel Ghon v svoji knjigi „Chronik der Stadt Villach“ samo mimogrede omenil tudi usodo vetrovškega gradu. Toda naši ljudje so si pripovedovali o usodi starodavnega gradu iz roda v rod in jo imeli za resnično. Tako mi je pravil Čičelnov Zep, nadučitelj Pavel Mertl, po domače Kocjanov izpod Dobrave na Zilji, stari Hanželč na Megerjah in še več drugih.

Na vetrovškem gradu je stala svoje dni kapelica, ki je bila posvečena sv. Kunigundi. Legenda pripoveduje, da je sveta Kunigunda bivala dalj časa tudi na vetrovškem gradu. Bila je žena že omenjenega nemškega cesarja Heinricha II. Svetega. Tudi beljaška grajska kapelica je bila posvečena sveti Kunigundi v čast. Sliki obeh svetnikov pa visita blizu glavnih vrat v cerkvi svetega Kocjana pri Maloščah. Vse to kaže, kako so nekoč častili ta dva svetnika v beljaški okolici.

Pripovedujejo, da so bili vetrovški grofje v sorodu z Oraževo hišo izpod Doba. Oraževa domačija je bila nekoč največja v vsej okolici. Kako stara je ta kmetija, ki stoji bolj na samem, pa naj nam pove star kamen pri hiši, na katerem je vklesano latinsko, da sta hišo napravila Junius Sabinus in njegova žena Ursina, spomenik pa jima je postavil Juni, Sabinov sin. Tudi po pričevanju prof. dr. Ivana Arnejca, ki je bil tedaj nastavljen pri muzeju Joanneum v Grazu, se lahko sklepa, da izvira ta spomenik še iz prvih rimskih časov, pred več kot 2000 leti. Medtem pa je bila hiša tudi večkrat porušena in opustošena, kar ni nič čudnega, ko je medtem šlo toliko ljudstva skozi te kraje; toda kamen je ostal.

Na travniku pod Brnco, ki je bil nekoč last vetrovškega gradu, pozneje pa je spadal k Oraževem posestvu, se je našel tudi dobro ohranjen pečat vetrovških grofov z napisom: S GOTHOLDIDEFEDERAVVE †, ali po naše Sigulum t. j. pečat Gotholda Vetrovškega. V sredi je podoba ptiča, ki ima okrog glave zarisan krog.

*) V starih časih ni peljala cesta iz vasi Podvetrov, kjer je most čez Ziljo ob vzhodni gore Gračence proti Beljaku, kakor pelje danes, ampak iz Podvetrova naravnost na Megerje in čez Stedjene (Stidijne), odkoder je najbližja pot v Beljak. Gora Gračenca se tako imenuje, ker je stal na njenem zahodnem delu na kakih 100 m visoki ter navpični skali grad, sedaj razvalina, Vetrov. Tu in tam so ljudje pomotoma rabili za to goro tudi izraz Grošelice. Preko te gore poteka v novejši dobi narodnostna meja med Slovenci in Nemci. Megerje — vasica pod Dobračem in Stedjene—Stidijne, kateri naziv izvira od imena stena, tako se namreč imenuje pot čez skalnate stene — ležita v prelazu med Dobračem in Gračenco. Čez te kraje je že v starih časih vodila rimska cesta; ker pa je imela pot na Megerje nekaj strmih klancev, jih je pustil bamberški škof Jurij leta 1575 znižati. Ta cestna dela so bila zelo težavna, ker je vodila pot čez samo trdo skalovje. V spomin na to cestno regulacijo je postavil škof Jurij blizu podvetrovske cerkvice kamenito ploščo, nazvano „vetrovsko ploščo“. Na plošči je bilo omenjeno, da je s tem delom zboljšal potnikom pot, ki pelje čez Slovenj Pontabel v Kanalski dolini v Italijo. V prejšnjem stoletju so avstrijske oblasti obnovile napis, ki ni bil več čitljiv, toda samo prve štiri vrste, katerih črke so večje, ne pa ves napis. Stari ljudje pripovedujejo, da so to storili zato, da izbrišejo besedo Slovenj Pontabelj. Ze tedaj je koroški šovinizem mrzil vsak dokument o slovenstvu v koroški deželi.

(Po pripovedovanju Mlinarjevega Lojza iz Brnce zapisal dr. Julij Felahér).

Zanimiva je danes tudi že 100 let stara slika Brnce z okolico iz l. 1855. To je delo domačega slikarja Hanza Pirkerja. Ta se je rodil pri Rodarju na Brnci. Mnogo je risal po Ziljski dolini. Obiskoval je slikarsko akademijo na Dunaju in potem živel večinoma na Trbižu v Kanalski dolini. Bil je sodobnik znamenitega Pernharta, kakor tudi Karingerja in Kühnla. Stalno jim je bil podoben. Predvsem pa se je izkazal kot dober portretist. Slikal je ob popoldanskem solncu spomladi, ko je vse dehtelo v zelenju: lipa in grmovje na Hojžovem „ščednju“, iz katerega je sliko posnel. V ospredju sedi ženska v rdečem krilu z vejevjem v naročju, zraven nje pa stoji moški, s sekiro v roki, v tedanji noši. Po pripovedovanju Pirkerjevega soseda, Kopanjevega Joza, bi bila ta ženska Žvižgovčeva Mojčca, moški pa njen sin, katerega so imenovali „Mojčnjaki“. Sredi med polji leži Brnca. V ozadju pa se vidi del Dobrača, vetrovska skala z ostanki nekdanjega gradu, prehod čez Megerje, vas pod Vetrovom in hrib Gračenca. Prav zadaj med oblaki pa je planina Sojšca ali Golica.

Leta 1856 je pričela država postavljati ob vetrovski skali ozek lesen stolp, ki je segal prav do vrha stene. To je bil „Šrotturn“ ali priprava za vli-vanje svinčenih šiber. V dveh letih je bilo delo dokončano. Skozi stolp so bile speljane v špirali tudi lesene stopnice. Svinec so tovorili ali pa vozili izpod Vetrova na dveh kolesih do vrha, kjer so ga topili in nato vlivali po jašku navzdol. Taka pot pa je postajala vedno bolj nerodna in zamudna; zato so bili prisiljeni, da so obrat že okrog leta 1885 opustili. Lesen stolp ob vetrovski skali so kakih 10 let pozneje zaradi visokega davka proti požaru porušili.

Na večer 10. oktobra 1920 leta, ko je bil razglašen izid plebiscita, je skupina „nemčurjev“ na vrhu vetrovske skale zakurila velik kres, da se ga je videlo daleč naokrog po Rožu in Ziljski dolini. Zaradi nočnega vetra, ki je tedaj pihal, pa se je vnela tudi vsa nekdanja topilnica z ostalimi pritiklina-

Zadnja zima je težko prizadejala tudi Ziljo

Semenarna in vzgoja semen **Otto Streit**

Beljak, Widmannngasse 43 in Italiener StraÙe 6 / Telefon 44-89 in 46-19

priporoča svoja travna, zelenjadna in cvetliãna semena najboljše kakovosti / Obstoje tvrdke 45 let

mi.*) Goreãe tramovje se je priãelo rušiti ãez skalo, da je votlo odmevalo v gluho noã, Vetrovãani pa so bili vso noã v strahu, da se jim ne bi vnela vas spodaj v dolini. Tudi gasiti ni bilo mogoãe. Tak je bil konec tudi teh zadnjih ostankov „Šrotturra“, ki je nekoã samo kvaril lepoto brnške okolice.

Leta 1915, ko je Italija napovedala vojno Avstriji, so pričakovali, da bi nasprotnik lahko vdrl tudi v Ziljsko dolino. Zato so kopali strelske jarke tudi na vetrovški skali. Pri tem so naleteli v bližini nekdanjega gradu na izkopa-nine, sodeã po obliki in materialu iz keltsko-ilirske dobe. Našli so še nekaj ãloveških okostij, med njimi tudi lobanjo z dvojno vrsto zobovja.

Za Megerjami, na drugi strani ceste, pa stoji manjša vzpetina, ki jo imenujejo Pruštak, kar bi morda pomenilo oklep. Tudi tu so naleteli na ostanke stare kulture.

Nad cesto Pod Vetrovom se še danes vidijo razvaline štirikotnega stolpa, postavljenega na 10-metrov visoki skali nad vasjo. Ta stolp je že pred prvo svetovno vojno pogorel in je služil nekoã za nadzorovanje ceste in lesenega mostu ãez Ziljo.

S temi vrsticami sem hotel oteti pozabi nekatere zanimivosti iz brnške okolice in njenih ljudi, posebno pa vetrovškega gradu, ki že po svojem romantiãnem izgledu vzbuja vtis, da je moral biti eden najbolj znamenitih krajev v okoliãici.

*) To je vse, kar je bilo vrh skale, ker lesenega stolpa ob vetrovški skali že ca. 25 let ni bilo veã.

Avstrijska tvornica harmonik

Franz Lubas

Celovec, St. Veiter StraÙe 58

dobavi v najkrajšem roku:

diatoniãne harmonike „Ste rrr“ z najboljšimi

Helikon-basi

(tri-in štirivrstne) akordeone, 32 do 120 basov
prvovrstna izdelava in kvaliteta, 2 leti garancije

Furnirji, vezane plošãe,
panel- in druge plošãe,
vrata, letve in lisene

Franz Schnabl

Celovec,

Gartengasse 37, telefon 48-86

Trgovina zelenjave in južnega sadja **Karl Prinãić**

Celovec, Sternallee 3, dobra postrežba, zmerne cene!

F. BOROVLJAN:

Pesem Korotana . . .

(KORAČNICA)

Zaóri pesem Korotana,
povsod da najdeš svoj odmev,
iz src si naših ti izbrana,
da združiš vsak slovenski spev!

Junaško smo se mi borili,
ko Turki so divjali tod,
smo z naše zemlje jih spodili —
in rešili naš dragi rod. —

Ko so nas kmetski punti zvali,
trpljenja bilo je preveč,
rodovi kri so žrtvovali
in zmagala je kmetska reč. —

Zvestoba naša ni klonila,
ko so v tujino gnali nas —
zdrobila se je tuja sila,
še vsaka bo, ko pride čas!

Naprej mladina draga naša,
neustrašeno za dom in rod,
slovenska naj bo zmaga vaša,
zvestoba naj vam kaže pot!

Radi mi se veselimo,
pesem vre nam iz srca,
dom in starše mi častimo,
ljubimo prijatelja. —

Sveta nam je src zvestoba,
drag nam je ljubezni dar,
borbene nas najde zloba,
žrtev nam za dom ni mar!

Zaóri pesem Korotana,
pozdravi nam slovensko kri,
spričuj, da sila naša zbrana,
svoj dom in rod ne zapusti!

FR. AICHHOLZER:

Nekaj spominov na Prežihovega Voranca

Dolgo je že od tedaj. Bilo je lepega jesenskega dne, koncem meseca oktobra leta 1904, ko sem se kot novoaprobirani učitelj celovškega učiteljskega napotil iz svojega domačega kraja nad Baškim jezerom, da nastopim svojo prvo učiteljsko službo na dvorazrednici v Kotljah. Kraj mi je bil znan edinole po tamkajšnji slatini, imenovani „Rimski vrelec“. Ko sem na Guštanjski postaji izstopil, sem si najprej ogledal trg, potem pa jo mahnil po cesti in bližnjicah, skozi gmajnice in ob šumečem potoku mimo hiš in travnikov, naravnost svojemu cilju nasproti. Bila je to moja prva pot v življenje, polna idealov in lepih načrtov, kakor so svojstveni le mladim ljudem. Ob raznih razmišljanjih, ki so me spremljala vso pot, sem se znašel nekako po eni uri hoda v prijazni vasi — Kotlje. Naselbina leži, kakor že ime pove, krog in krog obdana od gričev in vrhov, postlana s čednimi hišicami, obdanimi s polji v zavarovani kotlini. Z gričev te pozdravljajo kmečki domovi, obkroženi s sadovnjaki, senožeti in gozdovi, v vasi sami pa je bilo opaziti še sledove požara, ki je pred nekaj leti uničil del vasi. Ta dogodek Voranc v svojih „Solzicah“ tako nazorno opisuje.

Zglasil sem se najprej v šoli. Nadučitelj s kopico še majhnih otrok, ki so me prav izvedljivo ogledovali, me je prav ljubeznivo sprejel. Že sem tudi zvedel, da bom poučeval v drugem razredu. Staro šolsko poslopje je postalo pre-majhno, imelo je samo prostora za en razred in nadučiteljevo stanovanje. Zato je bil nastanjen drugi razred v neki zasebni hiši na zgornjem koncu vasi, tik pod „Rimskim vrelcem“. V tej hiši je bila tudi stanovanjska soba za drugega učitelja.

Po prejetih kratkih navodilih sva stopila z nadučiteljem v bližnjo gostilno, ki se ji je reklo pri Križanu. Tu sem si zagotovil hrano, za katero sem plačeval mesečno 40 kron. Moja mesečna plača pa je znašala le 66 kron. Gostilničarka, doma iz Sevnice na Štajerskem, je bila zavedna Slovenka. Ker je dobro poznala razmere na vasi, mi je to mnogo koristilo.

Nastopil je prvi šolski dan. Kakor je bilo običajno, me je nadučitelj predstavil razredu. Otroci so mi ugajali. Tudi šolska soba, dasi samo silno urejena, je bila še dosti prijazna. Učni jezik je bil kajpak nemški, dasi so bili otroci skoraj brez izjeme vsi slovenskih staršev. Trebalo je tedaj biti previden, da ne bi kar že od začetka vse pokvaril. Odločujoči upliv v občini so imeli nekateri priseljeni Nemci. Njim na čelu je bil lastnik „Rimskega vrelca“ Osian-der. Pri njem je bila nastanjena tudi pošta. Kmalu sem se prepričal, da je bila moja pošta pod nadzorstvom. Opreznost je bila tedaj upravičena.

Med učenci sta takoj zbudila mojo pozornost brata Kuhar s Prežihovega vrha, starejši Voranc in mlajši Lojze. Oba sta bila zelo nadarjena. Ker je bila

šola utrakvistična, je predvideval učni načrt po tri tedenske ure za slovenščino, ki pa ni bila obvezen predmet za vse učence. Nekateri se tega pouka niso hoteli udeleževati, posebno, ako starši tega niso želeli.

Pri slovenskem pouku sem kmalu spoznal Vorancove talente. Dočim pri drugih predmetih ni bil preveč udeležen, je kazal za slovenščino veliko zanimanje. Vedno je bil zelo pozoren, kadar je slišal v slovenski uri kaj novega. Posodil sem mu nekaj mladinskih knjig, ki mi jih je pa kmalu vrnil. Hotel sem se prepričati, če je knjige tudi res prečital. Zato sem ga pozval, naj mi pove, kaj si je zapomnil. Nemalo pa sem bil presenečen, ko je zelo dobro poznal njihovo vsebino.

Govoril sem z g. župnikom, ki je poučeval veronauk na šoli. Bil je po rodu Čeh in Slovencem zelo naklonjen. Vprašal sem ga, če ima kaj mladinskih spisov, ker nekateri otroci radi čitajo kaj slovenskega. Tudi on je Voranca pohvalil, primernih knjig za mladino pa ni imel. Na mojo prošnjo, če bi bil pripravljen izposojevati mladinske knjige otrokom, ako bi jih dobil od drugod, je bil takoj volje mi ugoditi. Pisal sem nato Ciril-Metodovi družbi v Ljubljano in kmalu je prispel zavojček mladinskih knjig na župnikov naslov. Odslej Voranc in tudi nekateri drugi učenci niso bili več v skrbeh za slovensko čtivo. Vse to mi je ostalo še dobro v spominu.

Večkrat se je zgodilo, da sem, navadno na koncu slovenske ure, vprašal Voranca, če nam ve kaj povedati o tem, kar je čital. Še danes ga vidim, kako je stopil na oder — bil je tedaj 11 do 12 let star, telesno dobro razvit, nekoliko bledečen z malimi pegami v obrazu in svetlih las. Najprej se je nekoliko zamislil, s prsti desne roke se je dotaknil čela, kakor bi nekaj iskal v svoji zakladnici. Potem je začel pripovedovati, navadno kako pravljico ali pripovedko, včasih pa tudi kako daljšo povest. Govoril je gladko, jezik mu je tekel,

Škocijan

kakor da bi dobro čital in ves razred ga je pozorno poslušal. Za pohvalo se Voranc ni dosti zmenil. Sedel je zopet na svoje mesto in ostal resen, kakor je bil navadno. Le prav redko ga je bilo videti, da se je nasmejal. Njegova obleka je bila sicer čedna, vendar navadno že precej obnošena, iz česar se je dalo sklepati, da ni bogatih staršev sin.

Tak je bil Voranc, ko je hodil še v ljudsko šolo. Že tedaj je razkrival svoje talente in ljubezen do materinega jezika in preko ljubezni do jezika je bila pozneje ljubezen do narodno in socialno zapostavljenega ljudstva tista vodilna misel, ki ga je vodila, četudi po zelo trnjevi poti, na vrhunec njegove slave.

Želel sem spoznati Vorančevega očeta, o katerem mi je bilo znano, da spada k vodilnim Slovincem v občini. Tudi ta prilika se mi je kmalu nudila. Nekega zimskega popoldneva sva jo ubrala z nadučiteljem na precej oddaljeni Prežihov vrh. Bila je tam majhna kmetija, katere najemnik je bil Prežihov oče, velik, krepak mož v najboljših letih. Ko sva vstopila, se je naju razveselil. Na mizi je ležal „Mir“, tedanje glasilo koroških Slovincov. Iz pogovorov, ki so bili ob hruševcu in ovsenem kruhu, sem spoznal jedernat značaj tega moža in njegovo odločno slovensko prepričanje. Ne spominjam se več, kaj vse smo tedaj govorili, pač pa še vem, da mi je nadučitelj zatrjeval, ko sva se vračala pozno zvečer domov, kako rad se s Prežihom pomenkuje, ker veliko čita in veliko ve, pa čeprav sta si politično povsem nasprotnega mišljenja.

Z obiskom na Prežihovem vrhu sem dobil nekoliko vpogleda v vzdušje, v katerem je doraščal in se razvijal Voranc.

Mojega učiteljevanja v Kotljah pa je bilo nepričakovano hitro konec, kajti že po šestih mesecih sem bil premeščen v Libeliče in jeseni istega leta na

K A U F H A U S

Kometter

F E R L A C H

Vodilna trgovina Rožne doline, po prezidavi
še večja, še bolj poceni in še zmogljivejša

gorato Ojstrico nad Spodnjim Dravogradom. Te premestitve so bile v zvezi z neko epizodo, ki je precej trdo posegla v moje življenje.

Za časa moje prve namestitve je bilo na Koroškem že nekaj zavednih slovenskih učiteljev. Nemški tovariši so nas imenovali Apihove učence (Apih-jünger), po znanem slovenskem profesorju in zgodovinarju, ki je bil rojen Gorenjec, doma iz Begunj, znan posebno po svoji odlični knjigi „Slovenci in leto 1848“. Profesor Apih je poučeval slovenščino na celovškem učiteljišču, kjer je znal ogreti slovenske dijake za materinščino in slovensko književnost.

Krojaško in čevljarско podjetje

BRATOV **OPETNIK** PLIBERK

Gregor Opetnik

izdelava in popravilo čevljev
trgovina s čevlji

Blaž Opetnik

krojaštvo moških in ženskih oblek
velika zaloga in izbira b'aga vseh
vrst za moške in ženske obleke
prodaja perila in plenin

Solidna postrežba in zmerne cene

To pa so smatrali nemški nacionalni krogi, katerim je pripadalo po veliki večini tudi učiteljstvo, za razdiralno delo, ker je nasprotovalo njihovim raznarodovalnim načrtom. Skušali so vsak pojav slovenskega udejstvovanja zatreti s tem, da so take „nepoboljšljive“ učitelje nameščali in premeščali bodisi v osamljene gorate kraje, ali pa med Nemce, kjer niso imeli prilike za medsebojno shajanje.

Taka usoda je zadela tudi danes že upokojeno tov. Jančko Kleinmajer, poročeno Čuček, ki je bila doma z Brnce pri Beljaku in s katero sva se poznala že od mladosti. Tudi ona ni bila nameščena med Slovenci, ampak v popolnoma nemškem Ettendorfu v Labudski dolini. Na njeno pobudo smo priredili nekateri slovenski učitelji januarja leta 1915 v Šmihelu nad Pliberkom prijateljski sestanek, katerega sta se poleg Kleinmajer-Čučkove in mene udeležila tudi tovariš Švikaršič, upokojeni profesor v Ljubljani, in že pred več leti umrli Miha Herzele. Dasi je bil ta sestanek samo prijateljskega značaja, so zagnali nemško-nacionalni listi velik krik in vik, češ, da se snuje na Koroškem slovensko učiteljsko društvo in s tem ogroža enotnost nemške učiteljske organizacije. In to je bilo povoda dovolj za mojo premestitev najprej v Libeliče in nekaj mesecev pozneje na enorazrednico na Ojstrico z nad 1000 m morske višine, kjer sem vsled neurejene hrane in drugih težav po dveletnem službovanju nevarno obolel. Po več nego polletnem bolezenskem dopustu sem toliko okreval, da sem mogel spet nastopiti službo na ugodnejšem mestu in sicer v Maloščah pri Beljaku.

S Prežihovim Vorancem se sicer osebno nisva več srečala v življenju, vendar mi je ostal po svojih življenjskih preizkušnjah in svojih spisih tako blizu, da sem ga v duhu spremljal po vseh njegovih potih. In tako se še danes srečujem z njim.

Blagajne iz jekla, tresorji
vzidane blagajne
pisarniško pohištvo iz
jekla
registracijske blagajne
**služba za odpiranje
blagajn**

**vsevrstni
poljedelski stroji**
kombinirane mlatilnice
elektro- in Dieselmotorji
Greif-dvigala
naprave za gnojenje

traktorji
Hanomag
Farmall
Massey Harris
Unimog
Unitrak
in Holder-vlačilci

tehnice s kazalci
za trgovine

hladilniki
štedilniki in peči

zamenjava strojev, ugodni priložnostni nakupi, ugodni plačilni pogoji

blagajne in stroji

HANS WERNIG CELOVEC, PAULITSCHGASSE 13 / TEL. 35-02

prodajni prostor vsaki četrtek ob „tržnem dnevu“ na Benediktinerplatzu

Dr. SAŠEL JOSIP:

Spomini na profesorja dr. Jak. Sketa

Vedno je bilo težko za koroškega Slovenca priti do višje izobrazbe. Ze srednje šole so vse nemške, sprejemni izpit dosti zahteven, v ljudskih šolah pa z nemščino nekda j nismo prišli dosti čez riba — fiš, miza — tiš. Najraje smo še slišali: pust me zmirom — los mi sajn!

Po vseh začetnih težavah sem vendar na jesen 1896 prišel v prvi razred gimnazije. V svečanem razpoloženju sem vkorakal skozi prednji park v poslopje, ki je bilo malo prej zgrajeno. Res impozantno! Prostorna veža, široko stopnišče, dolgi, svetli hodniki, vse tlakovano s kamenčki. To mi je bilo še neprijetno. Kajti moji kakor za večnost podkovani čevlji so tam odmevali, kakor da bi hodil v cokljah. Saj moji „črivli“ so bili čisto novi, zbil mi jih je čevljar Drave na Čezavi kar za par let vnaprej, zato so bili tudi primerno veliki. Pa tudi moja obleka ni bila prirojena v mestu in še v „čteri“ jo je sešil krojač v Rutah iz domače rasovne in hodnine, tudi na široko in dolgo za več let...

Tako opravljenega so me po strani in z začudenjem gledali fino oblečeni gospodiči iz mesta. Marsikdaj sem moral slišati „ti ne spadaš v gimnazijo!“ Kajti gimnazijci so se porajali za izbrance med študenti, celo na „realce“ so gledali zviška. In mestne mamice so te izbrance pošiljale v razred vsak dan na novo zlikane in zlizane. Na meni pa je bilo vse togo, preveliko, okorno, še lasje so štrleli na vse strani, glavnik jih dolgo ni mogel ukrotiti.

Vse me je torej gledalo po strani. Pa tudi jaz nisem mogel postati domač ž njimi. Niso bili taki, kakor sošolci na deželi, s katerimi sem na jesen pekel turščico in krompir ali pa divjal čez drn in strn. Najraje bi ušel zopet k svojim dečkom v Rute! Po očetovi volji je bilo treba ostati in „študirati“ za boljši kruhek.

Najhuje me je prijelo domotožje vsako jesen in vigred. V takem razpoloženju pricokljam zopet enkrat v svoj razred. Pri vseh vratih je rojilo in žuborelo, kakor v panju, tako tudi pred primo A (prvi A razred). Večina sošolcev se je izpred vhoda umaknila, le tolsti Kopeinigg, mestni gospodič, se je še bolj široko razkoračil in me gledal izzivalno; v njegovih porogljivih očeh sem zopet bral očitek „ne spadaš tu noter!“ Odločno sem ga porinil vstran, on nato zaničljivo „windischer Trottel!“ Nemščine še nisem toliko obvladal, da bi mu z jezikom primerno odgovoril, tembolj pa me je zasrbela desnica; kar sama se je sprožila in počila po njegovem puhlem licu, da se je opotekel proti klopi. Obstal sem na mestu v pričakovanju, da bo korpulentni Kopeinigg se boril za pravico, kdo izmed naju sme klofute deliti. Tak običaj je bil vsaj na deželi.

Pa on menda ni poznal pravil, kako se je treba postaviti v hlačah. Kakor da bi nosil janjko, se je začel dreti in tuliti vedno huje, kakor da bi kožo drl

z njega. Zaradi ene klofute! Ves razred se je zgrinjal okoli njega, vsi so ga pomilovali, mene pa sovražno gledali, kakor garjevo ovco. Zopet sem moral slišati: „Tako se gimnazijalec ne obnaša, ti ne spadaš sem!“

Notranje sem res bil prepričan, da nisem prav ravnal. Pokazati pa tega nisem hotel. Kljubovalno sem se vsedel na svoje mesto in položil vse šolske potrebščine na klop v znak, da sem pripravljen na odhod. Čakal sem samo razrednika, da splošno sodbo potrdi.

Kopeinigg je vztrajno tulil. V tej napetosti je vendar minulo četrto uro; šolski zvonec je prodirno naznanil pričetek pouka. Razrednik prikoraka dostojanstveno, obstane pri Kopeinigu: „Was ist geschehen?“ V joku kaže on na mene in pravi, da sem mu dal klofuto, da se je pod klop zvrnil. To je bilo seveda pretirano. Očitno tudi razrednik ni prisodil meni take moči, da bi velikega in debelega Kopeinigga kar tako podrl; zanimal se je samo za „Ohrfeigen“ in spraševal ponovno, kakor da bi ne mogel verjeti, „ist das wahr?“ Vse je vneto pritrjevalo. Kar čakal sem, da mi pokaže vrata.

Bil sem prepričan, da je prišel konec mojega šolanja. Končno pride vendar do mene z vprašanjem: „Ist das wahr?“

Prikimal sem z glavo.

On skoraj obupano: „Aber warum denn?“

Ker mi je rekel: „Windischer Trottel!“

Po tem pojasnilu pa se je položaj spremenil, že na obrazu razrednika sem to čital. Vprašujoče je gledal mene, potem ostale, nikdo ni oporekal. Nato pa je povzdignil kažiprst in proti Kopeinigu obrnjen začel poučevati, nemško seveda: „Vidite, Windischer se ne sme reči sošolcu, to je psovka, v gimnaziji se to ne sme slišati.“

Razrednik je z vso vneto prepričevalno dopovedoval, da je „Windischer“ ona žaljiva beseda, ki je vsega obsojanja vredna, da se reče „Slovene“, ne pa „Windischer“, da se imamo medsebojno spoštovati, tudi če nismo iste narodnosti, ne pa zmerjati itd. itd. Samo mimogrede je meni dejal, da se v gimnaziji z roko ne sme odgovoriti, tudi na žaljive besede ne; ves ostali in dolgi njegov pouk pa je veljal strpnosti. Slišali smo to prvič iz tako uglednih ust. Kar nas je bilo Slovencev, so nas njegove besede v naši zavednosti močno podkrepile. Vsi pa smo čutili, da se je odigralo nekaj izrednega. Nadalje smo se po navodilih razrednika obnašali.

In ta razrednik je bil profesor dr. Jakob Sket.

Šele mnogo pozneje sem zvedel, da sem bil tedaj v resnični nevarnosti izključitve iz gimnazije in da je moja zadeva v profesorskem zboru povzročila precej razburjenja. Na celovski gimnaziji sta bila tedaj med profesorji dva Slovence: dr. Sket in Scheinigg.

Prof. Scheinigg je bil boroveljski rojak, počitnice je preživel navadno na domu v Borovljah. Tedaj je odložil svoje profesorsko dostojanstvo, se družil z domačini in prihajal v našo dijaško družbo. Ob vrčku „ola“ pri Justu mi je enkrat že po maturi pravil, da je moja klofuta v prvem razredu hudo razburila profesorsko konferenco. „Za las, da Vas niso izključili; razrednik prof. Sket se je moral na vso moč zavzeti za Vas. Če bi bili tedaj imeli nemškega razrednika, pa bi mogoče res frčali. Nama s prof. Sketom pa je prišla ta zadeva zato prav, ker so neki nacionalni profesorji zatrjevali, da beseda „Windischer“ ni žaljiva, da jo priprosto Korošec ne čuti kot psovko. Vi pa ste prav

„handgreiflich“ dokazali nasprotno! Ali še veste, kakšen Slovenec ste bili tedaj? Še danes ne morem pozabiti, da ste začetni slovenski diktat „o hudi zimi“ pisali večinoma v gotici, besedo „volk“ sredi stavka tako-le: „Wolgg“!

Napisal je zadnjo besedo na listič in dostavil: „Res obupno! Menda se prav nič niste učili slovenščine v ljudski šoli.“

Živo se mi je zbudil spomin na tedanji težavni začetek! Na oni prvi slovenski diktat se seveda nisem spominjal več; v spominu pa mi je bilo, da nas v ljudski šoli latinske črke skorajda niso učili.

... bogata nisi, ne prostorna ...

Tako je prof. Sket obvaroval ne samo mene, tudi marsikaterega drugega Slovenca v onih začetnih težkočah, da ni zdrsnil s poti. Pri tem pa je bil strogo nepristranski, celo do take mere, da so neki slovenski dijaki to čutili kot krivico. V mojem slučaju na primer je Kopeinigg dobil neko zaporno kazen, jaz pa v semestralnem spričevalu za vedenje tretji red „entsprechend“. To pa je pomenilo, da nisem mogel biti oproščen od šolnine. Pa ravno za ono zimo mi je oče obljubil prvi plašč! Ko pa je moral odšteti 15 rajniš za „Schulgeld“, mi je dejal: „vidiš, to je tvoj plašč!“ Kdor pozna celovško zimo, katero sem spet moral prebiti v golem, rasastem jopiču, ta si more predstaviti, kolika kazen je to bila za mene.

Kmalu potem je oče šel na gimnazijo vprašat za mene. Prvič in zadnjič! Kajti razrednik ga je nagovoril: „Vi se menda za teleta v hlevu bolj brigate, kakor pa za sina v gimnaziji!“ Nad tem očitkom je bil tako užaljen, da te poti ni več ponovil. Meni je bilo prav, on pa je imel drugih skrbi več kot preveč, tudi zaradi mene! Kot najemnik graščinskega sveta na Humberku je namreč le s težavo mašil luknje, ki so se pojavljale pri večnih izdatkih, posebno še za visoko najemnino, ko je večkrat vzela pridelke suša, toča ali druga ujma. Če je v takih hudih primerih prosil za znižanje najemnine, so mu na gradu vedno očitali: „Naj bi sin pomagal delati! Kaj pa mu je treba študirati?“

In študiral sem, kakor je pač naneslo, čutil sem pri tem očetovo besedo, še za šolske potrebščine je šlo trdo. Z otožnostjo ogledujem spričevala, ki jih je izstavljal razrednik dr. Sket in ki kažejo stopnje mojega duševnega zorenja. Kaj vse se krije za temi suhoparnimi redi, koliko trenutkov malodušja, obupa, jeze! Zapostavljanja za nemškimi sošolci! Pa kakor da bi čital vsakratno duševno razpoloženje meni na obrazu, je razrednik dr. Sket vedno bil tisti, ki je vzpostavil porušeno duševno ravnotežje.

Zlasti pri pouku latinščine in grščine je ob primernih besedilih starodavnih pisateljev opozarjal na sodobne življenjske prilike, nas učil življenjske

modrosti ob jedrnatih rekih in pregovorih. Kar čutili smo, kako dobivamo pod njegovim vodstvom vedno globlji vpogled v življenje, ki je stalo pred nami.

Na dveh čereh bi se bila ladjica mojega šolanja skorajda zopet razbila.

V prvem letu višje gimnazije sem v ožjem krogu sošolcev zabredel v strast kvartanja. Shajali smo se v odlegli gostilnici pri Šmartinu in pri kvartah presedali včasih globoko v noč ter zanemarjali uk in šolske naloge. Kar čutil sem tedaj, kako nas je razrednik pozorno opazoval in zastavljal nenavadna vprašanja. To je trajalo nekaj časa. Ko smo se komplici po neki neprespani noči posebno slabo počutili, pa je v široko zasnovanem nagovoru, ki je imel prav rahlo zvezo z latinskim pregovorom, začel namigovati na zablode in stranpota mladosti, pri tem pa tako otipljivo jasno meril ravno na kvartopirstvo in nas prodirno gledal, da smo bili kmalu kuhani in pečeni. Kar dih smo zadrževali. Kdaj bo izjavil, da bo proti nam uvedeno disciplinsko postopanje, ki more končati z izključitvijo. Pa nevihta je minula brez tega groma. Po tej duševni kopeli je bila tudi naša strast ozdravljena.

V šestnajstih semestralnih (polletnih) spričevalih mi je prof. Sket samo enkrat dal nezadostno — nicht genügend! Tudi to ima svojo zgodovino — spominja me na prvo „platonično“ ljubezen. Angela se je imenovala, samo od daleč sem jo občudoval, do izpovedi ni prišlo. Vendar pa me je novo občutje tako prevzelo, da so bile moje misli kakor uročene samo na njo usmerjene. Pri pouku grščine pa smo pogosto spregali glagol „angelo, angellein“, ga čitali v berilih, pisali pri nalogah. To je bila prava muka za mene, misel na Angelo me je pri tem tako prevzela, da sem pač odgovarjal in pisal — nezadostno! Tako je prvo polletje prišel ta red tudi v spričevalo kot grozeč opomin. Ni ostalo samo pri tem. Razrednik dr. Sket me je ustavil na hodniku in brez uvoda nagovoril slovensko: „Vi ste zaljubljeni v Angelo!“

Kakor da bi me s kropom polil, vsa kri mi je šinila v glavo! Kako more to vedeti? Živi duši se nisem izpovedal! Šele pozneje pri pregledu grškega zvezka sem opazil, da sem besedo „angelo“ povsod skrbno izpisoval in krasil prav v oči bodeče, preko tega skorajda nisem prišel. Ni bilo težko uganiti!

„Pamet, pamet! — Pa menda nočete pasti?“

Ta resni opomin me je toliko streznil, da sem se v naprej bolje „skup vzel.“

Dosti bi mogel navesti še podobnih primerov, pri katerih je razrednik dr. Sket prav očetovsko posegel v naše zablode ter nas s primerno besedo zavrnil na pravo pot.

Pa naj o njem spregovorim samo še kot učitelju slovenščine. Naznačil sem že, kako obupno se je zanemarjal naš materni jezik v podeželskih šolah. V prvih razredih gimnazije je učil slovenščino prof. Scheinigg. V tej dobi se je moral z nami dostikrat sporazumevati v narečju. Od tretjega razreda dalje pa je prevzel ta pouk prof. dr. Sket. Vsaka ura pri njem je bila za nas užitek, še suhoparno slovnico je znal poživiti z zanimivo razlago. K njegovim dvem tedenskim uram smo prihajali vedno v prav posebni zbranosti. Navduševal nas je predvsem za Prešerna, pa tudi za druge pesnike in pisatelje; vsako priliko je porabil, da je v nas budil ljubezen do rodnega jezika, do rodne grude. Pri pesmi „Popotnik pridem čez goro“ je n. pr. tako privlačno opisoval lepote naše zemlje in nas vzpodbujal k počitniškemu potovanju, da smo na ta podvig že težko čakali.

Navadno je vsakega izmed nas peljala prva pot v svet preko Karavank v „belo“ Ljubljano. Tam smo pri „Starem Tišlerju“ v Kolodvorski ulici našli ceneno in skromno ležišče ter hrano, pa se navduševali ob pogledu na grad, na Prešernov spomenik, Narodni dom, gledališče (opero) itd. itd. Vsekakor je nas po Sketovi zaslugi vleklo predvsem na naš jug, še preko Slovenije v Zagreb, nekatere celo na tedaj še turški Balkan. Kako globok vpogled v življenje smo pri takih „rajžah“ pridobili!

Naš narodni ponos je zlasti vzrastle pri učenju „staroslovenščine“. Kakor v svetišče smo tedaj vstopali v razred, kjer je nas dr. Sket posvečal v jezik Cirila in Metoda; ob njegovem živahnem pripovedovanju smo se čutili kot učence teh dveh blagovestnikov ter se na panjet učili ne samo „Otče naš, iže jesi...“, temveč iz lastnega nagiba tudi druga besedila. Vživali smo se tako v izgovarjanje staroslovenskih oblik (posebno participijev) in končnic, da smo tudi v zasebnem pogovoru med seboj v tem tekmovali. Še pri študiju na univerzi v Pragi smo ravno celovski abiturienti priredili pri nekem brucovskem večeru „ustoličenje koroških vojvod“ v staroslovenščini. Tudi tovariši iz mnogo bolj slovenskih gimnazij (Ljubljana, Gorica, Celje) so občudovali to našo „staroslovenščino“.

Slovenski dijaki v Celovcu so bili in so še izpostavljeni mnogim vabam, da uskočijo v drugi, v nemški tabor, kakor je to storil nekdanji komponist Koschat in še drugi za njim. Zato je prof. dr. Sket pri pouku slovenščine razvil vse svoje sposobnosti, da nas je utrdil v narodni zavednosti, v zvestobi k rodnemu, v zgodovini tako težko preizkušenemu ljudstvu. Po tolikih letih moremo njegovi učenci ugotoviti, da je po njegovi zaslugi postala slovenščina naša srčna, čustvena zadeva. Privzgojil nam je to ljubezen na patriarhalen, dostojanstven način, ki bi danes veljal za starokopiten, ki pa je bil v resnici topel in učinkovit.

Srbohrvatski jezik ni bil predmet pouka. Prof. dr. Sket pa nas je vzpodbujal tudi k učenju tega in nam nasvetoval tozadevne pripomočke. V njegovi slovenski uri sem deklamiral junaške pesmi iz cikla o boju na Kosovem in o kraljeviču Marku. Dobro se še spominjam, da sem pod njegovim vodstvom vneto prebiral „Smrt Smail age Čengijića“ in ta težaven ep bolj vneto prepiral, kakor Odisejo.

Praznovali smo stoletnico rojstva pisatelja dr. Jakoba Sketa, rojenega dne 2. maja 1852 v Mestinju pri Rogaški Slatini v skromni kmetijski hiši. Razpravljalo se je mnogo o njegovih zaslugah za slovensko literaturo. Posebno mi koroški Slovenci smo dolžni ohraniti ga v toplem spominu. Kar v začetku svojega službovanja v Celovcu je tu ob robu Gosposvetskega polja začel netiti „kres“, kjer je objavil toliko dragocenega gradiva o Slovenski Koroški. Ko pa je ta literarno ugasnil, je netil kres rodoljubja predvsem v srcih dijakov na gimnaziji. Koliko tihega in skritega, pa vendar zaslužnega dela je pri tem izvršil! Naj bodo te vrstice samo skromen prispevek, da se tudi to njegovo delovanje osvetli. Predvsem pa ga Korošci obdržimo v hvaležnem spominu kot pisatelja naše „Miklove Zale“.

Fran Grundtner

Izmed slovenskih preporoditeljev na Koroškem so trije zelo čislani, namreč Urban Jarnik, Matija Schneider in Franc Grundtner.

Dočim nam je Jarnika približal že profesor Šajnik s spisi v Kresu, sta nam Matija Schneider in Franc Grundtner manj znana. Kakor Jarnik sta bila tudi ta dva pesnika. Matija Schneider se je oglasil v petih bukvicah Kranjske Čbelice s pesmijo „Posrčenje“, Franc Grundtner pa je prevajalec nemških brambovskih pesmi.

Rodil se je 26. avgusta 1766 v Libeličah. Njegovi starši Henrik Grundtner in Terezija rojena Šurian so bili soprostniki dvorca v Libeličah. Franc se je rodil, ko je bil oče že mrtev, torej je bil posthumus.

Njegov brat Janez Nep. (redovno ime: Marijan) je dovršil kot premonstratenzec svoje študije v samostanu v Grebinjskem kloštru, ordiniran je bil okoli 1780. Imel je tudi konkurzni izpit. V dušnem pastirstvu je služboval že od leta 1782. Bil je izvrsten pridigar in mož lepega obnašanja. V Ljubljani je bil 1788 stolni vikar, odtod je šel za župnika v St. Vid nad Ljubljano (1788—1800). Bil je tudi dekan in častni kanonik. Leta 1800 se je kot župnik-dekan preselil v Moravče, kjer je umrl 24. oktobra 1818.

Kje se je šolal brat Franc, dosedaj še ne vemo. Le to nam je znano, da je bil pri grofu Ferdinandu Eggerju inšpektor njegovih obširnih posestev, n. pr. Thallandstein pri Vovbrah, Spodnje Trušnje, Vovbre, Grebinj, Ehrnegg in Weißenegg. Grundtner je bil jako izobražen mož, katerega ime je slovelo čez koroške meje, zlasti je bil dober gospodarski strokovnjak.

Sartori je spisal potopis po Koroškem, v katerem je silno hvalil Štajersko, Koroško pa je poniževal. Leta 1811 je Jarnikov prijatelj dr. Kumpf nastopil proti Sartoriju in zavrnil njegove trditve. V gospodarskih stvareh se je skliceval na Franca Grundtnerja, ki je objavil v listu „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat“ l. 1811 v oktoberski številki Nr. 78, str. 472 sl. članek proti Sartoriju. Dr. Kumpf je Grundtnerja zelo cenil kot gospodarstvenika.

Literarno pa je Grundtner že prej nastopil. Ko so notranje avstrijski vladni in vojaški krogi proti koncu februarja 1809 že imeli v mislih prireditve slovenskih brambovskih pesmi v Ljubljani, se jim je zazdelo, da je dialekt Kranjcev in spodnjih Štajercev, njihov narodni duh in metrum njihovih narodnih pesmi od koroških preveč različen in da ni pričakovati, da bi imel prevod, ki bi se napravil v Ljubljani ali v Celju, nameravani namen tudi na Koroškem. Iz graškega gubernija so 27. februarja 1809 poslali izvod Collinovichovih „Lieder österreichischer Wehrmänner“ celovškemu okrožnemu glavarju, da poišče koroškega slovenskega prevajalca, se pobriga za tisk v 500 izvodih, vodi razdelitev v svojem okrožju in del zaloge pošlje v beljaško okrožje. Šlo

je samo za besedilo, za katero bi se naj izposodila kaka primerna znana narodna melodija. Grundtner je okrožnemu glavarju Fradenecku obljubil, da bo prevedel iz Collinove zbirke nekatere pesmi v slovenščino. In tako so leta 1809 izšle v Celovcu „Pesme za deželski bran“, ki obsegajo le prevoda dveh pesmi, in to takih, ki jih Vodnik ni prevedel. Grundtner je najbrž že poznal Vodnikove Pesmi brambovske in mislil, da jih ni treba na novo prevajati, ker jih razume tudi vsak koroški Slovenec. To potrjuje tudi jezik njegovih prevodov, ki je napol literarna slovenščina.

Za primer ponatisnemo prvi dve kitici pesmi „Žepinu“:

Ta pišel se čuje 'nu pavka brči,
zapašal bom vrtič, kir dekle cveti!
Jes pojdem na vojsko, deželi za bran
koj kamer me kliče te žovnarski stan.

Kaj dekle! se jočeš — žaluješ za me?
kir tolku fantičev z veseljem kje gre
Al očeš, de jes — maluvrednik koj sam
Pod zidam se skrijem, 'nu nič ne velam?

Žal je bil Grundtner, ki je stalno bival v Celovcu in odtod nadzoroval Eggerjeva posestva, z delom tako preobložen, da ni utegnil nastopati tudi kot slovenski pisatelj in pesnik.

V teh časih je živel v Celovcu Japelj, ki je umrl 11. oktobra 1807. Njegova smrt je pomenila za preporodno gibanje na Koroškem velik udarec.

Grundtner je mislil na prevod Geigerjevega nemškega Sadjarstva in se je zaradi terminologije obrnil na Japlja in Vodnika. A dela ni nadaljeval preko kataloga, ker je bil preveč zaposlen. Pač pa se je začel opremljati tudi s filološkimi slavističnimi pomagali, s katerimi je bil slično založen kakor Japelj.

Šmihel pri Pliberku

Jarnik, Grundtner in Schneider niso dobili pobude za pesmi od Japlja ampak najbrž od Vodnika.

Grundtner je imel marsikak pogoj za voditelja preporoda: bival je navadno v Celovcu, bil je ugledna oseba, veljal je ne samo za ljubitelja Slovenije, ampak tudi za najkorenitejšega poznavalca našega narečja. Imel je slavistično biblioteko, ki je bila večja od Jarnikove, toda bil je „kabinetni slavist“.

Geigerjevo Sadjarstvo (Obstbaumzucht), ki ga je mislil prvotno prevesti Grundtner, je prevedel nato Urban Jarnik. Za ta prevod je nameraval napisati uvod, ali ga je res začel že pisati, pa ni znano.

Grundtner je umrl 1. maja 1827 v Celovcu.

Nanizal sem le nekaj drobcev iz življenja Franca Grundtnerja. Izpopolnijo pa naj delce koroški rojaki.

LITERATURA: Kotnik, Pesme za deželski bran, ČZN 1911 str. 80—86; Kotnik Fr., O Grundtnerju ČZN 1913 str. 155—156; Slov. biografski leksikon pod besedo Grundtner; Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, na raznih mestih.

MIHA KLINAR:

ZIMSKI MOTIV

Zagrizel sem z očmi se v belo plan,
z ledeno roko jezera pokriva mraz,
iz gostih megel se usipa sneg;
med golim drevjem dan je ko bolan,
srnjak se splašil je in spustil v beg
in z zimo, z gladom je zagrozil čas.

Premraženi krog ognja zdaj sedimo
in vsakdo nem v žerjavico strmi ...
Prebijemo se skozi ostro zimo?
Bo kmalu konec trnove poti?

Odgovor v večnem hrepenenju niha
in misel greje sanja na pomlad ...
Tišina gozda je skrivnostno tiha,
le včasih zmoti gozdna jo divjad —
in daleč, daleč, daleč je pomlad ...

(Nad Bačami 1944)

Ob sedemdesetletnici slovenskega narodopisca prof. dr. Franceta Kotnika

Nekoč sem bral staro modrost, da človek sebe in svojo najbližjo okolico najmanj pozna. Kakor je to čudno in neverjetno, je dostikrat res, da se tega, kar ga dan na dan obdaja, mogoče najmanj zaveda in najmanj o tem premišluje, ker se mu dozdeva vse tako samo po sebi razumljivo in nujno, da začuti svoje okolje šele, ko se v njem kaj — zlasti njemu v škodo — spremeni.

Živimo v času in kraju z vso celotnostjo podrobnosti, ki smo jih bodisi sami prevzeli ali pa jih podedovali. Z vsem tem je človek prežet in iz te organske povezanosti raste celo bogastvo ljudskih zakladnic človeške omike.

Znanosti, ki odkriva in raziskuje to bogastvo, pravimo narodopisje ali etnografija in čim bolj je ta delavna, tem bolj se lahko posamezna narodna enota postavi pred drugo. Zapisovalcev in zbiralcev narodopisnega blaga je tudi v Slovencih že lepa vrsta, toda šele v novjšem času se je ta panoga povzpela na strokovno načrtno višino in eden izmed njenih znanstvenih utemeljiteljev je dr. France Kotnik, naš koroški rojak, ki letos praznuje svojo sedemdesetletnico.

Mežiška dolina, ujeta med značilne gozdnote griče, je v industrijskem svetu znana po svojih rudnikih in jeklarnah, v književnem in kulturnem svetu pa zlasti po pisatelju Prežihovem Vorancu in po znanstveniku dr. Francetu Kotniku. Ta je bil rojen 20. novembra 1882 v Dobrih pri Guštanju ob Meži. Pri hiši se je po domače reklo pri Župancu. Oče je bil trden kmet in zaveden Slovenec, ki je z drugimi vaščani dosegel v ponemčenem trgu Guštanju vsaj na pol slovensko „tolstovrško šolo“, da bi slovenski otroci ne bili vzgajani samo v nemškem duhu. France je odšel iz domače šole v celovško gimnazijo, kjer se je šolal v letih 1894—1902, za profesorja slavistike pa je študiral na univerzi v Gradcu v letih 1903—1907. Kot profesor je najprej služboval v Celovcu v letih 1908—1919, potem je vodil priprave za gimnazijo in učiteljske v Velikovemcu, nazadnje pa poučeval še na gimnaziji v Ptuj, od koder je šel najprej za prosvetnega nadzornika v Maribor in pozneje v Ljubljano. Kot upokojenec živi v Celju, a to ni pravi pokoj, temveč trdo delo, saj je že leta 1933 za Josipom Zeichnom prevzel ravnateljsko mesto pri Družbi sv. Mohorja, potem ko je že od leta 1911 dalje pri Družbi marljiv odbornik in je bil zlasti nenadomestljiva moč ob selitvi Mohorjeve iz Celovca na njen zasilni sedež v Prevaljah in kasneje iz Prevalj v Celje.

To bi bil zgolj zunanji, službeni tek njegovega življenja, kjer moramo poudariti vsaj še številne rodove dijakov, ki jim je dolga leta vcepljal v srce ljubezen do človeka, do naroda in do znanja in jih s tem vzgojil za vredne udelejskega občestva, dalje pa vse nepregledno delo, ki ga je kot odbornik in ravnatelj Mohorjeve, katere močna opora je še danes, opravil v štiridesetletni dobi, saj je bil in je ves čas z ljubeznijo in srcem ves zavzet za njen razvoj in

razmah in je tako po njej vzgajal, učil in plemenito vedril vso veliko družino Slovencev v domovini in izven njenih državnih mej.

Toda zasluge dr. Franceta Kotnika so zlasti pomebne še na področju znanosti. Že leta 1900 se je kot gimnazijalec oglašal z leposlovnimi in narodopisnimi listki v koroškem „Miru“, na vseučilišču pa se je njegovo zanimanje obrnilo predvsem na Koroško in tej je ostal do konca zvest. Polno je člankov in razprav, ki jih je posvetil kulturni in književni zgodovini koroških Slovencev, zlasti pa reševanju tamkajšnjega narodopisnega blaga. Tako je pisal o posameznih koroških običajih in obredih, o tamkašnjih slovenskih narodnih nošah, o slovenski kmetški hiši, predvsem pa o „porednem koroškem pavru“ Andreju Šusterju Drabosnjaku, pri čemer je izčrpno obdelal tudi pasijonske, božične in druge igre na Koroškem, ki so živa priča našega narodnostnega življenja in uveljavljanja. Izpod njegovega peresa smo dobili tudi življenjepise nekaterih vidnejših koroških javnih delavcev, tako zlasti zgodovinarja Josipa Apiha, slovničarja in pisatelja Miklove Zale Jakoba Sketa, politika in vodje Mohorjeve družbe Andreja Einspielerja, pisatelja Blaža Hermetra, slikarja Markeža Pernharta, znanstvenika Janeza Šajnika, zgodovinarja Singerja in afriškega misijonarja Jerneja Mozgana, razen tega pa še vse polno člankov in črtic o znamenitih koroških ljudskih pesnikih „bukovnikih“.

Ko se je po službeni nujnosti umaknil iz svoje Koroške v Ptuj, je razširil znanstveno raziskovanje tudi na vzhodni del slovenske domovine in napisal več kulturnozgodovinskih in zlasti narodopisnih člankov iz Ptujja in okolice, pri čemer seveda ni pozabil na svojo rodno Mežiško dolino in na še druge značilne štajerske okoliše z zanimivim narodopisnim izročilom. Tako se je zatopil v to še živo in ohranjeno gradivo in ga kot marljiva čebelica nabral iz že dotedanjih zapisov drugih nabiralcev, da je lahko napisal že več zaključenih študij o posameznih panogah slovenskega narodopisja (Pregled slovenskega narodopisja, Naši bukovniki, ljudski pesniki in pevci, Verske ljudske igre, Iz ljudske medicine itd.). Lahko rečemo, da se je dr. Kotnik ukvarjal še z raziskovanjem vsega, s čimer je slovenski človek prežet na znotraj in je sam skladen delček tega okolja, ki mu pomeni dom, domačo zemljo in ognjišče, domačo besedo in domače ljudi z vsemi njihovimi značilnostmi in posebnostmi v stavi domačij, v pridobivanju hrane, v izdelovanju obleke in orodja, v obrti in trgovini, v književnosti in zgodovini, z vsemi običaji in navadami, z verstvom in znanostjo in umetnostjo in z ljudskim jezikom vred, ki je nosilec in vez človeške skupnosti, ki ji pravimo narod. Tako nam je v sto in sto drobcih nabral gradivo za prikaz slovenskega bistva in naše duhovne in narodnostne podobe, odkril posebne lepote ljudske ustvarjalnosti v naših nošah in običajih, s tem pa nas predstavil v zunanjem svetu in nam samim za prihodnje dni ohranil dragocene poglede v snovanje preteklih in sedanjih časov, odstrl nam zakladnico naše materialne, občestvene in duhovne kulture.

In kakor sem začel s staro modrostjo, tako naj z njo še neham: Tako samo po sebi razumljivo se nam dozdeva, da živi ob nas znanstvenik, krepka opora najstarejše slovenske knjižne založbe, ves čas zaveden Slovenec, socialno čuteč predstojnik in prijatelj, srčno dober kakor koroški ajdov kruh, posebej pa še „človek“, da tega nekako niti ne opazimo več, temveč se v njegovi bližini le prijetno in dobro počutimo, kakor da smo doma in v ljubem nam svetu. Prepričan sem, da mi dr. France Kotnik ne bo zameril, da se ga nisem spomnil

s skrbnim, znanstveno podprtim člankom, kakor jih piše sam, ki ljubi življenjsko stvarnost, in kakršnega bi tudi zaslužil. Nisem pa tako prepričan, da mi ne bo v svoji nesebičnosti in skromnosti zameril, da sem se ga sploh spomnil, češ mar bi bil napisal namesto o meni o kakem še neobdelanem oddelku našega narodopisja, recimo o slovenskem slamnikarstvu. Tudi o slamnikarstvu bom še napisal, a moral sem napisati tudi o našem sedemdesetletniku, saj je z vsem svojim življenjskim delom bistven sestavni del vsega slovenskega bitja in žitja, delček, ki mu ga je namenila usoda in si ga je sam izbral v celotnem narodnem telesu in ga po svoji vesti in pridnosti izpolnjuje kot zvest ud slovenske krvi, kot človek, ki je ves prežet z ljubeznijo do vsega domačega in slovenskega, ki pa pri tem s pravičnostjo in razumevanjem priznava tudi drugim narodom vse, kar terja za svojega. Naj mu bo ta „presnec“ (prajtelj) samo majčkeno znamenje hvaležnosti in priznanja in preprost „mižnjak“ ob njegovem prazniku s srčnimi željami, da bi mu še dolgo ostalo zvesto čvrsto zdravje, da bi nam lahko napisal še nekatero besedo o „slovenskih starosvetnostih“ in zlasti še o svojih Korošcih. Dro, Župančev Francej!

—om—

*Konta se vrača
od cerkve v Gorjah*

JANKO GAČNIK:

X osemdesetletnici Dr. Matka Potočnika

To, kar bom tu zapisal o dr. Matku Potočniku, je bilo leta 1909, ko je bila Koroška še vojvodina in kronovina habsburško-avstrijskega cesarstva. Že takrat se je ponemčevanje Slovencev na Koroškem vršilo na veliko in načrtno, posebno po šolah in raznih uradih. Učiteljev, ki se niso dali vpreči v koroški voz ponemčevanja, je bilo na Slovenskem Koroškem zelo malo. Zato sta tudi leta 1909 zbrali Družba sv. Cirila in Metoda ter „Gorotan“ osem sinov zavednih slovenskih staršev ter jih napotili na učiteljišče v Celovcu. Niti enega teh slovenskih mladeničev niso hoteli sprejeti na učiteljišče. Ko sem se drznil vprašati službujočega profesorja K., zakaj ravno nas niso sprejeli, ko pa imamo, tudi po sprejemnem izpitu, same pozitivne rede, je skomignil z rameni in rekel: „Irgend ein Grund wird schon vorhanden sein.“ („Neki vzrok je že moral biti.“)

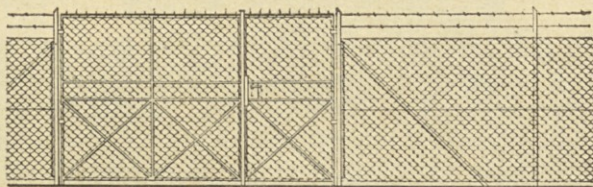
Odpeljali smo se, vseh osem, v Maribor. Tudi Maribor je bil takrat, po zunanjem videzu, nemško mesto in tudi na učiteljišču v Mariboru je bil učni jezik nemški, le par ur na teden so učili tudi slovenščino. Toda, z veliko razliko od Celovca, je bil ravnatelj učiteljišča dr. Hinko Schreiner zaveden Slovenec, znani veliki pedagog, ki se ni dal vpreči v ponemčevanje ljudstva, ki je iz njega izšel; na tem učiteljišču pa je poučeval zemljepis in zgodovino in tudi slovenščino profesor dr. Matko Potočnik, neuklonjiv in dosleden borec za pravice in obstoj Slovencev, steber, močan dovolj, da so se mogli nanj opirati slovenski učiteljiščniki, pa tudi slovenski profesorji, kar jih je bilo, pa tudi sam ravnatelj. Vseh osem mladih koroških Slovencev so sprejeli v pripravnico učiteljišča v Mariboru; toda nastale so za nas nove, za nekatere izmed nas naravnost nepremostljive težave: slovenski nismo znali pisati. Pomislite, biti slovenski študent, pa ne znaš napisati kaj prida spisa, pisma! Slovenske šolske naloge so bile bolj rdeče od korekture napak, ko črne od črnila, ki je z njim študent pisal svojo tako težko in vendar lahko nalogo. Vse drugačne so bile naloge, ki so jih napisali učiteljiščniki-pripravniki, ki so prišli iz spodnještajerskih slovenskih šol. Mi pa niti nismo poznali pojmov kakor so slovnica, soglasnik, samoglasnik, glagol, povedek, stavek.

Sedaj je pokazal ravno dr. Matko Potočnik, da je tudi po svojih dejanjih velik prijatelj koroških Slovencev. Žrtoval je svoje pouka proste nedelje in se nedeljo za nedeljo trudil z nami, mladimi koroškimi Slovenci; poučeval nas je vseh osem popolnoma brezplačno. Na konferencah ob koncu vsakega meseca pa nas je zagovarjal in branil pred tistimi profesorji, ki so bili nemško-nacionalni in so se pritoževali, da smo Korošci tudi v ostalih predmetih in ne le v slovenščini zelo slabi in da nas je treba zaradi tega o božiču izključiti iz

učiteljišča, ker nismo sposobni, da bi mogli dalje slediti pouku. Kako nehoté in nevedé so ti naduti nemški profesorji obsodili takratno koroško utrakvistično šolo, ki je dala tako slabe učence tudi v ostalih predmetih in ne samo v slovenščini. Takratni utrakvistični šoli ni bilo do tega, da slovenski otrok pridobi na znanju, za to šolo je bilo bolj važno — ponemčevanje. Bili smo iz vseh znanih lepih koroških dolin in ravnin, iz Zilje, iz Roža in iz Podjune. Od osmih se je dr. Matku Potočniku posrečilo, da nas je rešil vsaj štiri, ostali štirje, eden iz Zilje, eden iz Gradca, dva s Podjune, so morali zapustiti učiteljišče, ker tudi vsa požrtvovalnost profesorja dr. Matka Potočnika ni mogla več popraviti žalostnih posledic koroške utrakvistične šole.

Mnogo je pripovedovanj v vrstah gojencev, bivših učiteljiščnikov, sedaj večinoma že upokojenih učiteljev, kako je ob vsaki možni priliki branil dr. Matko Potočnik pravice svojega slovenskega ljudstva do njegovega obstoja. Tu sem omenil samo eno, tisto, ki je posebno značilna za borbenost in požrtvovalnost dr. M. Potočnika, pa tudi za razmere na Slovenskem Koroškem.

Ko pišem te vrstice za Koledar Slovenske Koroške, se pripravljajo učitelji v Mariboru, da obiščejo priljubljenega profesorja in borca za pravico na njegovem domu v Lescah; precej dolga je pot iz Maribora okrog Ljubljane do Lesc, toda, radi jo bodo opravili, da osebno čestitajo svojemu ljubljencu in mu želijo še mnogo, mnogo let, njemu, ki je tudi pisec znane in dragocene knjige: „Vojvodina Koroška“.

Ograje vseh vrst
tkiva in pletiva iz žice
„Rabitz“ — in štukaturna tkiva
rešeke, luknjičasta pločevina
vrtni špalirji
zaščitne mreže za sadno drevje
vezi za zaščito trt

mreže proti muham
ograje za svinje
vrtno pohišstvo
posteljni vložki
postelje iz jekla
„Epeca“-vložki
v višino in počez zložljive postelje

„STABIL“-ograje, sodobne ograje z varjenim omrežjem in brez stebrov
„EWAG“. elektr. varjena ograja za pašnike

Hutter & Schrantz

delniška družba

Celovec, Siriusstrasse 3, Telefon 46-46, 46-47

Pred desetimi leti je umrl dolgoletni predsednik „Kočne” g. župnik Viktor Ruprecht

Mislim, da je narodna dolžnost, da se spominjamo onih, ki so se nesebično in brez ozira na svoje predstojnike žrtvovali za svoj narod. Tak neustrašen borec je bil tudi pokojni župnik Viktor Ruprecht, ki je delal in mnogo trpel za svoj narod. Rodil se je leta 1888 v Gospi Sveti kot sin tam. cerkovnika Tomaža Ruprechta iz šmihelske fare v Podjuni. Po končanih študijah je služboval med drugim tudi v Podkloštru, v Borovljah in od leta 1912 v Svečah.

Kmalu po njegovem prihodu v Sveče ga je izobraževalno društvo „Kočna“ izvolilo za predsednika. Društvo „Kočna“ se je pod njegovim predsedstvom zelo razvilo, posebno oderski odsek in pevsko društvo. Pod njegovim vodstvom je bilo vsako leto več iger in pevskih nastopov, zaradi česar so župnika narodni nasprotniki hudo sovražili. Po prvi svetovni vojni, ko so se začeli boji v slovenskem delu Koroške, je bil župnik Ruprecht med prvimi, ki je romal v podzemeljske zapore na gradu Humberk; nečloveško so „Volkswehrrovci“ ravnali z njim, toda klonil ni. Po plebiscitu je svoje narodno plemenito delo spet z uspehom nadaljeval in šele tik pred nemško zasedbo odstopil kot predsednik „Kočne“, katero funkcijo je z marljivostjo in nesebičnostjo vršil celih 25 let.

Ko je „večni rajh“ zasedel Jugoslavijo, se je trpljenje za župnika ponovno začelo. Bil je z mnogimi drugimi tudi on aretiran in odveden v zapore. Od tam se je sicer spet vrnil med svoje rojake, toda ni bil dolgo med nami. Ko so nemški nasilneži zahtevali, da se morajo njim neljubi duhovniki odstraniti s slovenskih fara, je bil tudi župnik Ruprecht med tistimi, ki so morali zapustiti slovensko ozemlje. Škofijski ordinarijat mu je dodelil popolnoma nacistično faro Selkah pri Brežah, toda župnišče so imeli zasedeno nacisti, tako da je moral župnik Ruprecht spati na hodniku. Vse to mi je na nekem sestanku v Celovcu sam pripovedoval in pristavil, da kaj takega ni pričakoval. Iz Selkah je bil premeščen kot kaplan v faro Št. Peter pod Katschbergom, kjer se mu je godilo malo bolje. Tukaj je župnik Ruprecht previdel nekega nadučitelja, ki je imel legar in si pri tej priliki tudi sam nakopal to bolezen. Bolezen je sicer prestal, toda srce je vsled te bolezni in prestalih drugih muk tako oslabelo, da je nehalo biti dne 2. oktobra 1943.

Vso sveško faro je pretresla vest o smrti priljubljenega predsednika „Kočne“ in sklenili smo, da pripeljemo na lastne stroške njegove ostanke domov. Zaradi tega je takoj odpotoval predsednik društva „Kočna“ Lekše Einspieler v Spittal ob Dravi, da uredi vse potrebno za prevoz. Ta je vse potrebno uredil in tudi celovška gestapo je prevoz pod pogojem dovolila, da se mora krsta v Svečah takoj peljati na pokopališče in zagrebsti ter da se pogreba ne smejo udeležiti tuji farani. Tudi vsak govor je bil prepovedan. Zdravstveni urad v Spittalu pa je prevoz prepovedal, ker da je župnik umrl na legarju. Einspieler nam je to takoj sporočil, da se nas je moglo udeležiti

pogreba v Št. Petru še precejšnje število. Da so tudi tam farani spoznali v župniku Ruprechtu značaj, je pokazala ogromna udeležba tamošnjega ljudstva na pogrebu. Ker smo bili trdno prepričani, da bo tudi nacističnemu nasilju kmalu konec, je Einspieler, ki je postal leto pozneje tudi žrtev nemških krvnikov, pustil napraviti krsto iz debelih mecesnovih desk, v katero je bila kovinasta krsta začasno položena. Omeniti moram še, da šentpeterski nacisti niso dovolili, da bi se sprevod vršil po vasi.

Takoj po razpadu tretjega rajha smo organizirali prevoz. Tukajšnja tovarna je dala na razpolago tovorni avtomobil, davčni inšpektor g. Minko Šmid in leta 1951 umrli Jože Pak p. d. Keznar pa sta bila določena, da skrbita za prevoz. Brez večjih ovir se je prevoz izvršil, med potjo so vzeli seboj tudi ostanke podgorskega župnika Vuka, ki je prav tako umrl v pregnanstvu v Baldramsdorfu pri Spittalu ob Dravi. Nebroj ljudstva se je zbralo na glavni cesti, kjer se odcepi pot v Sveče, da častno sprejme svojega ljubljene, neustrašnega narodnega borca. Ko je došel okinčani avto, je moški zbor zapel župnikovo najljubšo pesem „Ko dan se zaznava“, nato pa se je premikal sprevod v farno cerkev, nakar so ga položili v grob, na katerem mu je moški zbor še zadnjič zapel ganljive žalostinke. Sedaj že dolgo počiva v domači slovenski zemlji, a še vedno se v Svečah spominjamø dolgoletnega predsednika naše „Kočne“ župnika Viktorja Ruprechta.

Janko Ojcl

Pevski zbor SPD „Kočna“ s predsednikom župnikom Ruprechtom v sredi

Sestav in obseg vesoljstva

Temna, zvezdnata noč je eno najlepših doživetij v našem kratkem življenju. Da to čudo vsaj nekoliko doumemo, se moramo zahvaliti neutrudnim znanstvenikom, ki žrtvujejo noč za nočjo, ko z modernimi, komaj pojmljivo natančnimi in mogočnimi instrumenti preiskujejo nebo in merijo gibanja daljnih, za prosto oko po večini nevidnih svetov. Tisoče let je taval človek v temi neznanja in ni prav nič razumel tega, kar sveti nad njim, še manj pa je mogel doumeti obsežnost vesoljstva. Komaj štiristo let je minilo, odkar je bistroumni Poljak Nikolaj Kopernik spoznal malenkost zemlje in njeno gibanje v družbi s planeti okoli velikega očeta Sonca, a le dobrih tristo let je, odkar je veliki trpin za znanost Galileo Galilei nameril svoj mali daljnogled na nebo in odkril nove zakone. Od tistih časov pa do danes je znanost nepopisno napredovala in tako stojimo sedaj pred sledečo najmogočnejšo sliko vesoljstva:

Predvsem ugotovimo dve meri, ki se jih poslužuje zvezdoznanstvo. V družini Sonca, kamor pripada tudi naša zemlja, uporablja se še kilometer kot merilo. V ostalem prostoru pa ta mera ne zadostuje več. Merilo za merjenje oddaljenosti zvezd je svetlobno leto. Svetloba hiti slično kakor elektrika s hitrostjo 300.000 kilometrov na sekundo. V eni sekundi bi $7\frac{1}{2}$ krat obletela Zemljo, skozi njo, ki meri v premeru 12.800 km, bi svetloba šinila v $\frac{1}{24}$ sekunde. Svetlobno leto pa je daljava, ki jo preleti svetloba v 365 dni x 24 ur x 60 minut x 60 sekund x 300.000 km!!

Naša, navidez ogromna Zemlja je s svojimi 12.800 km le neznansko droben prašek v vesoljstvu in pripada našemu Soncu. Zemlji najbližji je naša Luna, ki je po velikosti vsebine 54krat manjša od Zemlje. Je mrtvo telo, brez vode, zraka in kakršnih koli živih bitij ali rastlin. Ima pa okoli 30.000 kraterjev, vulkanskim žrelom podobnih oblik, mnogo do 8000 m visokih gorovij in velikanske puščave. Obkrožuje Zemljo tako, da ji kaže vedno isto stran, z Zemljo vred pa gre okoli Sonca.

Sonce ima 109krat večji premer kakor Zemlja. V votlo Sonce bi lahko natresli okoli 1.300.000 Zemelj. Po sedanjih računih se je še na nedognan način pred približno dvema milijardama leti od Sonca odtrgala $\frac{1}{700}$ plinaste sončne snovi, iz katere so nastali današnji planeti, ki krožijo okoli Sonca.

Sonce je nam najbližja resnična zvezda z lastno toploto in svetlobo. Na površju ima okoli 6000°C , v notranjosti pa mnogo milijonov stopinj temperature. Moderna veda o atomih nam je šele pojasnila, zakaj more Sonce z nezmanjšano silo svetiti in ogrevati svojo okolico. Trajalo bo še bilijone let, da se bo izdatnejše ohladilo. Na svojem površju pa nam kaže sonce mnogo zanimivosti. Najbolj vidne so pege, ki v teku enajst let po množini naraščajo in zopet vpadajo.

*Del Luninega površja — kraterji, gorovja in ravne puščave
(Apeninsko gorovje in Imbrijsko morje)*

Ob sončnem mrku, s posebnimi aparati pa ob vsakem času vidimo dvigati se iz sonca protuberance, ogromne izbruhe žarečih plinov, ki morejo v dobri uri doseči več tisoč kilometrov — 40 in večkratno velikost zemeljskega premera. Ob vsakem sončnem mrku se pokaže tudi korona, žareči redki plini, ki obdajajo Sonce v debelini več kakor milijon kilometrov.

Z instrumentom spektrografom so spoznali, da je Sonce iz istih snovi kakor Zemlja in sploh vsa telesa v vesoljstvu, le da so te snovi še v obliki žarečih plinov.

Kakor smo že omenili, so iz Sonca nastali planeti, njegovi otroci. Najbližji in najmanjši je Merkur. Že v 88 dneh enkrat obkroži Sonce in je zaradi bližine svojega očeta tako vroč, da na njem ni nobenega živega bitja ali rastline.

Drugi najbližji planet Venera nam je poznan kakor Večernica ali Danica. Njeno leto traja 225 dni. Velika je skoraj tako kakor Zemlja, od Sonca pa je oddaljena 108 milijonov kilometrov. Vsa je zavita v bele megle, da ni nikoli mogoče videti njenega pravega površja. Zato je vsako sklepanje o razmerah na Veneri le golo ugibanje.

Zemlja, naša domovina, se nahaja 149 milijonov kilometrov od Sonca in na njej so toplota, zrak in vlaga iz ohlajene zemeljske skorje pripravile take razmere, da so se na njej razvila živa bitja in rastline. Zemlja ima eno luno.

Njen sosed Mars kroži okoli Sonca v oddaljenosti 227 milijonov kilometrov. Světloba s Sonca ga zadene v 12 minutah. Je manjši od Zemlje in kljub temu, da ima malo vlage in zraka, je zaradi mnogo večjega hlada brez živih bitij, le prav nizko rastlinstvo je mogoče na njem še razvito. Dve prav majhni luni ga spremljata.

Za Marsom kroži okoli Sonca mnogo tisočev drobnih asteroidov, ki so nastali morda iz kakega zdrobljenega planeta. Z izboljšanimi daljnogledi jih vedno več odkrijejo.

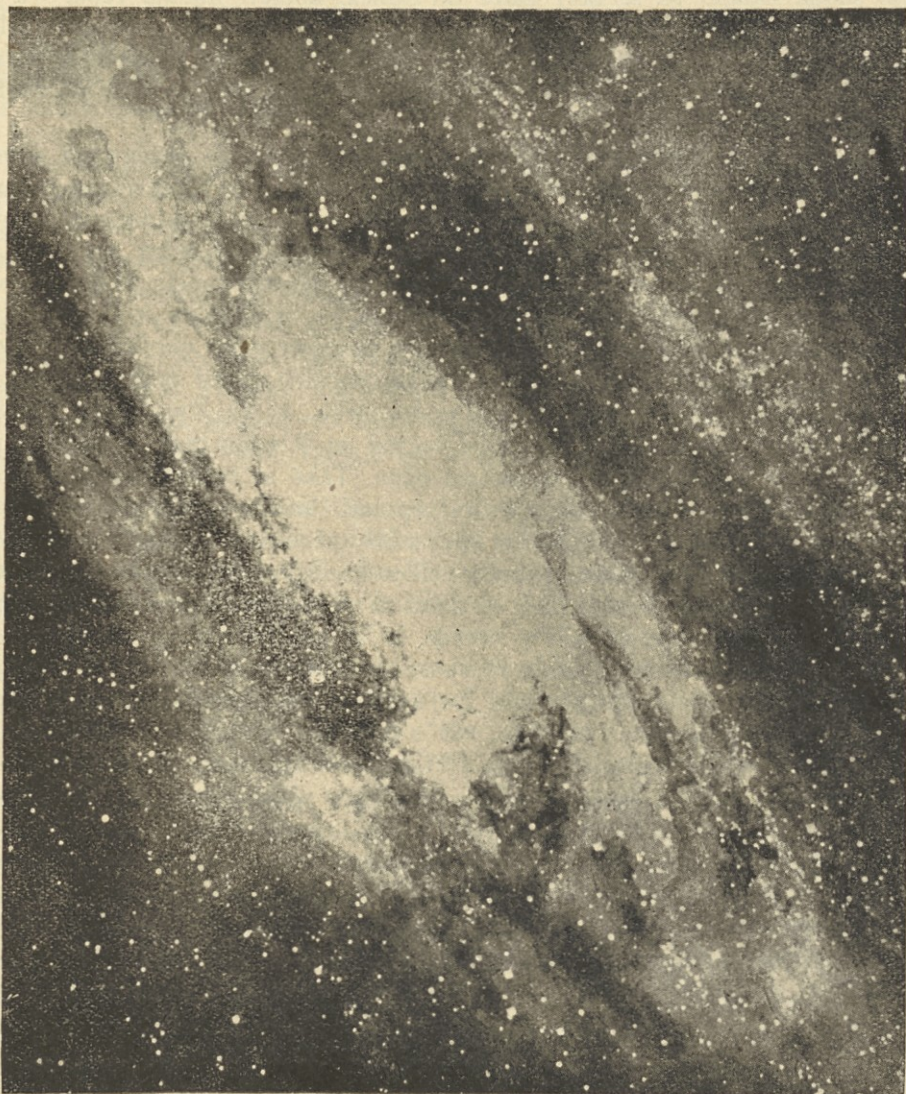
V petkrat večji daljavi kakor Zemlja kroži največji planet Jupiter. Njegov premer je 11krat večji od Zemljinega. Strupeni plini, metan in amonijak ter mraz okoli 170° pod ničlo so življenju na njem kakor na vseh sledečih planetih sovražni. 12 lun ga spremlja, na poti okoli Sonca in 12 let traja njegovo leto.

Saturn lepoteč, s svojim lepim kolobarjem je le malo manjši od Jupitra, a njegova pot je 9krat oddaljenejša od Zemljine ter traja njegovo leto nad 29 let. 10 lun ga obkroža.

Slede še planeti Uran, Neptun in Pluton, od katerih je zadnji mnogo manjši od Zemlje in tako oddaljen, da rabi 248 let za enkratno obkroženje Sonca. Uran ima pet, Neptun dve luni, Pluton pa je brez spremljevalca.

Okoli Sonca krožijo neizmerne množine drobnih delcev trdih snovi. Če tak košček zadene na svojem potu okoli Sonca ob Zemljin zrak, se užge in posveti na našem nebu kot meteor. Posebno od 10.—12. avgusta in v novembru gre zemlja skozi roje okoli Sonca krožečih meteorjev, ki se tedaj pogosto užigajo na nebu. Večji kosi prebijejo v žarečem stanju naše ozračje in padejo na zemljo kot meteoriti.

Iz vesoljstva pa prihajajo tudi kometi ali zvezde-repatice. Nekoč so povzročale strah med ljudmi. Danes vemo, da so kometi iz tako redkih snovi, da se kljub orjaškemu premeru teh nebesnih popotnikov zvezde

*Velika špiralna meglenica, več milijonov svetlobnih let od nas, sestojęča iz mnogo milijard sonc in plinov, iz katerih se bodo zgostile nove zvezde.
(Meglenica v Andromedi)*

vidijo skozi. Dokler so še bolj daleč od Sonca, kometi nimajo repa. Ta se razvija šele v bližini Sonca, ki iz kometa odbija neskončno drobcene delce njegovih plinov. Okoli 30 kometov se v krajših ali daljših presledkih stalno vrača k Soncu, drugi pa na svojem potovanju po vesoljstvu le slučajno zaidejo v območje osončja.

Tako je torej Sonce in njegova družina — a Sonce je samo ena izmed neskončne množine zvezd! Kar vidimo s prostimi očmi zvezd, so razmeroma „blizu“, in vendar je nam in Soncu najbližja zvezda oddaljena že $4\frac{1}{4}$ svetlobnih let! V modelu bi bilo to razmerje takole: Sredi mize nekje v Celovcu naj bi žarela drobcena iskrica — Sonce. V območju mize bi lahko razvrstili vse naše planete. Tista najbližja zvezda pa bi bila šele v Ljubljani! S prostimi očmi vidimo z vseh delov zemeljske površine samo okoli 7000 zvezd. Bolj oddaljene se nam izgubljajo in le velike množine zvezd skupaj se nam še svetijo kot nežno svetel, srebrni trak preko neba, ki ga imenujemo Rimska cesta. Nameri le lovski ali vojaški daljnogled na Rimsko cesto in desetisoče zvezd se ti bo posvetilo pred strmečimi očmi. Tako so nam moderni daljnogledi, spektroskopi in natančni merilni aparati končno pojasnili skrivnost Rimske ceste: Sestoji iz okoli 300 milijard zvezd-sonc najrazličnejših velikosti in kakovosti. Tu imamo zvezde velikanke, v katere bi lahko namestili Sonce in ves prostor do Marsa in še za njim. A to so zvezde iz neznansko redkih plinov, ki so se šele zgostili v zvezde, ki so rdeče barve. Slede nato zvezde vseh velikosti in barv. Zvezde plavkaste in bele barve so v polni razvojni dobi, od 12—20 tisoč stopinj vroče. Za to razvojno stopnjo se zvezde zopet hlade in postajajo rumene, oranžne, rdeče in nato — ugasnejo. Od nastanka zvezde iz plinov do ugasnitve traja življenje zvezde okoli 16 bilijonov let.

Velike množine zvezd so združene v dvojice, trojice, četvorice itd. Krožijo okoli skupnega središča — težišča. Nekatere vidimo že v malih ročnih daljnogledih, le spoznati jih je treba po navodilih manjših zvezdoznanskih kolarjev, di jih moremo ločiti od navideznih dvojnih, trojnih zvezd. Da resnično krožijo te zvezde druga okoli druge, je bilo treba dolgotrajnih, mnogoletnih opazovanj s posebnimi merilnimi napravami v okularju daljnogleda.

Že s prostimi očmi so nekateri opazili, da nekatere zvezde izpreminjajo svojo svetilnost. Danes jih poznamo velike množine pa tudi načine, kako spreminjajo svojo svetilnost. O nekaterih zanesljivo vemo, da krožijo okoli zvezde temnejši spremljevalci, ki za par ur nekoliko zatemne zvezdo, ko pridejo med njo in med Zemljo. Druge zopet utripajo na nepojasnen način v obdobju nekoliko dni ali mesecev. Poznamo neko zvezdo v ozvezdju Kita, ki v dobi okoli enega leta posveti kakor katera izmed nam najbližjih svetlih zvezd, nato pa ugasne, da jo je treba celo z dobrimi daljnogledi iskati. Te zvezde so še velika uganka.

Poznamo pa tudi velike združbe zvezd, zvezdane kopice. Najlepše so kroglaste zvezdne kopice, ki jih v območju Rimske ceste poznamo okoli sto. V t. zv. Herkulovi zvezdni kopici, ki jo celo v lovskem daljnogledu opaziš kot nežno meglico, če si pomagaš z enostavno zvezdno karto, je združenih okoli stotisoč bolj vročih in večjih sonc kakor je naše! Najlepša taka kopica pa je na južni nebesni poluti v Kentavru.

Mnogo snovi pa se tudi v Rimski cesti še ni zgostilo v zvezde. V obliki orjaških oblakov se razprostira ta snov med zvezdnimi skupinami in nam

zastira razgled po vsej Rimski cesti. To vidimo celo s prostimi očmi posebno v ozvezdju Labod in Strelec, ki sta poleti posebno lepo vidna. S prostimi očmi, lepo pa z lovskim daljnogledom vidimo oblak plinov v jasni, temni zimski noči v ozvezdju Orion.

In kakšna je ta Rimska cesta? Po natančnih preiskavah in merjenjih so zvezdoznanci končno dognali, da ima obliko velikanske spirale. Njen premer meri stotisoč svetlobnih let. Naše Sonce se z nami vred nahaja okoli trideset-tisoč svetlobnih let od središča, ki ga zaradi velikih množin temnih oblakov še ne zgoščene snovi ne vidimo. Oblika naše Rimske ceste, ki jo pravilno imenujemo **Galaktično osvetje**, sestoječe torej iz okoli tristo milijard sonc, je približno taka, kakor nam jo kaže slika, ki predstavlja neko drugo bližnjnje osvetje. To naše Galaktično osvetje, ta naša Rimska cesta, pa tudi ne miruje, ampak se tudi vrti okoli svojega središča. Izmerili in izračunali so, da se zavrti enkrat okoli svoje osi v 225,000.000 letih!!!

In izven Rimke ceste? Kljub vsej njeni ogromnosti je vsa Rimska cesta s svojimi milijardami zvezd le neskončno majhen drobec vesoljstva. Današnji doljnogledi segajo daleč, daleč ven v vesoljni prostor. Najprej so odkrili že v bližini naše Rimske ceste prav taka osvetja, sestoječa iz mnogih milijard zvezd in vrteča se prav tako v obliki spirale. A celo že te „bližnje“ spiralne meglice, kakor tudi imenujemo ta velikanska zvezdna osvetja, so okoli 750.000 svetlobnih let oddaljena od nas. Daljnogledi pa s pomočjo fotografiranja segajo vse dalje in odkrivajo kar cele jate spiralnih meglic, orjaških osvetij v raznih razvojnih stopnjah. Tu so meglice še v obliki krogle, kjer je snov za milijarde zvezd še v plinasti obliki. Drugod so se te strahotno velikanske plinaste krogle že sploščile in se vrte. Še druge so se že tako zgostile in sploščile, da se od njih cepijo spiralni rokavi in snov se že zgoščuje v zvezde. Premnoge pa že zadobivajo obliko pravih spiralnih osvetij, kjer so že nastale zvezde in je le še malo plina med njimi. A kljub vsej ogromnosti in obsednosti se te spirale, sestoječe iz mnogih milijard zvezd, z rastočo oddaljenostjo manjšajo in manjšajo in celo največji daljnogledi morajo občutljive fotografske plošče izpostaviti slabotni luči teh stotine milijonov svetlobnih let oddaljenih osvetij po več ur, da se jih zazna! In že jih je fotografiranih mnogo, mnogo milijonov v vesoljnem prostoru. In najoddaljenejše, ki jih more doznati sedanje največje optično oko na Mount Palomarju, so že — eno milijardo svetlobnih let oddaljene od naše Rimske ceste. Vsa ta osvetja pa so v neprestanem premikanju. Ne samo, da se vrste okoli lastne osi, ampak odmikajo se tudi naglo od naše Rimske ceste, in čim dalje so od nas, tem bolj beže. Medtem, ko se „bližnje“ spirale odmikajo od nas s hitrostjo nad 100 kilometrov na sekundo, beže najoddaljenejše z nepojmljivo naglico nad 60.000 kilometrov na sekundo. Kam? Vesoljni prostor, ki mu ne moremo še videti, najti in preračunati nekega konca. Zdi se, da bodo optični instrumenti prej odpovedali in bo treba najti druga sredstva za odkritje še mnogo večjih daljav v vesoljnem prostoru. Nemirni, neutrudni človek v svoji mali Rimski cesti, poleg neskončno majhnega Sonca in na tako strašno majčkenei zemljici ne miruje. Njegov duh je vendarle mogočen in prodira neutrudno dalje in dalje in nedvomno je, da bo nekoč odkril še sedaj neslutene daljave in zakone v vsemogočni Naravi.

Med koroškimi umetnostnimi spomeniki

Včasih so nas učili v šoli, da visoka gorovja ljudi in narode ločijo, morja pa da jih družijo in zbližujejo. Te besede dobrega starega profesorja mi prihajajo na misel vsakokrat, kadar s te ali one strani ogledujem kamnito pregrajo Karavank in razmišljam o tem, ali velja to tudi za naše gore, ki režejo na dvoje ljudi istega jezika in sta obe deželici ob njih tako bogati umetnostnih spomenikov.

Koroška je v spomeniškem pogledu en sam muzej in sicer prav zato, ker ima razmeroma zelo majhen del svojih umetnin in starin zbran v muzejskih stavbah, ki so grobnice umetnosti. Kako vse drugače živi n. pr. gotski rezljani oltar pod rebrastimi oboki podružne cerkve in v družbi fresk, ki pokrivajo stene do zadnjega kotička, kot pa v zdolgočaseni muzejski sobi, kjer te opozarjata nanj le suhoparna legenda z letnico in listek: „Ne dotikaj se razstavljenih predmetov!“ In spet nadaljnja značilnost umetnostne Koroške je ta, da njeni glavni spomeniki niso vezani le na prestolico, kot n. pr. v Salzburgu, temveč so raztreseni prav po vsej deželi do zadnje gorske vasi in skrite alpske doline, dočim je Celovec sam kot sedanje upravno središče dežele v spomeniškem pogledu razmeroma reven. Vzrok temu je dejstvo, da je kot prestolica sorazmerno mlad in da je bilo v času večje politične pomembnosti dežele, v zgodnjem in visokem srednjem veku, njeno središče najprej na Krnskem gradu, pri Gospe Sveti, v Brežah in končno v Št. Vidu ter da se je šele s XVI. stoletjem preneslo v Celovec. Zato so tudi vsi ti kraji v spomeniškem oziru bogatejši od njega.

Po rimski okupaciji dežele, ko je bila Koroška kot provinca Noricum vključena v veliko antično svetovno državo, na kar te na vsakem koraku spominjajo najdbe iz tega časa, po večini vzdane v zunajščino cerkva, je Koroška v srednjem veku kot samostojna vojvodina zaživela svoje bogato umetnostno življenje. Iz tega časa so se ohranili brezštevilni umetnostni spomeniki vseh treh likovnih strok: v arhitekturi zanimivi primeri cerkva iz karolinške dobe (Breže, Krnski grad), nadalje veliko število ohranjenih romanskih cerkva iz časa od XI. do sredine XII. stoletja, med katerimi jih je nekaj, kot n. pr. Krka, vprav evropsko pomembnih. Nič slabše ni zastopana gotska arhitektura. Gospa Sveta, Beljak, Heiligenblut, Visoka Bistrica, Dobrla ves, Velikovec itd. so lepi primeri stavbarstva tega časa, dočim poznejše umetnostno razdobje, barok XVII. in XVIII. stol. številčno in kvaliteto vidno zaostaja. Poleg arhitekture je zlasti pomembna kamnita in lesena gotska plastika, pa naj si gre za samostojne kipe ali pa skupine, ki se gnetejo v rezljanih krilnih oltarjih XV. in XVI. stoletja, katerih je preko 80 ohranjenih. Pa tudi slikar-

stvu, bodisi stenskemu ali tabelnemu na krilih gotskih oltarjev, se ni kaj sramovati, saj niso freske iz XIII. stoletja skoraj nobena posebnost in se poznejši čas lahko ponaša s kvaliteto visoke umetnostne cene. Kdo bi mogel izraziti občutje, ki človeka prevzame ob slikanih oknih, skozi katere lije že sedmo stoletje čudovito obarvana sončna luč in plemeniti prostor s polnostjo velike umetnosti. Ni torej pristransko, če posebno poudarimo prav koroško srednjeveško umenost, saj so njeni spomeniki zadostno opravičilo.

Vprašali se boste, kaj imajo naše gore opraviti z vsem tem. Ali nas torej ločijo, ali družijo?

V pogledu umetnostnih spomenikov moramo najprej povedati, da smo vsi skupaj, severno ali južno od Karavank, del onega umetnostnega kroga, ki ga označujemo kot umetnost zahodne in srednje Evrope in smo si že tako, z malimi razlikami in lokalnimi posebnostmi, podobni kot otroci ene matere. Težko si je o povezanosti koroške umetnostne preteklosti z ostalo Slovenijo brez temeljitega in podrobnega študija napraviti jasno sliko. Vendar se iz popotnih vtisov in primerjave gradiva počasi luščijo predstave o tesnejši povezanosti obeh dežel, kot je n. pr. Slovenija umetnostno spojena z ostalo Evropo ali celo s svojimi južnimi slovanskimi sosedi. Če bi hoteli z nekaj primeri nakazati to ožjo povezanost, ne bi smeli n. pr. prezreti popolne sorodnosti okrogle cerkvice sv. Magdalene v Sinči vesi s Št. Janžem v spodnji Muti pri Vuzenici v Dravski dolini in tudi ne cerkev z značilnim vzhodnim zvonikom nad presbiterijem, ki nastopajo v pozno-romanski dobi na slovenskem Štajerskem prav tako kot na Koroškem, brez posredovanja katere je njihov pojav tamkaj popolnoma nerazložljiv. Tudi izredno strme strehe, pokrite s škrljlem ali škodlami, ki so običajna kritina koroških cerkva in jim dajejo poseben značaj, srečavamo prav tako spet v zahodno štajerskih goratih predelih (Slovenj Gradec, Vuzenica, Šoštanj itd.), pomešane z barvanimi pločevinastimi kapami svojevrstnih oblik, ob katerih tudi zvoniku prevaljske cerkve ni težko najti vzorov. Dalje vemo, da je Valentin Faber iz Konjic kot dobrloveški prošt leta 1506 poskrbel za obnovo svoje cerkve v poznogotskem stavbarskem načinu in da je pri tem nedvomno sodelovala ista delavnica, ki je istočasno na enak način preobrazila župno cerkev v Slovenskih Konjicah. V obeh primerih gre za novo obokanje starejše stavbe z igračkasto in skrajno dekorativno se prepletajočimi rebri po oboku in za motiv prehodov skozi ostavljene notranje opornike. Tudi župna cerkev v Kranjski gori s svojim rebrastim obokom brez sklepnikov, ki je v tej obliki sicer popolna tuj ozemlju, na katerem stoji in ki ljubi bogat kamnoseški in plastični okras na konstruktivno razporejenih nosilcih obokov, dokazuje, da gore tudi tu niso bile zadostna ovira za pota neugnane umetnosti poznega srednjega veka. In brez začudenja: tudi tako „kranjski“ slikar Janez Ljubljanski, čigar delo iz sredine XV. stoletja lahko še danes občudujemo v Stični, na Muljavi, Kamnem vrhu in na Visokem ni nihče drug, kot sin slikarja Friderika iz Beljaka, ki ga je pot zanesla na Kranjsko, kjer je postal ljubljanski meščan, a je svoj čopič še vedno sukal tako, kot se je naučil v koroški delavnici svojega očeta. Podobno je z gotso plastiko, kjer številni primeri na Kranjskem ne morejo zatajiti koroških podobarskih delavnic, od koder so priromali čez prelaze „mejnih“ gora. Če pove-
mo še, da je v Ljubljano priseljeni Italijan Francesco Robba, ki je znan pose-
bno po vodnjaku pred ljubljanskim magistratom, zapustil sledove svojega

dela tudi na Koroškem z oltarjema v celovski stolnici in da je končno koroški slovenski slikar Marko Pernhart sredi preteklega stoletja poleg triglavih panoram vestno naslikal marsikatero kranjsko pokrajino ter da se delo celovškega kiparja Progarja prav tako raztega na ljubljansko področje, je tudi za novejši čas utemeljena trditev, da gore niso mogle odrezati Koroške od umetnostnega snovanja ostale Slovenije in obratno in da sta deželi vsakostran Karavank imeli v umetnosti ne le enkrat močan, pa čeprav včasih nekoliko zapoznel skupen utrip. Prav umetnostni spomeniki nam to nesporno dokazujejo.

Če bi vzeli Koroško kot celoto in bi se sprehodili po njenih umetnostnih poteh, skorajda ne bi smeli pustiti ob strani nobene vasi in samotne cerkve, kajti povsod še žive spomeniki njene umetnostne preteklosti. Tu je ohranjen star gotski kip, tam se izpod belje odkriva stenska slikarija, pa drugod spet stavba sama govori o svoji stoletni zgodovini. Preveč je vsega, da bi lahko vse tudi samo našteli. Zato si bomo ogledali vsaj nekatere umetnostne spomenike ob poti iz Celovca do Krke, pa spet od Celovca do Osoj. Spomeniki v še danes slovenskem delu dežele pa bodo kdaj pozneje po globljem študiju služili svojo posebno obravnavo.

Celovec sam, ki je danes upravno središče dežele, je umetnostno razmeroma skromen. Poleg nekaj primerov dobre baročne arhitekture v njem skoraj ne najdemo ostankov starejše umetnosti in bomo raje pohiteli ven iz mesta v naravni muzej, kar je pravzaprav vsa Koroška s svojimi spomeniki, ki se tako čudovito spajajo s prirodnimi lepotami pokrajine. Namenili smo se proti severu, kjer se kmalu pričinja odpirati staroslavno Gosposvetsko polje in nad njim pogled na cerkev z dvema zvonikoma Gospe svete. Tu sèm je po zatonu Rima poslal Salzburg v VIII. stoletju škofa Modesta, da bi Slovence pridobil za krščanstvo. Pokopan je v kamniti krsti s preprostimi stebri in kapiteli predromanske dobe v stranski ladji ogromne gotске stavbe. V polmraku se bočijo nad nami šilasti loki arkad in obočna, mrežasto razporejena rebra s freskami v svodnih poljih. V vzhodnem zaključku severne ladje stoji eden mnogih krilnih oltarjev XV. in XVI. stoletja, ki so poleg stenskih slikarij najlepši okras koroških cerkva. Značilnost teh oltarjev je ta, da je srednji del nekaka omara, v kateri se včasih tudi v nadstropja gnetejo velike in majhne svetniške figure tako, da zavzemajo prav ves prostor in ne dovoljujejo nobenega pogleda v globino. Prav to pa je koroška posebnost. Ta srednji del se lahko zapre z dvojnimi krili v obliki vrat, ki so na notranji strani tudi pokrita s figuralnimi reliefi, na zunan pa poslikana. Iz brezoblične lesene klade je srednjeveški rezbar pričaral prave filigranske izdelke, ki se prepletajo v obliki rastlinskih vitic po oltarju, in pa značilno gotsko razgibane figure, na katerih se iz lesa rezljana oblačila za pogled skorajda spreminjajo v bogato tkanino. Tako prepričevalno žive so figuralne skupine, pa čeprav jih ni klesal renesančni umetnik južnega kova, da človek kar vsak hip lahko pričakuje, kdaj se bosta Kristus in Oče naveličala držati težko krono nad Marijino glavo v prizoru njenega kronanja.

Če sedaj stopimo pri stranskih vratih iz cerkve na prosto, smo sredi popolnoma ohranjenega utrjenega tabora, s katerim so obdali cerkev pred turško silo. V obrambni stolp je bila spremenjena tudi stara kostnica, okrogla kapela, kakršnih je prav na Koroškem še mnogo ohranjenih in ki so prvotno služile za to, da so v pritličnem prostoru shranjevali kosti ob prekopu poko-

pališča, zgoraj pa je bil prostor za oltar. Te stavbe imenujemo navadno k a r n e r j e.

Poslovimo se od Gospe svete in pohitimo čez polje do obeh cerkva na Krnskem gradu, katerih večja kaže še vse znake izredne starosti in celo verjetno sega v čase, ko je tamkaj kralj Arnulf leta 888 praznoval božič. Obi-
skovalec, ki pričakuje ob spomenikih prvenstveno estetskih užтков, bo tu prav gotovo razočaran, saj razen golih sten ravno kritega temačnega prostora ne bo videl nič posebnega. Umetnostni zgodovinar pa bo na vaše začudenje ves zavzet občudoval svojevrstno zidavo, podobno oblikam ribjega okostja, primerjal bo tloris cerkve z onimi, ki se tudi drugod pozneje pojavljajo v romanski dobi, istočasno z vsem navdušenjem pa bo gotovo podvomil v uspeh leta 1928 izvršene restavracije, ki ni najbolj uspela.

Ko se spet spustimo na polje, smo v nekaj minutah pri vojvodskem prestolu, ki je še danes simbol važnih dogajanj v zgodovini Karantanije. V senci dreves stoji ob prometni cesti ta véliki spomenik slovenske zgodovine in obenem umetnostnozgodovinska priča predromanske dobe, na katero spominja s svojimi preprostimi kapiteli, uporabljenimi kot sedež in iz rimskih kamnov z ostanki napisov sestavljenim naslonjalom.

Predolgo bi se zamudili, če bi se še kje ustavljali pred Brežami, ki so stara koroška prestolnica, kjer so si salzburški nadškofje že v XI. stoletju postavili mogočno rezidenco. Nad mestom, ki ga še danes obdajajo neporušeni visoki zidovi in so na zunanji strani obrambni jarki še vedno napolnjeni z vodo kot v srednjem veku, se dvigajo na treh gričih trije gradovi. Na srednjem, na Petersbergu, še stoji visok grajski stolp iz XII. stoletja z ostanki sodobnih slikarij, ki so krasile kapelo v njem. Poleg je popolnoma ohranjena ena najstarejših cerkva v vsej Avstriji iz X. stoletja. Prav pod grajskim hribom se iznad streh poganjata kvišku zvonika romanske župne cerkve. Dominikanska samostanska cerkev izven obzidja je dober primer zgodnjegotske beraške arhitekture, ki pa bi ji šele restavracija lahko vrnila prvotno izraznost. Zgodnjegotski leseni Križani in kamnita Madona v njej spadata med največje umetnine gotske plastike sploh.

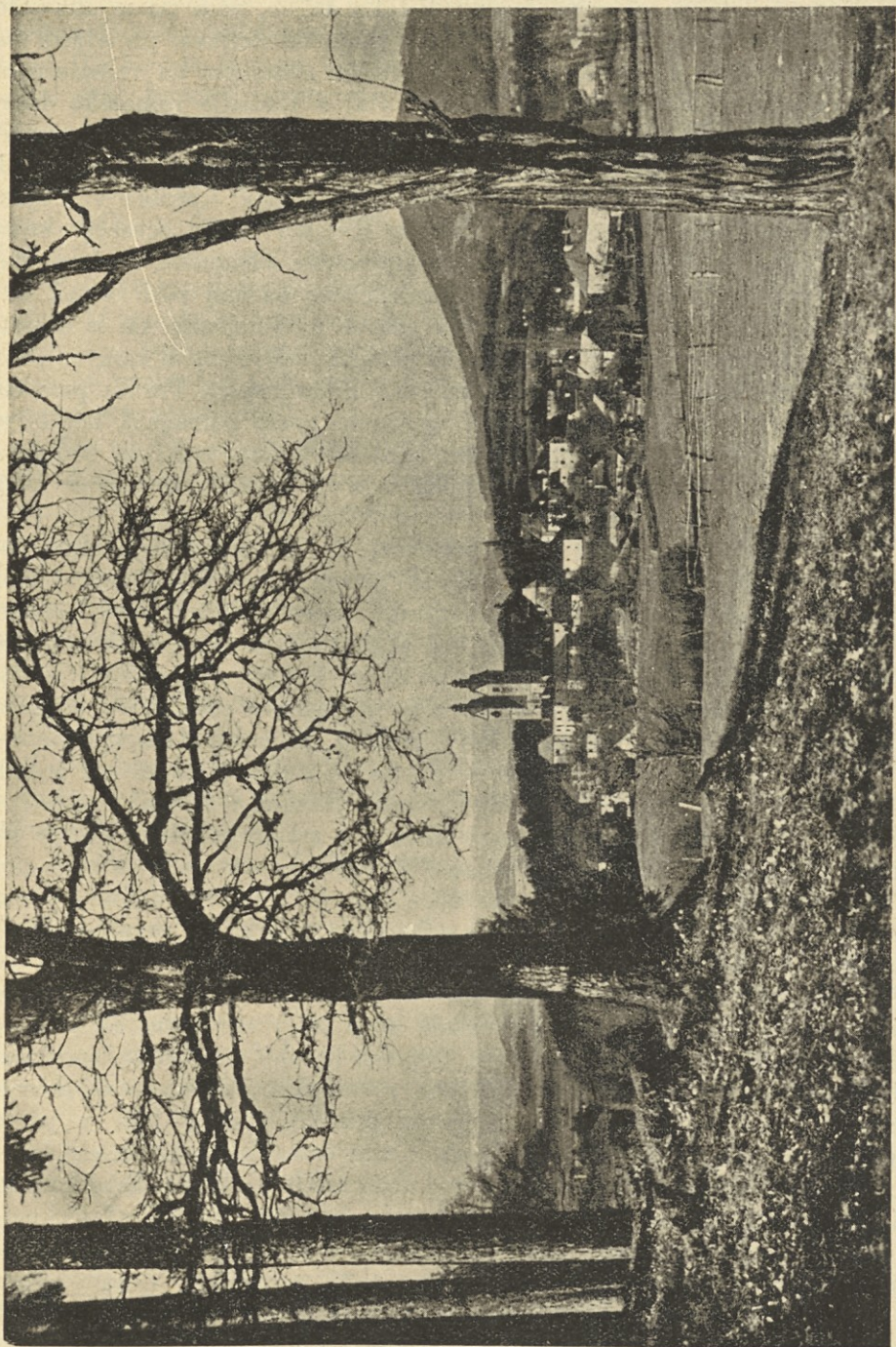
Vse prehitro moramo zapustiti zanimivo zgodovinsko mesto, če hočemo še danes občudovati umetnostne zaklade stolnice v Krki. Iz Brež, kjer smo na skrajni severni meji Koroške, se peljemo po alpski dolini vedno višje. Z leve nam zapira pot Grades s taborno cerkvijo in edinstvenim krilnim oltarjem, kmalu za tem nas z desne pozdravlja Metnitz z izredno zanimivo dvoransko poznoromansko stavbo, ki je po restavraciji posebno v notranjščini s kvalitetno baročno opremo spet zaživela kot nekdanj v XVIII. stoletju. Na gotškem karnerju pa si lahko ogledamo ikonografsko zanimive prizore „mrtvaškega plesa“ iz XV. stoletja. V pričakovanju velikega doživetja se dvigamo po gozdni poti alpskega predgorja in nato spet navzdol v dolino Krke do kraja z istim imenom. Kraju samemu ne bi presodili tako odličnega spomenika, kakor je krška stolnica z vsem, kar razkazuje na svoji zunanjščini, v notranjosti in celo pod zemljo. Prva ustanova z ženskim samostanom se veže na ime dobro znane koroške grofice Heme, koncem XI. stoletja pa je bila tu ustanovljena krška škofija. Sedanja stolnica je kot stavba nastajala od sredine pa vse do konca XII. stoletja in je v tlorisu triladijska slopna bazilika s prečno ladjo in tremi apsidami na vzhodu, dočim objemata zapadno fasado

dva nerazčlenjena zvonika z zelenimi baročnimi kapami. Zunajščina ni bila nikdar ometana in se razkazuje z lepo zidavo iz sestavljenih marmornih kvadrov v toplem rumenkastem tonu. Med obema zvonikoma je v pritličju vhodna lopa, iz katere pridemo skozi bogato kamnoseško okrašen romanski glavni portal v cerkev, ki je bila ob nastanku ravno krita in so jo šele v pozni gotiki obokali. Tako deluje prostor z ritmom polkrožnih arkad, ki nas vodijo v vzvišeni vzhodni del cerkve, kjer zakriva glavno apsidno velikanski baročni leseni oltar iz XVII. stol., pred njim pa stoji sredi cerkve velika umetnina avstrijskega kiparja Rafaela Donnerja, svinčena skupina Pietà. Vseh podrobnosti v tako kratkem času itak ne moremo videti. Vendar iz Krke ne smemo, ne da bi prehodili kripte z njenimi stotimi marmornimi stebri, med katerimi stoji na treh fantastičnih glavah krsta vélike ustanovnice — sv. Heme.

Čeprav nas tajinstven prostor vabi, da bi še nekaj minut prebili v njem, nas zadnji sončni žarki kličejo iz polteme v drug prostor, v tako imenovano zapadno emporo. To je nekak kor nad vhodno lopo, ki se je prvotno z dvojnimi okni odpiral v cerkev. Ta prostor je do zadnjega kotička pokrit s slikarijami, ki so nastale kmalu po pozidavi stavbe na začetku XIII. stol. V nevsiljivih zelenkastih in rahlo toplih tonih, ki se čudovito lepo vežejo z barvo opečnega tlaka, se spajajo te slikarije z arhitekturnim prostorom v celotnostno umetnino dobro pretehtanih izraznih sredstev in prepričani smo, da je ta prostor v umetnostnem pogledu eden redkih na svetu.

Ko padajo zadnji sončni žarki v prostor in ga božajo s svojo toplino, se ti zdi, da se je med temi stenami in slikarijami že davno, davno ustavil čas in da so te umetnine prav zato tako velike in večno mlade.

Na južnem bregu Vrbskega jezera, ki je poleti središče tujskega prometa, sega v vodo ozek polotok v obliki jezika. To je Otok. Na njem nas zanimata predvsem obe cerkvi. Njuno prednico je dal že v devetem stoletju pozidati škof iz bavarskega Freisinga, kateremu je ta kraj služil za oporišče pokristjanjenja poganskih prebivalcev tega dela Karantanije. Da je bilo to ozemlje ves čas poseljeno s Slovenci, pričajo slovenska imena na pokopališču. Večja cerkev je iz poznega srednjega veka in ima kripto iz gotske dobe, ki na Koroškem ni nobena posebnost, dočim je od stare cerkve ohranjena le še južna stena z značilnim romanskim portalom iz XII. stoletja. Prav nič nas ne preseneti kostnica na skrajnem vzhodnem koncu pokopališča, katero po značilni okrogli obliki s polkrožno apsidno na pomolu in po romanskih okencih lahko postavimo na prelom XII. in XIII. stoletja. Pod pravkar omenjeno stoji manjša, tako imenovana „zimska“ cerkev, ki pa je še popolnoma romanska s freskami iz XII. stoletja v notranjščini kvadratnega prezbiterija, kar se dobro ujema z letnico 1.155, ko je krški škof Roman cerkvico posvetil. Slikano okno s stoječo Marijo z Detetom je z izrazitim mehkim gubanjem oblačil in milino obrazov dovolj zgovorna priča svojega nastanka v začetku XV. stol., sicer pa le ena mnogih mojstrovin v tej tehniki, ki krase koroške srednjeveške cerkvene notranjščine. Od zunaj so taka okna za pogled slepa in dajejo vtis, da so slučajno zložena iz koščkov stekla, ki jih je nekdo v sili povezal s pločvino in tako zadelal okno pred jesenskim deževjem in zimsko burjo. Če pa jih gledamo z notranje strani, nas bo sram prenaagle sodbe, kajti sončna svetloba je iz teh barvnih stekel pričarala čudovite postave, ki so prav-

Gospa Sveta, staro kulturno središče Koroške

kar obstale med oknom na svoji poti po veselju in se kar ne morejo odločiti, da bi stopile naprej v prostor, ki ga bogate z obarvanim mrakom.

Žal nam je, da ne moremo danes v Ziljsko dolino, zato pa se ustavimo vsaj tam, kjer se bistra Zilja druži z Dravo južno od Beljaka, pri Mariji na Zilji. Že prvi pogled na župno cerkev z značilnim zvonikom na vzhodu nam pove, da imamo pred seboj stavbo, ki sega vsaj v tradicijo romanske dobe. Nedavno odkrite freske iz XIII. stol., ki pokrivajo vse stene ladijske notranjščine, so najboljši dokaz, da je tudi ladja istočasna z zvonikom in da ni bila pozneje prizidana, kakor trdi umetnostna topografija Koroške v svojem tretjem zvezku. Prav presenetijo nas kamniti levi kot nosilci pevskega kora, saj jih poznamo iz mnogo starejše severno-italijanske umetnosti, in šele zdaj smo opazili ves z zlatom pokrit oltar, kakršnih smo na naši poti že več srečali in še več zamudili. Ta pa spada prav gotovo med najlepše, saj je takrat, ko so krila zaprta, ves bogato poslikan, če pa krila odpremo, se razgrne pred nami neizmerno bogastvo rezljanih figur, sredi katerih sveta Trojica pravkar krona Marijo in ji pri tem trije nakodrani angelci vneto pomagajo, kot bi se bali, da jih sicer ne opazimo, če ostanejo med drobnimi vejicami bodečega rastlinja, ki jih je roka beljaškega umetnika v XVI. stoletju izvabila iz kosa lesa in prepletla v bogat ornament.

Ker vemo, da nas čaka še dolga pot, se ne bomo dalje zadrževali v Beljaku in bomo samo z enim očesom premerili glavni mestni trg in skoraj istočasno že tudi mogočno pozno-gotsko dvoransko župno cerkev, v kateri se baročni glavni oltar tako obzirno kakor oni v Vetrinju umika gotskim oknom vzhodnega zaključka. Potem se peljemo po dolini Drave navzgor do Spittala, središča zgornje Koroške. Njegova največja spomeniška privlačnost je grad Porcia, velika renesančna palača iz XVI. stoletja, ki je med najpomembnejšimi iz tega časa v vsej Avstriji. Ime je dobila po rodbini, katere last je bila od XVII. stoletja do leta 1918. Poleg glavnega portala v severni fasadi nas posebno zanima osrednje dvorišče, ki je obdano z arkadnimi hodniki, kot jih poznamo z italijanskih renesančnih palač XV. stoletja, kar vse bi se bolje podalo pod soncem in modrino južnega neba, kot pa v alpski dolini, kjer so strme lesene strehe v pokrajini še vedno odločujoče in je les ob preprosti kamniti gradnji še zmeraj najnavadnejše stavbno gradivo.

Sicer pa smo tu že skoraj sredi Lurnskega polja, ki je bilo prav tako kakor Gosposvetsko polje prizorišče važnih dogajanj v zgodovini Koroške in obenem tudi prastaro kulturno središče. Prvotno keltsko naselbino Teurnia so Rimljani preimenovali v Tiburnio in je bila v vsej rimski dobi eno najvažnejših mest Norika, dokler je niso novi narodi porušili. Tu je bilo v prvih krščanskih stoletjih središče škofije in so iz tega časa ohranjeni temelji bazilike z lepim mozaikom. Če bi svojo pot nadaljevali ob reki Möll, bi končno prišli do Heiligenblut, ki se ponaša s prekrasno lego prav pod Großglocknerjem in pa z gotsko dvoransko cerkvijo. Prav ta je skoraj šolski primer, kako naj se arhitektura zrašča s pokrajino — tu z alpskim okoljem. V notranjščini stoji eden najlepših koroških krilnih oltarjev iz delavnice velikega mojstra te umetnostne stroke, Mihaela Pacherja iz začetka XVI. stoletja.

Če se vrnemo sedaj do Spittala in potem zavijemo v skalno sotesko, se odpre pred nami mirno Millstattsko jezero. Sredi severne obale leži istoimenski kraj, čigar jedro tvori samostanska naselbina iz XI. stoletja. Cerkev spada

v vrsto velikih avstrijskih romanskih bazilik. Ves bogat kamnoseški in kiparski okras v njej in v križnem hodniku, poln svojevrstnih človeških in živalskih figur, izraža eno samo misel, namreč borbo med dobrim in zlom, ki ga predstavljajo najrazličnejše spake, porojene iz predstav in miselnosti srednjega veka. Ta sanjski in nam včasih nerazumljivi svet nam dobro pojasni, kaj je mislil sveti Bernard, reformator srednjeveškega redovništva, ko je grajal cerkveno bogastvo in je v pismu na opata Viljema zapisal tudi tole: „... In potem po križnih hodnikih, tik pred očmi beročih in premišljujočih bratov: kaj počenja ta smešna spaka, nagnusno razkošje in razkošna gnusoba? Kaj nečiste opice, kaj divji levi in pošastni centavri? Polljudje? Pa tigri? Možeje v boju? Lovci, ki trobijo v rog? Ob eni glavi vidiš več teles in spet na enem telesu več glav; četveronožec se spreminja v kačo in riba ima glavo sesalca. Tu spet pošast, ki je spredaj konj in zadaj koza in tamkaj druga z rogmi in konjskimi kopiti. Vse polno je tega in tako mnogolično, da je skoraj bolje brati iz teh kamnitih podob kot pa iz knjig in razmišljati o tem ves božji dan namesto o Gospodovih zapovedih!“

Res je! Ves dan bi človek lahko ogledoval to bogastvo oblik in okamenelo domišljijo srednjeveškega umetnika, iz katere veje velika umetnost, ki nam ima še vedno mnogo povedati. Ko se poslavljamo, imamo za seboj mirno jezersko gladino, v kateri se ogledujejo gozdovi, nas pa vodi pot do drugega jezera s samostanom, ki ga Aškerc opeva kot „temni, stoletni samostan“ in njegovo okolico imenuje „prelepi, skriti biser koroške zemlje“. V bivši samostanski cerkvi, ki je v osnovi spet triladijska romanska slopná bazilika, oblečena v notranjščini s pisanim štukom in Fromillerjevimi slikarjimi v bogato baročno obleko, je bil pokopan nesrečni poljski kralj Boleslav, Aškerčev „Mutec Osojski“. Tu imamo na istem spomeniku združen romanski slog v arhitekturi, gotskega v ljubkem krilnem oltarju in barok v notranji dekoraciji ter z njim eno kvalitetnih del dobe, ki je na Koroškem v likovni umetnosti razmeroma slabo zastopana.

Končati moramo. Dobro vemo, da na svoji poti po Koroški še zdaleč nismo videli vsega, kar nam lepega ponuja ta umetnostno tako bogata dežela. Vendar smo se vsaj bežno seznanili z nekaterimi njenimi glavnimi spomeniki in tako spoznali nekaj značilnih potez v umetnostnem obrazu Koroške. Ko se bomo kdaj prihodnjič podrobneje pomudili pri umetnostnih spomenikih samo v njenem slovenskem delu, nam bodo gotovo laže razumljivi in tako tudi dosti bliže kot doslej, pa čeprav se skupaj z domačo streho in domačo zemljo že od nekdaj vključujejo v pojem domovine.

MIHA KLINAR:

V Rutah

Med polji je dišalo po jeseni
in v majhnih hišah bdel je topli mir
in ni za veter brigal se ledeni,
ko gladne nas je nesel v vas večer.

Sprejeli so po hišah nas ko znanec
in ves večer so z nami presedeli ...
V slovó še pesem tiho smo zapeli,
nató nas noč odnesla je čez klance ...

(Jepa, oktobra 1944)

Južnokoroška semenarska zagruda — mejnik na poti našega gospodarskega razvoja

Koroški Slovenci smo na ozemlju svoječasne avstro-ogrske monarhije v kmečkem združništvu pričeli orati prve brazde. To ponosno ugotovitev pa kali dejstvo, da so živahni razvoj našega združništva presekale politične okoliščine po prvi svetovni vojni, ki so našemu gospodarskemu razvoju skozi 25 let določale pot odvisnosti od močnejših avstrijskih veleposestnikov, finančnikov, industrijalcev in trgovcev, ki so bili najbolj zainteresirani na našem raznarodovanju in na osvojitvi naše zemlje ter bogatih pokrajin v jugovzhodnem delu Evrope.

Naše delovno ljudstvo, naš kmet in delavec sta morala to politiko hlapčevske odvisnosti drago plačati. Prvi s svojo gospodarsko zaostalostjo, ki ga tare danes ob vsakem koraku in mu razjeda njegove osnove, drugi pa s skoraj popolno brezbriznostjo in otopelostjo za dediščino in izročila svojih prednikov, ki so vsakemu svobodnemu človeku sveta in nagon za nove stvaritve.

Povsod v svetu je šlo kmečko združništvo po prvi svetovni vojni svojo naravno pot, pot spoznanja, da kreditno združništvo samo ni več v stanju zadostiti vsem potrebam kmečke samopomoči. Kmečka samopomoč — združništvo je našlo svoje novo uspešno poprišče v združni prodaji svojih pridelkov in v združni nabavi svojih potrebščin, v skupnem ustanavljanju in upravi podjetij, ki so bila v ta namen potrebna. V deželah z močno razvitim združništvom je pričela kmečka samopomoč posegati tudi v kmečko produkcijo. Poleg skupnega vnovčevanja in nakupovanja so se pričele vasi, občine in pokrajine združevati tudi v skupnem pridelovanju. Bogate sadove take poti vidimo v življenjski ravni in kulturni stopnji kmečkega ljudstva drugih dežel, ki sta mnogo višji od naših. Položaj danskega kmeta in naroda, pa tudi položaj prebivalstva v nekaterih predelih Avstrije sta za to najbolj živa dokaza. Pri nas pa so bili v tem času odločilni činitelji po večini za tak razvoj slepi in gluhi in je zato pričela padati naša vas v čedalje večjo zaostalost in bolj močno odvisnost.

Koroški Slovenci ne bi mogli govoriti o svoji narodnoosvobodilni borbi, če ne bi mogli danes pokazati že na prve plodove te borbe na našem gospodarskem poprišču. Duh naše narodnoosvobodilne borbe, ki se je pričela v odporu naših partizanov po gozdovih in ljudstva, ki je stalo za njimi, in ki se še nadaljuje, je danes usmerjevalec novih poti v našem gospodarstvu in združništvu.

Iz dolgoletnega polsna so se naši ljudje po vaseh v zadnjih sedmih letih pričeli prebujati v novi čas in postavljati na ruševinah prve temelje v skupno gospodarsko in kulturno korist. Mimo obnove našega po nacistih razdejanega starega združništva smo pričeli v letih 1947 in 1948 odpirati pota novim področjem naše gospodarske dejavnosti. Vznikla in razvila se je Slovenska kmečka zveza in poleg zastopanja koristi našega človeka v javnosti prevzela

v svoj delokrog strokovno izobrazbo naših kmečkih ljudi, pospeševanje našega zaostalega kmetijstva in organizacijo naše kmetijske proizvodnje k višji zmožljivosti in rentabilnosti. Hkrati pa so ob iniciativi in pomoči Zveze slovenskih zadrug pričele odpirati svoje poslovalnice naše Kmečke gospodarske zadruge od Pliberka do Ziljske Bistrice, v katerih so se kmetje oskrbovali s semenjem, gnojili, krmili, potrebnim orodjem, stroji in drugimi potrebščinami. To vse so bili prvi dihljaji novega življenja, vztrajnega in požrtvovalnega dela naših starih, skupni stvari predanih, često pretihip in preskromnih ljudi iz naših vasi, ki so si poleg teže vsakdanjih skrbi naložili na rame še to veliko odgovornost.

Spoznanje, da moramo na poti razvoja našega gospodarstva še veliko nadoknaditi in da je treba pričeti s samostojnim trgovanjem z našimi kmetijskimi pridelki, je bilo povod, da je Pokrajinski odbor SKZ že v letu 1950 pričel s snovanjem različnih krožkov in v njih vpeljavati prve oblike organizirane proizvodnje. Dejstvo, da so v nekaterih krajih kmetje že leta sem sami od sebe semenarili in da so imeli ponekod brez da bi seme veliko menjali, odlične zdrave nasade krompirja, je v Slovenski kmečki zvezi porodilo misel, da sestavi posebno komisijo, ki naj ugotovi objektivne in subjektivne pogoje za proizvodnjo in razmnoževanje semenskega blaga po naših krajih.

Po vseh teh pripravah se je na pobudo Slovenske kmečke zveze in Zveze slovenskih zadrug 21. februarja t. l. sestalo v gostilni „Bierjockl“ v Celovcu 24 kmetov, ki so ustanovili in s svojimi deleži položili temelje „Južnokoroški semenarski zadrugi, registrirani zadrugi z omejenim jamstvom“. Namen te v našem združenstvu nove zadruge je, „da ob skupni pomoči združnikov izboljšuje gospodarski položaj svojih članov s tem, da skrbi za vzgojo, proizvodnjo in vnovčevanje semen, sadik in drevesc vseh vrst kulturnih rastlin ter uvaža in preizkuša za posamezna proizvodna področja prikladne sorte.“

Da bi ta svoj namen zadruga dosegla, so ji v § 2 pravil med drugim še določili, da predvsem:

1. nakupuje in posreduje za svoje člane vse vrste semena in podlage kulturnih rastlin, sredstva in naprave za zaščito rastlin ter vsake vrste pripomočkov, ki so potrebni za semenogojstvo in razmnoževanje semena;
2. vodi in nadzira semenogojstvo in razmnoževanje semena in proizvodnjo sadik in drevesc vseh vrst kulturnih rastlin;
3. prevzame od svojih članov pridelano seme, da v smislu zakonitih predpisov oceni, očisti in označuje oziroma vse to posreduje ter seme, sadike in drevesca vnovčuje ali zamenja za druge pridelke in izdelke;
4. opazuje in spremlja strokovne ugotovitve, dognanja in izkušnje svojih članov, se jih poslužuje in jih posreduje kmetijskim znanstvenim zavodom.

Prva skrb nove zadruge je seveda morala veljati takojšnjemu pričetku delovanja. Treba je bilo oskrbeti semenje, ga posaditi, kontrolirati in priznati ter se potruditi za čim ugodnejše vnovčenje sadu. Da takoj ni moglo iti vse gladko, ve vsak iz svoje prakse sam. Prej kakor naši kmetje, so se zavedli pomena te nove zadruge nasprotniki vsakega gospodarskega napredka in samostojnega uveljavljanja koroških Slovencev. Vendar so v svojih težnjah naleteli na slab odmev, tako pri članih, ki so jih poskušali zavajati, kakor tudi v gospodarski javnosti. V prvem letu svojega delovanja je zadruga pridelala in vnovčila v eksportu 100.000 kg priznanega semenskega krompirja in

nabavila v svrhu razmnoževanja v letu 1953 65.000 kg originalnega semenkega krompirja. V jeseni je tudi posejala na površini 10 ha rž in pšenico za seme.

S tem pričenjamo v knjigi o razvoju našega gospodarstva in zadružništva novo poglavje, poglavje našega produktivnega zadružništva, poglavje organizirane proizvodnje za samostojno vnovčevanje naših pridelkov. Nočemo prekovati ne vem kakšen razvoj te semenarske zadruge niti ne našega produktivnega zadružništva, pač pa lahko trdimo, da so dani vsi pogoji za uspešen razvoj in širok razmah dejavnosti na tem področju. Od Pliberka do Šmohorja je naša zemlja pripravna za pridelovanje semenskega krompirja, detelje, lucerne in trav; imamo pa tudi pripravne kraje, da sami pridelamo za naše kmečke potrebe potrebna žita ter sadna in gozdna drevesca. Za naše pridelano seme krompirja, trav in detelj imamo v Jugoslaviji najbližjega odjemalca in interesenta. V zameno lahko dobavimo koruzo in pšenico, ki nam ob samostojnem pridelovanju dela ne poplačata. Tretje, kar je še potrebno — to so pripravljeni in sposobni ljudje za tako delo — pa tudi imamo. Pri tem pa smo lahko uverjeni, da bodo naša zadruga in vse druge, ki bi ji na področju kmetijske produkcije sledile, našle vsestransko podporo v delovanju in razvoju od Slovenske kmečke zveze in Zveze slovenskih zadrug.

Blaž Singer

Josef Kropfitsch

umetni mlin in

veletrgovina moke

Vetrinj

pri Celovcu

Štedilniki na centralno
kurjavo

štedilniki z vročo vodo

šamotne peči za
domačo peko

oferti in obiski brezplačni

Sepp Krobath

peči in štedilniki

Št. Vid ob Glini, tel. 250

Pašništvo

Razvoj z velikim napredkom mehanizacije v kmetijstvu, pomanjkanje kmetijskih delavcev in neprimerno nizke cene kmetijskim pridelkom so postavili našega kmeta, posebno malega dolinskega in večino gorskih, v težak položaj, ki ogroža njegov obstoj. Po poti mehanizacije ne more vsak slediti. Zaradi tega je nujno potrebno, da iščemo drugih možnosti za preureditev obrata, da zmoremo z delom in dosežemo potrebne dohodke. Ena taka možnost je, da posvetimo več pozornosti živinoreji. S tem pa smo se že približali vprašanju dobrih pašnikov.

Naši predniki so imeli v vsakem kraju precej skupnih pašnikov, o čemer pričajo še danes nazivi „gmajna“. Pozneje so se te gmajne zarastle z gozdom in nazadnje so jih porazdelili med prizadete kmete. Gorski kmetje pa so za pašnike bolj skrbeli, ker je bila živinoreja za njih glavni vir dohodkov.

Še pred prvo svetovno vojno je bila pri hribovcih navada, da so zarastle pašnike redno čistili grmovja, ves posekan les in grmovje razložili po pašni površini in grmovje v jeseni ali pa spomladi požgali ter na ta mesta sejali žito. Tako so se pašniki redno obnavljali. Skrbeli so tudi, da se je napeljevala voda na travnike in pašnike, kar vidimo še na zaraščenih jarkih. V zadnjem času pa sta dve vojni in sedanja svetovna napetost izzvali med našimi kmeti neko brezbriznost za napredek in izboljšanje pašništva. Da popolnoma ne zaostanemo in da ne bi nastala velika nevarnost za obstoj našega kmeta je potrebno, da preudarimo, kako bi s pomočjo pašništva dosegli zboljšanje našega gospodarskega položaja.

Večina dolinskih kmetov nima pravih pašnikov. Nekateri pasejo svojo živino v gozdu, drugi pa uporabljajo za pašo manj rodovitne travnike, ki se jih ni izplačalo kositi. Živina pride redno na zrak, kar je sicer koristno, vendar zaradi slabe trave ne doseže nobenega prirastka na teži, tako, da pašna doba, ki da ob zadostni količini krme največji prirastek, ostane neizrabljena. Načini paše so različni. Nekdaj je pasel pastir, ki je bil boljši kot vsaka oblika plotu ali ograj. S pašo je redno kolobaril, to se pravi, da je živino, ko je popasla na prvem mestu, spustil naprej in tako skrbel, da je bil pašnik dobro izrabljen, živali pa so se vedno do sitega napasle. Vso čredo je imel skrbno pred očmi in opazil vsako bolezen in pešanje. Sedaj pa največ pasejo v ograjenih pašnikih. V starih časih so plotove delali iz lesa, medtem ko sedaj postavijo stebre in na nje potegnejo žico. Električni plot je zelo praktičen, vendar se ne more prav udomačiti, kar je dokaz, da ni brezhiben. Ako bi bil na dve žici, bi bil boljši in bi v neugodnem terenu živina manj mogla plot preskakovati. V nekaterih krajih obesijo govedo na 4 m dolgo verigo in to privežejo na kol, ki ga zabijejo v zemljo. Živinče okrog sebe trdo popase in če nihče ne pride,

da bi tako napravo prestavil, mora žival večkrat stradati. Treba pa je tudi paziti, da se živina na verigi ne zamota in bi tako nastala kakšna nesreča.

Drugod sem videl več goved sklenjenih spredaj, odzadaj pa je šel pastir s šibo in gnal živino na pašo. Posebno ozke meje in poljska pota tako dobro izkoristimo in popasemo. Na velikih gozdnih pašnikih pa je živina ves dan razkropljena, kadar je žejna in na večer pa pride na gotovo mesto ali v staje.

1. Vrednost paše

Vzreja dobre zdrave plemenske živine brez paše je nemogoča. Živali nekaterih pasem pa brez redne paše sploh ne dočakajo starosti. Lahko prebavljiva paša ustvari lepo, vitko telesno obliko, gibanje v prostem pa krepi mišičevje in prsi, žival postane zdrava — odporna. S hlevsko rejo to nikdar ne moremo doseči.

Mlečnost pri kravah se ob dobri paši znatno dvigne. Ne sejmi in ob prodaji sploh doseže pašno živinčce znatno višjo ceno. Vrednost paše leži tudi v tem, da smo ob času setve in žetve razbremenjeni oskrbovanja živine. Pa tudi prirastek na teži je pri primerni paši najboljši in najcenejši. Iz lastne izkušnje sem dosegel pri srednjedobri paši dnevno povprečno 0.65 kg prirastka; posamezni komadi pa so dosegli skoraj 1 kg dnevnega prirastka na živi teži. Strokovnjaki računajo, da se pri dobri paši v normalnih letih prepasejo na 1 ha površine 4 govedi, to je pridobitev 300—400 kg prirastka. To znaša po sedanjih cenah goveje živine visok dohodek in znaten hektarski donos.

2. Ureditev in izboljšanje pašnikov

Kmečki pašniki ležijo, kakor je bilo že omenjeno, po večini v slabih legah, v gozdu, ali pa so zanemarjeni in zaraščeni. V prvem mesecu paše si živali še malo opomorejo, pozneje ko zmanjka paše, shušajo in je kmet pri takih razmerah zgubil polovico letnega prirastka, ki bi moral biti pri zeleni krmi znaten. Pri večjemu številu pašne živine znaša ta izguba visok znesek, katerega kmet ne more več nadomestiti.

Polagajmo zato na ureditev pašnikov največjo pozornost. Presodimo, ali je sedanji pašnik sploh primeren. Marsikateri je že tako plevelnat, da se ne izplača, da bi ga čistili, ali pa je v taki legi in zemlji, ki je primerna samo za gozd. V ravnini bi se dali nekateri pašniki edino z večletno obdelavo z oranjem spet spraviti v red. Vse primerne pašnike moramo očistiti grmovja, drevja in drugega plevela, samo strme lege in kjer je skalovje in nevarnost plazov, so izvzete. V vetrovnih legah napravimo zaščitni pas iz gozdnega drevja. Mlake in kislata mesta, ako jih ne moremo osušiti, izločimo! Odstranjevanje grmovja je najboljša spomladi, ko meseca maja odganja list. Med letom vse mlade poganjke grmov okosimo, da s tem zadržimo njih nadaljnji razvoj. Kjer ni nevarnosti požara, z uspehom zatiramo grmovje (kadar je stara trava in listje spomladi suho) s požiganjem. Vres, borovnice in brusnice, ki zavzemajo veliko pašne površine, in so le v največji sili za pašo, odstranimo tako, da s kratko koso do zemlje odlučimo rušo. To mesto pognojimo in posejemo s primerno travno vrsto. Tudi s požiganjem uspešno uničimo vresje, vendar je nevarnost, da požgemo pregloboko v zemljo in postane to mesto mrtvo in mnogo let nerodovito. Na nekaterih pašnikih pa najdemo tudi dosti strupenih in neužitnih trav in zelišč, ki močno zmanjšujejo donosnost pašnika. Praprotnje, trnje, maline in ostroge tudi niso redke. Večkratna košnja istih mest med letom

močno zmanjšuje to nadlego. Novejše izkušnje pokazujejo, da prinaša škropljenje z Dicopurjem znatne olajšave pri pokončevanju raznega plevela na pašnikih.

Ako je pašnik primerno urejen in ograjen, moramo istega še razdeliti na več oddelkov, najmanj pa na tri. Živina na zmanjšani površini v oddelkih ne more toliko izbirati paše in tam, kjer je sladka paša, do zemlje popasti in vedno hoditi na to mesto, vsled česar bi drugod ostala slabša trava nedotaknjena. (Na sladkih travnih mestih pašna živina potratí mnogo časa in se slabo nasiti.) Ko je prvi oddelek popašen, spustimo živino v drugega itd. Predno je živina popasla zadnji oddelek, je v prvem že spet dorastla mlada trava in živina se z veseljem spet pase na mehki travi. V vsakem pašniku pa so nekatere travne vrste in mesta, posebno še tam, kjer so obležali živalski odpadki, ki ostanejo nepopašena. Potrebno je, da ta mesta in šope, ko živina zapusti oddelek, takoj pokosimo, da zraste mlada trava oziroma da škodljive travne vrste in plevel ne naredijo semena.

Odpadke od pašne živine zbiramo za kompost ali vsaj z grabljami razgrabimo in razmažemo, da se na teh mestih ne zaduši trava in v krogu ne povzročajo neugodno bohotno rast ruš, katere se živina izogiblje.

V primeru, da bi nam preostajalo ob prvi paši na pašniku trave, tedaj pokosimo v najboljšem oddelku travo za sušenje. Sredi julija, ko radi vročine in suše rast poneha, bo v pokošenem oddelku najlepša paša. Ta čas je večkrat silno kritičen za razvoj in pašna živina takrat močno shujša, kar pa lahko preprečimo s košnjo odvečne pašne trave, kakor smo povedali že prej. Kako dolgo naj ostane živina dnevno na paši? V nekaterih krajih je navada, da je živina kar noč in dan na prostem. Ob ugodni paši se v 3—4 urah lahko dobro napase. Med vročimi opoldanskimi urami in deževnimi nočmi naj bi bila živina v hlevu. Tam ima več miru pred muhami in v hlevu naj odlaga blato za naravno potrebnega gnoja.

Gnojenje pašnikov je podobno gnojenju travnikov. Posebnost pašnikov pa je ta, da je vrhnja plast vedno bolj zbita, delovanje bakterij v njej je slabše in vsled tega postaja zemlja kislá. Nekdaj so priporočali brananje pašnikov, kar pa je imelo le neznamenit uspeh. Samo nekaj mahu se je izpulilo. Zboljšanje bomo dosegli predvsem z gnojenjem z domačim hlevskim gnojem, kompostom in gnojnico. Ta gnojila poživijo delovanje glivic, ki so potrebne za rast dobrih trav in deteljic. Potrebno pa je tudi apnenje, posebno s kalijem in fosfornimi gnojili. Kjer je možnost, je izraba vode za namakanje pašnika velikega pomena, vendar voda ne sme predolgo teči na isto mesto. Predno pride živina v dotični oddelek, moramo vodo speljati že drugam. Paša je koristna za vsako domačo žival. Zaradi tega poskrbimo za pašnike, čeprav moramo v ta namen ograditi najboljše njivo. Po nekaj letih pa začnemo isto njivo spet obdelovati!

3. Planinski pašniki

Prav ugodno vpliva na razvoj in rast živine planinska paša. V težavnem terenu pa ne smemo dati na pašo premlade živine, ampak tako, ki se je pasla že eno leto.

Ureditve planinskih pašnikov je znatno težja zaradi oddaljenosti, zaradi neugodnih dohodnih potov, slabih terenskih razmer in marsikje vsled pomanjkanja vode. Zaradi dveh svetovnih vojn je bilo urejevanje planinskih pašni-

kov prekinjeno, obstoječe naprave so razpadle in vojna je vzela mnogo mladih podjetnih kmetov. Marsikje so po vojni nastali prepiri zaradi servitutnih pravic paše. Ker pašnikov niso trebili, je zarastel gozd in lastnik ni pustil več krčiti gozdnega drevja na pašnikih. Na takih mestih je paša izginila v škodo kmetom, četudi jim je bila življenjske važnosti.

Zadovoljivo rešitev tega spora more pristojna oblast izvesti samo na licu mesta, in sicer po terenskih prilikah. Za pašo neugodne površine naj bi odmerili za gozd, ostalo pa dodelili planinskemu pašniku. Delo za izboljšanje planinskega pašnika zahteva dobro poznanje zemlje ter podnebja in pa veliko požrtvovalnosti. Kjer je kakšna možnost, skušajmo pašnik povečati in izboljšati. Opraviti bomo morali razna dela, in sicer trebiti grmovje in gozdno drevje, odstraniti strupene in neužitne trave, zložiti kamenje na kupe, napraviti hleve in staje, regulirati male potoke, preskrbeti vodo za napajanje in speljati potrebna pota. Vsa omenjena dela naj bi izvedli pa nasvetu in pod vodstvom strokovnjaka, da ne nastane pozneje kaka škoda. Pri trebljenju ne smemo izpostaviti bližnjega pašnika vetrovom in plazovom. Spoznavanje dobrih in slabih rastlin zahteva nekaj znanja. Strupene trave moramo vsako leto izrjavati in izkopavati.

Graditev hlevov je na planinah silno draga, vendar prav potrebna, čeprav jo izvedemo na najbolj preprost način. V glavnem je potrebno, da je streha. Kadar je deževno in mokro, je živina prav rada v hlevu in porabi manj energije za ogrevanje, hkrati pa napravi tudi potrebni gnoj za gnojenje pašnikov. Na nekaterih planinah leži še mnogo kamenja po celem pašniku. Tukaj je potrebno, da v skupnem delu zložimo kamenje v kupe. Največ skrbi pa dela na mnogih pašnikih preskrba z dobro vodo. Kjer je pomanjkanje vode, napravimo vsaj velike jame in ribnike, ki se bodo ob dežju napolnili, da bo za nekaj časa vode za največjo silo. Napajališča pa moramo ograditi, da živina ne more gaziti po vodi in je onesnažiti. Kjer je stalna voda, jo napeljemo na suha mesta in bomo tako izboljšali tudi rast trave. Boljše planinske pašnike moramo tudi ograditi in napraviti oddelke, kajti k dobro urejeni planini spada gosto omrežje potov in stezic.

Živino moramo gnati po poti, da varujemo rušo na pašniku.

Ako pastir ni ves dan zaposlen s pašo, prosti čas lahko koristno uporabi za uničevanje strupenih trav in plevela. Dobra pozornost lahko z malim trudom prepreči razširjenje škodljivih rastlin. Tako tudi gozdno drevje v mladosti z lahkoto izpulimo in preprečimo, da bi se na pašniku utrdilo in zarastlo.

Na skupnih planinskih pašnikih pride posebno združništvo do veljave. Biti pa morajo vsi združniki disciplinirani in morajo pomagati pri nujnih delih.

„Cvetoči travniki, dobri travniki . . .“

Naša ožja domovina, lepa slovenska Koroška je zelena. Travniki, pašniki, gozd in planine sestavljajo glavni del naše zemlje.

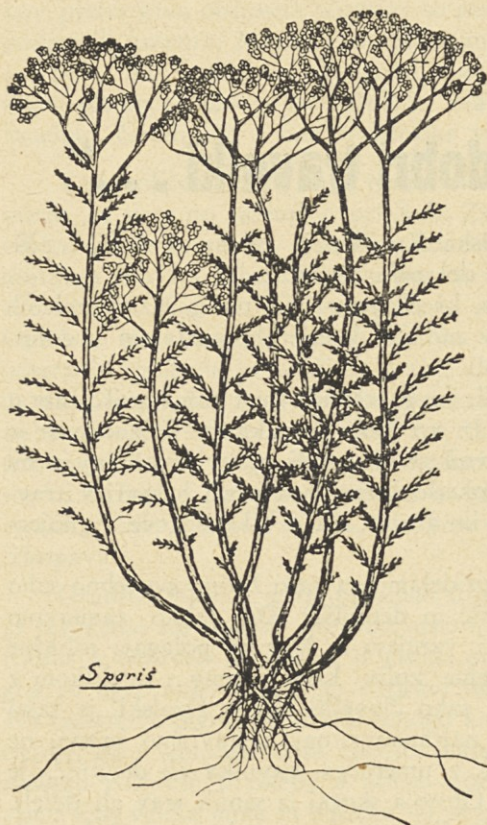
Površina naših naravnih travnikov, ki jih pokrivajo poleg raznih zelenih trav tudi zelišča in cvetlice, pa se je v zadnjih desetletjih, predvsem v dolinskih legah, znatno skrčila.

Še naši očetje in praočetje so dejali, da je travnik (umetnih travnišč takrat skorajda še ni bilo!) mati poljedelstva. In vrednost marsikateri domačije se je presojalo po površini in kakovosti travnikov. Pa tudi upravičeno! Saj je bil naraven travnik glavni dobavitelj krepkejši krme in s petih hektarjev travnika se je dobilo krme za tolikšno število živine, da je bilo mogoče z gnojem od te pridelati en hektar pšenice.

Toda, ali dandanes zadostuje, da pridelamo za našo živino potrebno suho osnovno krmo samo še z umetnih travnišč in deteljišč? Da, lahko zamoremo rediti predvsem v okoliših, kjer manj vzreajo in kjer ne polagajo tolikšne važnosti na zdravje živali in blagodejni vpliv krmil, samo s pridelkom z umetnih travnišč. Vendar organizem, tako človeški kakor živalski, je tako ustvarjen, da rabi za polno uspevanje najraznovrstnejše sestavljeno hrano, ne enostranskih hranil in živil. In pridelek z umetnega travnika ali deteljišča je vendar več ali manj prav enostranski. Obstoja skoraj iz samih trav ali detelj. Živalski organizem pa rabi neobhodno tudi snovi, ki se nahajajo v nekaterih zeliščih in travniških cveticah.

Na splošno pravimo, da v zgodovini ni nič novega in da se vse ponavlja. Še pred par desetletji je naše zdravilstvo pri sestavi zdravil prisegalo pretežno le na umetne kemične pripravke in izdelke, na praške in svaljke, ter je zavrlo vsa razna zelišča, rože in trave ter zdravilne čaje. Današnja medicina pa v polni meri spet upošteva blagodajne in zdravilne vplive raznih rastlin in je ugotovljeno, da je sedaj za človeštvo v rabi okrog 40.000 različnih rastlin v zdravniške in zdravilne namene. Prav majhno število teh se uporablja tudi v naših domačih lekarnah. Spomnimo se samo raznih zeliščnih čajev, ki služijo v pomirjevalne, odvajalne in prebavila okrepčujoče namene kot čaj iz baldrijana, svišča (encijana) itd. Pa tudi iz izrazito strupenih rastlin kakor naprstnika (Fingerhut), volčje češnje (Tollkirsche), zobnika (Bilsenkraut) in kristavca (Stechapfel) proizvaja moderna zdraviliška veda danes učinkujoča zdravila.

Jasno je, da se nahajajo tudi na naravnih travnikih in pašnikih zelišča in rastline, travniške cvetlice, ki na en ali drug način delujejo na živalski organizem, ki vplivajo na plodnost in dolžino življenja ter na donosnost. „Na oza-rah putr se valja“, so poudarjali stari ljudje v pliberškem okraju, kakor mi je zatrjevala tako zelo razborita in izkušena Zdovčeva mati na libuškem barju. Ozare so pa, kakor znano, tudi polne raznih zelišč. Statistično je ugotovljeno, da je v izrazito travniško-pašniških predelih in pokrajinah plodnost živine boljša in dolžina življenja večja kakor v dolinskih poljedelskih krajih s pre-

Sporis

Navadni rman

Oskorvša.

Strašnica

težno njivskim pridelovanjem krme. Vrednost krmil in sena namreč ni odvisna samo od njegovih škrobnih vrednot in kalorij, ampak tudi od raznih še ne docela raziskanih snovi (Spurenelemente), med katerimi so nam vitamini še najbolj poznani. Opozarjam tu samo na vitamin B₁₂ (ki pospešuje rast in izboljšuje učinkovitost beljakovin), katerega se nahaja posebno obilo v lucerni, še več pa v raznih zeliščih na pr. v rmanu (Schafgarbe), strašnici (Wiesenkнопf), trpotcu (Spitzwegerich) in cikoriji. Iz tega tudi sledi, zakaj sta cikorija in njej sorodni regrat kljub znatno manjši množini beljakovin tako zelo uspešna zelena krma za prašiče.

Paša na naravnih, predvsem planinskih pašnikih živini ni samo zaradi gibanja na svežem zraku in soncu tako zelo koristna, ampak tudi zaradi tega, ker si živali s svojim nepokvarjenim instinktom znajo in zamorejo poiskati na njih najbolj blagodejno delujoča in redilna zelišča. Umeten travnik in umeten pašnik vsebuje največ 8 do 12 vrst trav oz. rastlin brez zelišč, dočim stari, naravni travniki in pašniki vsebujejo do šestkrat večje število rastlin z raznimi zelišči in cveticami.

Najnovejše izkušnje nas zaradi tega učijo, da je povsem neupravičeno imenovati vse, kar v travniški ruši ni trava v ožjem smislu besede in detelja, plevel. Od vseh pestropisanih in cvetočih rastlin in zelišč, ki krasijo naše trav-

nike, bomo označili kot plevel samo one rastline, ki ustvarjajo nehoteno pre-goste sestave ali pa so strupene.

Kako naglo napreduje znanost in dognanje človeškega uma in izkušenj! Še pred 27 leti je zapisal inž. Turk o svoji knjigi „Travništvo“, ki je tudi še danes tu in tam pri nas v rabi: „Zato je v splošnem povsem upravičeno, ako smatrajo izkušeni veščaki vsa zelišča za travniški plevel.“

Današnja dognanja pa dokazujejo, da je pravilno, da 20 do 30 odstotkov travniške ruše sestavljajo nestrupena zelišča, kajti od njih (in od detelj) je predvsem tudi odvisna množina tako zelo važnih rudninskih snovi v krmi.

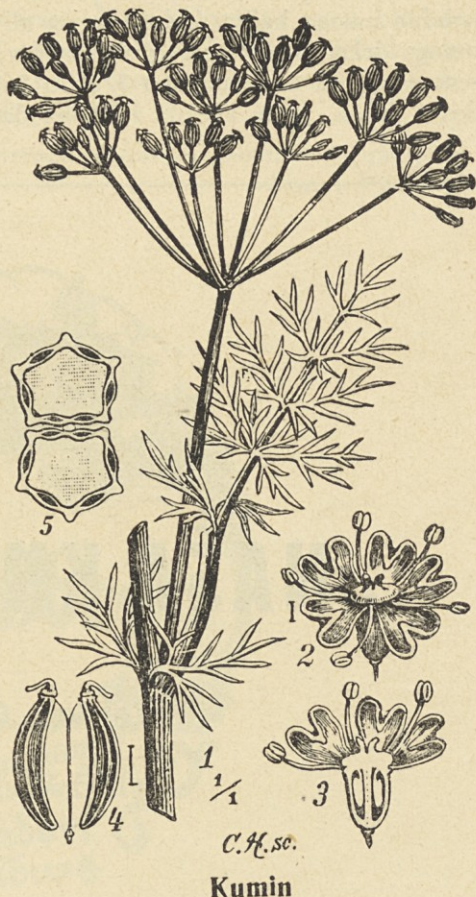
Zelo poučne so naslednje znanstvene analize 500 vzorcev sena iz najrazličnejših delov zapadne Evrope:

Odstotek trav v senu	surova be- ljakovina o/o	vlaknina o/o	pepel o/o	fosforna kislina o/o	apno o/o
manj kot 50 ^o /o	8.69	24.4	7.55	0.40	1.40
50—60 ^o /o	8.52	25.1	7.43	0.41	1.27
60—70 ^o /o	8.23	25.7	6.90	0.41	1.12
več kot 70 ^o /o	8.24	26.3	6.45	0.40	0.96

Čim več je torej zelišč v senu, tem večja je tudi množina surove belja-kovine, pepela (kalija) in apna v njem. Z večjim odstotkom zelišč od-stotek vlaknine pada, dočim ostane količina fosforne kisline takorekoč nespremenjena.

Iz teh poučnih dognanj bi bilo seveda napak sklepati, da naj bi rušo naših travnikov sestavljala predvsem le zelišča. Če bi temu bilo tako, po-tem bi bili travniki, na katerih raste pretežno dežen (Bärenklau), divji ku-min (Wiesenkerbel), zlatice, marje-tice in kalužnice naravnost zaželeni. Taki enostranski sestavi ruše poka-zujejo le, da je oskrbovanje travišč pomanjkljivo oz. napačno, kajti eno-stransko oskrbovanje ustvarja tudi enostranske sestave.

Kjer smo stalno močno enostran-sko gnojili z gnojnico ali hlevskim gnojem in s tem zemlji dovajali le dušik in kalij, je začel v ruši prevla-dovati dežen in konjski kumin. Kjer le malo ali nič ne gnojimo, se razbo-hotijo marjetice, kjer pa je zemlja premalo osušena, se močno razširijo osat, zlatica (Hahnenfuß) in kalu-žnica (Sumpfdotterblume) i. t. d.

Pa tudi ruša, ki bi bila sestavljena iz samih trav, bi dala le pomanjkljivo osnovno suho krmo.

Na vseh področjih življenja in v vsej naravi morata obstojati neka skladnost in neko sorazmerje posameznih činiteljev. Tako je v prehrani človeka in tako tudi v prehrani živine. Različno sestavo trav in zelišč pokazuje naslednja razpredelnica:

Množina rudninskih snovi nekaterih travniških rastlin

	fosfor	kalij	apno
francoska pahovka	0.80	3.38	0.70
zlati oves	0.69	3.—	0.70
mačji rep	0.59	2.59	0.64
črna detelja	0.67	3.20	2.83
bela detelja	0.95	3.82	2.40
lucerna	0.69	3.20	2.79
regrat	0.99	4.57	2.49
konjski kumin ali divja krebulja	1.11	4.54	2.49
dežen ali bršč	1.47	6.30	2.46

Iz te razpredelnice je na pr. razvidno, da vsebuje zelišče dežen ali bršč izredno mnogo kalija. Zelena krma ali seno, ki bi vsebovalo na pr. posebno mnogo dežna, bi bilo zaradi tega zdravju v kvar, kajti z navadnim travniškim senom zaužije žival dnevno 370 do 460 g kalija; s krmo, v kateri bi prevladoval dežen, pa bi zaužila žival na dan skoraj 1 kg kalijevih soli. Preveliko

Vseslovenske leposlovne in strokovne
knjige kakor tudi časopise in revije
najbolj ugodno kupite v knjigarni

„NAŠA KNJIGA“

Celovec, Gasometergasse 10

vhod Wulfengasse

kalija v krmi pa povzroča hude pojave lizavosti (enako kakor pomanjkanje fosforja in apna!) in so v Švici ugotovili že smrtne slučaje živine zaradi prevelike množine kalija v krmi. (Taka krma zraste predvsem tam, kjer dalj časa gnojijo samo z gnojnico ali gnojako!)

Ta primer dokazuje, kako zelo važna sta skladnost in pravilno razmerje snovi v krmilih.

Tudi ljudska medicina ugotavlja številne primere, v katerih neka snov v manjši množini deluje kot zdravilo, v zgoščeni obliki pa kot strup. Kalij v manjših množinah vpliva na delovanje srca poživljajoče, v večjih količinah pa deluje ravno nasprotno: srce se povsem ustavi.

Na primeru dežna sem hotel samo pokazati, kako napačno je, če pokladamo enostransko v preobilni količini eno rastlino ali rastlinsko vrsto. Ravno tako napačno pa je tudi, če vsa razna zelišča smatramo za plevel, za nezaželen sestavni del travniške rastlinske skupnosti. Spričo posebne učinkovitosti doslej še ne docela preiskanih snovi (Spurenelemente) in rudninskih snovi, ki jih vsebujejo razna zelišča, moramo zahtevati, da se tudi v dolinskih legah s pretežnim pridelovanjem krme na njivah pridela najmanj eno tretjino sena na negovanih naravnih travnikih, na katerih ne manjka raznih cvetočih zelišč kot rman, konjski kumin, regrat, trpotec, strašnica itd.

Vsaka rastlina ima svoj pomen v naravi. Naša naloga pa mora biti, da preveč močno enostransko razmnožitev posameznih zelišč ali nevšečnih trav preprečimo in ustvarimo tako skladnost raznih vrst rastlin, ki nam jamči redilno in okusno krmo ter primerno visok pridelek.

To se pa dà doseči predvsem s smotrnim načrtnim gnojenjem, pravilnim oskrbovanjem in kolobarjenjem.

France Vernik

Ali kljub podražitvi še umetna gnojila?

Za strokovno naobraženega in gospodarsko razgledanega kmetovalca, ki denarno ni priveč v težkočah, je naslovno vprašanje seveda odveč. Ni treba ponavljati, da nam danes brez umetnih gnojil zemlja vsled velike izčrpanosti ne more dati več tega, kar nam je dajala včasih, da umetna gnojila znatno pripomorejo k boljši izrabi hlevskega gnoja, da umetna gnojila šele pripomorejo k vsaj nekolikšni, delni donosnosti oz. izplačljivosti našega dela.

Izmed sedmih zapadnoevropskih držav, iz katerih imamo podatke, uporablja kmetovalec v Avstriji najmanj redilnih odnosno gnojilnih snovi na hektarju in je temu primerno tudi pridelek na hektarju v Avstriji najnižji. Redilnih oziroma gnojilnih snovi na 1 ha površine uporabljajo v kilogramih: v Avstriji 45.6, na Švedskem 58.5, v Nemčiji 169.6, v Švici 108.2, na Danskem 88.4, v Belgiji 285, na Holandskem 408. Pridelki na 1 ha površine v teh državah pa so tudi: v Avstriji 1640, na Švedskem 2270, v Nemčiji 2800, v Švici 3050, na Danskem 3600, v Belgiji 3890, na Holandskem celo 4590 kilogramov.

* * *

Naša tekom stoletij izčrpana zemlja bi nam zamogla roditi samo v tem primeru zadovoljivo in gospodarsko rentabilno, če bi ji dali na vsak hektar površine umetnih gnojil za znesek, katerega predstavlja 8 do 10% kosmatega dohodka, ki bi ga dosegli ob najboljšem in najintenzivnejšem načinu gospodarjenja. Ta znesek bi znašal približno 400 do 500 šilingov na hektar površine. Nabavili bi si z njim lahko toliko umetnih gnojil, da bi zamogli trositi na vsak hektar obdelovalne zemlje približno po 300 kg fosfornega, 150 kg kalijevega in 100 kg dušičnega umetnega gnojila.

Vendar če ni zadosti denarnih sredstev, se moramo pač zadovoljiti z manjšo količino gnojil in jih uporabiti predvsem k onim sadežem, ki nam dajo največ dohodka in povzročajo največ dela, oz. največ pridelovalnih stroškov; to so zelenjadne rastline, pesa, krompir, koruza, ogrščica in repica (raps). Nekaj fosfornih in kalijevih gnojil bi moralo vsekakor še ostati za umetna travišča, deteljišča in lucernišča in čisto na zadnje bi oskrbeli z gnojili, če bi ostalo še kaj sredstev, še žitne posevke.

Vsekakor dobro pomnimo, da je denar „ven vržen“, če si zamoremo kupiti le malo umetnih gnojil, ki jih potem damo vsaki rastlini, in sicer vsaki malo!

Posevkom oziroma sadežem, katerim hočemo trositi umetna gnojila, jih dajmo v izdatni, polni meri, rastlinam pa, za katere nam sredstev oziroma umetnih gnojil primanjkuje, jih raje nič ne dajmo!

Če imamo na primer kmetijo z 6 ha njiv in 4 ha travnikov ter na njivah pridelujemo na vsakem zaokroženem hektarju krompir, jari ječmen, travno deteljino, ozimno pšenico s strniščno repo ali rapsom, koruzo in ozimno rž s strniščno krmo ali ajdo in bi imeli za njive in travnike le toliko denarnih sredstev, da bi zamogli dati povprečno na ha površine umetnih gnojil samo za 200 šil., (vsega skupaj za 6 ha njiv in 4 ha travnikov torej za 2000 šil. gnojil), bi najbolj racionalno (dobičkanosno) gnojili, če bi gnojili (priprojeno po priporočilu inž. Hanerja) po naslednjem redu in v naslednjih množinah:

Njiva oz. razdelek po 1 ha površine	V metrskih stotih				
	Hlevski gnoj	Kalijevo gnojilo	Fosforno gnojilo	Dušično gnojilo	Gnojnica
1. Krompir	200	1.5	2	1.5	—
2. Jari ječmen s podsejano travno deteljino	—	1.5	6	—	—
3. Travná deteljina	—	1.5	—	—	—
4. Oz. pšenica, v strnišču repa ali raps	—	—	—	—	100 zarepo oz. raps
5. Koruza	300	—	—	—	—
6. Oz. rž	—	—	1 *	—	—
Travnik	150	—	—	—	—
Travnik	—	2	4	—	—
Travnik	—	—	—	—	150
Travnik	—	2	4	—	—
*) K rži za primer, da bi slabo prezimila, sicer pa h krompirju!					

Če pa bi bili trenutno denarno tako močni, da bi lahko dali povprečno na 1 ha površine umetnih gnojil za 350 šil. (torej celokupno 3500 šil.) bi izgedal naš gnojilni načrt takole:

Njiva oz. razdelek po 1 ha površine	V metrskih stotih					
	Hlevski gnoj	Apno	Kalijevo gnojilo	Fosforno gnojilo	Dušično gnojilo	Gnojnica
1. Krompir	250	—	3	4	1.5	—
2. Jari ječmen s podsejano travno deteljino	—	12	1.5	6	—	—
3. Travná deteljina	—	—	2	—	—	—
4. Oz. pšenica, v strnišču repa ali raps	—	—	1.5	3	—	100 zarepo oz. raps
5. Koruza	350	—	1	2	—	—
6. Oz. rž	—	—	—	—	1 *	—
Travnik	150	—	—	—	—	—
Travnik	—	—	2	5	—	—
Travnik	—	—	—	—	—	200
Travnik	—	—	2	5	—	—
*) K rži za primer, da bi slabo prezimila, sicer pa h krompirju!						

Ako zamore dvigniti 100 kg fosfornih ali kalijevih gnojil pridelek žita za 100 kg in pridelek krompirja za okrog 800 kg in če 100 kg lahkoražtopnih dušičnih gnojil zamore povečati pridelek pri žitu za 300 kg, pri krompirju pa za okrog 1500 do 2000 kg, se nam uporaba umetnih gnojil kljub sedanjí poví-
ščani ceni vsekakor še izplača.

Bolj kakor koli prej je danes pričó visokih cen gnojil važno, da jih uporabljamo pravilno in ob pravem času.

Glede vsakega zemljišča je treba najprej ugotoviti, če je zemlja nevtralna, lužnata ali kislá. V primeru, da je zemlja močno kislá, jo je treba najprej apniti. Apnenje nam v teh izjemnih primerih šele jamči za dokončni uspeh gnojenja!

Nato dajmo zemlji po potrebi fosfornih in kalijevih gnojil in čisto nazadnje šele dušičnih gnojil (nitramonkal). Ker pa dušičná gnojila delujejo najbolj vidno, delajo mnogi gospodarji ravno narobe in trosijo najprvo dušik. Upoštevati pa moramo, da je tako gnojenje lahko samo enkrat (dokler je v zemlji še od preje kaj fosforja in kalija) polno uspešno, kajti podlaga in predpogoj za polno učinkovanje dušika v zemlji sta fosfor in kalij. Le-ta izboljšata deloma tudi zemljo, pospešujeta zorenje in odpornost napram boleznim in deloma tudi proti suši.

Dušičná gnojila damo po potrebi tudi večinoma le v zgodnji spómładi, ter je ob poznejši uporabi (pred klasanjem), ki so jo v zadnjih letih tako močno priporočali, potrebna skrajná previdnost. Če namreč po trošnji dušika ni kmalu dežja in nastopi morebiti celo suša, tako pozno trošeni dušik pospešuje prisilno zorenje, kakor smo to marsikje videli tudi v letošnjem poletju.

Fosforna — kalijeva gnojila trosimo v splošnem najpózneje 14 dni pred setvijo in jih na vlažnejših zemljiščih spravimo najboljše srednje globoko s krožno brano ali z rahljačem ali v sili z njivsko brano v zemljo, na zemljiščih pa, ki so bolj suhotná, pa ta gnojila najboljše 12 ali 15 cm globoko zaorjemo. Na nevtralni in lužnati zemlji, ki vsebuje dosti apná, boljše deluje superfosfat kakor tomaževa žlindra (posebno pri krompirju, ovsu in rži), na bolj kislíh zemljiščih, ki izkazujejo po 6 pH in več kislosti (kar zamoremo ugotoviti le s preskušnjo zemlje!), pa je bolj učinkovita tomaževa žlindra.

Na travnikih, deteljíščih in lucerníščih je uporaba fosforno-kalijevih gnojil najuspešnejša, če gnojila trosimo že v jeseni ali pozimi.

Kmetijski svetnik na r. France Vernik

Trgovska hiša

France Rutar

odprta trgovska družba

trgovina za železnino, hišno in kuhinjsko opremo,
elektro-material, kolesa, stroje in motorje, tehnične
potrebščine, barve, šipe, steklo, razne športne pred-
mete, igrače, časopise, papir in pisárske potrebščine,
fotoaparate in filme. DOBRLA VES, tel. 20

Radio in elektro

Hans Kreutz

Celovec, Kramergasse 11
telefon 21-73

Gospodarske razpredelnice

I. Poljedelstvo

1. Kako dolgo traja kalivost pri semenu

pšenica	4 do 5 let	(1. leto 99 ⁰ / ₀ — 5. leta 83 ⁰ / ₀)
ječmen	3 do 4 let	(1. leto 98 ⁰ / ₀ — 4. leta 71 ⁰ / ₀)
rž	do 3 let	(1. leto 97 ⁰ / ₀ — 3. leta 88 ⁰ / ₀)
oves	2 do 3 let	(1. leto 98 ⁰ / ₀ — 3. leta 94 ⁰ / ₀)
koruza	do 3 let	(1. leto 99 ⁰ / ₀ — 3. leta 83 ⁰ / ₀)
pesa	3 do 4 let	(1. leto 99 ⁰ / ₀ — 4. leta 89 ⁰ / ₀)
repica (ripsen)	2 do 3 let	(1. leto 96 ⁰ / ₀ — 3. leta 80 ⁰ / ₀)
črna detelja	2 do 3 let	(1. leto 96 ⁰ / ₀ — 3. leta 86 ⁰ / ₀)
lucerna	4 do 5 let	(1. leto 97 ⁰ / ₀ — 5. leta 74 ⁰ / ₀)
konoplje	3 do 4 let	(1. leto 98 ⁰ / ₀ — 4. leta 80 ⁰ / ₀)
lan	3 do 4 let	(1. leto 99 ⁰ / ₀ — 4. leta 89 ⁰ / ₀)

2. Koliko zgubijo kmetijski pridelki na teži

V času 9 do 12 mesečnega vskladiščenja zaradi izhlapevanja osušitve ali razsipa.

pšenica in rž	1 — 2
ječmen in oves	2 — 3
koruza	7 — 11
koruza debela	8 — 15
koruza drobna	5 — 7
krompir	10 — 15
pesa krma ali sladkorna	6 — 10
repica	10 — 15
stročnice	10 — 15
seno, slama, otava	8 — 10
pleve in koruznica	15 — 20
silaza	do 5

Od 100 kg koruze v storžu dobimo z ozirom na vrsto in stopnjo osušitve 80 do 85 kg zrna.

3. Povprečni podatki o setvi in žetvi nekaterih rastlin

Vrsta rastline	Sejana z roko do kg/ha	S strojem do kg/ha	Oddaljenost vrst cm	Kalivost semena trajna do let	Srednji pridelek v q/ha			Zrnja tehta l hl pribl.
					zrnja	slame	gomolj	
Pšenica	200	160	11 — 15	4	16	30	—	70
Rž	180	160	11 — 15	2	15	30	—	72
Ječmen ozimni	150	130	11 — 15	4	16	25	—	60
Ječmen jari	180	150	11 — 15	3	12	20	—	66
Oves	130	110	11 — 15	2	12	25	—	48
Ajda	100	70	20 — 25	6	8	15	—	60
Koruzna	60	50	50 — 100	5	20*)	30	—	78
Fižol	—	150	40 — 45	5	15	12	—	75
Krompir	2000	—	60 — 70	1	—	15	120	—
Pesa krma	—	25	45 — 55	4	—	—	250	—
Korenje	12	8	35 — 45	4	—	—	200	—
Lucerna	30	25	11 — 15	4	5	45	—	—
Detelja navadna	20	16	11 — 15	3	2	40	—	—
Inkarnatka	35	30	11 — 15	3	8	20	—	—
Grašica	180	160	11 — 15	5	—	20	—	—
Proso	25	15	20 — 25	3	15	25	—	70
Repica (ripsen)	25	10	25 — 55	3	12	—	—	—
Sončnica	20	20	60 — 80	3	8	—	—	—
Soja	—	150	40 — 50	8	10	—	—	—

*) 100 kg suhih storžev do 70—80 kg koruze, 100 kg svežih 50—60 kg zrnja

4. Teža enega kubičnega metra (m³) znaša za:

pšenico	700 — 820
ječmen	580 — 680
rž	650 — 750
oves	430 — 500
koruzo v zrnju	do 800
ajdo	712
krompir	650 — 700
zeleno travo	340
dobro seno	66
slabo seno	55
zeleno deteljo	380
suho deteljo	80
slamo od žit	38
slamo od jarega žita	42
pleve	70 — 120
silazo	600 — 700
silazo zelene pese	800 — 900
gnoj hlevski zreli	800
gnoj hlevski polzreli	600
gnoj hlevski od slame	500
rezanico	50 — 60
nastilj	90 — 125

5. Oljnice vsebujejo povprečno teko količine olja:

Buče	30 — 36
Sončnice	20 — 35
Lan	30 — 36
Ogrščica (raps)	30 — 40
Repica (ripsen)	30 — 38
Mak	40 — 53
Soja	14 — 18
Oljka	16 — 18
Grozdne pečke	9 — 12

II Živinoreja

I. PRIPUST, POJANJE, BREJOST IN UPORABNOST DOMAČIH ŽIVALI ZA PLEME

Vrsta živali	Pojanje — gojenje				brejost		Uporabnost za plemo let	Dojenje traja tednov
	Prvič pripustimo v mesecu	Pojanje traja dni	Nastopa		traja dni	pov- prečno		
			v primeru neploditve	po porodu				
Kobila	24—36	1—3	3—4 tedne	5—10 dni	328—345	335	15—20	12—20
Oslica	30—40	1—3	3 tedne	5—10 dni	348—377	360	20—30	12—18
Krava	6—30	1—1½	3 tedne	4—6 ted.	280—290	285	10—16	4—18
Ovca	8—18	1—1½	3 tedne	6—8 ted.	144—154	150	7—12	10—16
Koza	8—18	2—3	3 tedne	11 dni	144—154	150	7—12	6—12
Svinja	8—18	1—3	3 tedne	4—8 ted.	114—117	116	5—7	6—9
Zajka	7—10	1—2	—	—	29—31	30	2—3	4
Psica	8—9	9—20	2 krat letno	4 mesece	59—67	63	8—10	4—6
Mačka	7—12	7—14	2 krat letno	4 mesece	55—65	60	8—10	4—6

2. Kako ugotovimo starost prežvekovalcev in svinj

(Zračanje in menjanje zob)

Naziv zob sekalcev	Govedo	Ovce	Koze	Svinje
a) Mlečno zobovje pred. sekalci	Neposredno pred porodom ali pa v prvih 3 tednih po porodu	pred rojstvom ali v 1. tednu po rojstvu		od 3. do 4. tedna
notr. srednji		od 8. do 14. dneva starosti		od 2 ¹ / ₂ do 3 mes.
zun. srednji		od 10. do 21. dneva starosti		manjkajo
krajniki		od 3. do 4. tedna starosti		pred rojstvom
b) stalno zobovje menjanje prednih sekalcev	od 18 do 20. mes.	od 12. do 16. mes.	1. leto	od 12. mes.
menjanje notranjih srednjih	od 2 do 2 ¹ / ₂ leta	od 1 ¹ / ₂ do 3 leta	2. leto	od 16. do 20. mes.
menjanje zunanjih srednjih	od 2 ¹ / ₂ do 3. leta	od 2 ¹ / ₂ do 3 ³ / ₄ leta	3. leto	manjkajo
menjanje krajnikov	od 3 ¹ / ₂ do 4. leta	od 3 do 3 ³ / ₄ leta	4. leto	od 9. mes
podočnjaki	manjkajo	manjkajo	manjkajo	mlečni pred rojst. stalni z 9. mesecem

Pri kravah določamo starost tudi po obročkih na rogovih. Med brejostjo se namreč na rogovih delajo obročki. Kolikor obročkov naštejemo na rogovih, toliko telet je krava porogla. Navadno daje krava letno 1 tele. Ako število obročkov prištejemo 2 do 3 leta, dobimo približno starost krave.

3. Kako ugotovimo starost konj

Naziv zob sekalcev	Mlečni zobje		Stalni zobje				
	zrastejo	se obrablja jo	zrastejo v	dosežejo polovico višine v	dorastejo v	ovalna oblika zob jedro izgine na zobeh spodnje čeljusti v	na zobeh zgornje čeljusti v
Prednji	Konji so 1—2 tedna brez zob — 14 dni do 1 meseca	od 10. mes. do 1½ leta	2½ leta	3. letu	3½ leta	6. letu	9. letu (krajnik je proti zadnjem letu oster)
Srednji	od 1.—5. mes. starosti	od 1½ leta do 2 let	3½ leta	4. letu	4½ leta	7. letu	10. letu
Krajni	od 5.—9. mes. starosti (v 9. do 11. mesecu so razviti vsi mlečni zobje)	od 2 let do 2½ leta	4½ leta	5. letu	5½ leta	8. letu	11. letu

Nadaljnje določevanje starosti po obliki zob (okrogla, trikotna) zahteva mnogo vaje in jo živinorejec za vsakdanjo rabo lahko pogrša.

Nadaljnje določevanje starosti po obliki zob (okrogla, trikotna) zahteva mnogo vaje in jo živinorejec za vsakdanjo rabo lahko pogrēša.

4. Določitev teže govedi po prsnem obsegu

Prsni obseg:	živa teža:	prsni obseg:	živa teža:
80 cm	52 kg	160 cm	339 kg
90 „	73 „	170 „	402 „
100 „	97 „	180 „	474 „
110 „	125 „	190 „	556 „
120 „	157 „	200 „	649 „
130 „	194 „	210 „	754 „
140 „	236 „	220 „	871 „
150 „	284 „		

Če je merjeno govedo starejša žival, ki je dobro hranjena, dolgega trupla, močno trebušasta in visoko breja, je k zgoraj ugotovljeni teži dodati še 5%. Če gre vendar za vole ali govedo, ki je zelo suho, kratkega trupla, za plečami polno in ki je bilo daleč pregnano, je od ugotovljene teže odšteti 5%. Pri obsegu 100 do 105 cm odgovarja teža v kilogramih obsegu v centimetrih. Pri obsegu 155 cm znaša teža dvojno število centimetrov obsega.

5. Določitev žive teže svinj po prsnem obsegu

Prsni obseg:	živa teža:	prsni obseg:	živa teža:
70 cm	38 kg	130 cm	160 kg
80 „	50 „	140 „	193 „
90 „	64 „	150 „	229 „
100 „	81 „	160 „	269 „
110 „	102 „	170 „	314 „
120 „	130 „	180 „	365 „

Pri dolgih živalih je potrebno še par kilogramov dodati, pri kratkih par kilogramov odšteti. Pri visoko brejih svinjah je potreben dodatek od 10% do 15%. Pri prsnem obsegu od 110 do 120 cm je število kilogramov žive teže približno enako številu centimetrov od obsega. Če meri prsni obseg 180 cm, odgovarja število kilogramov žive teže približno dvojnemu številu centimetrov od obsega.

6. Razmerje med živo težo in težo zaklane živali

(mrtva teža^o)

Mršave krave	40—45%	žive teže
Srednje krmljene krave	44—48%	„ „
Stare pitane krave	49—50%	„ „
Mlade pitane krave	57%	„ „
Srednje krmljeni biki	45—53%	„ „
Dobri pitani biki	58—60%	„ „
Slabo krmljeni voli	50%	„ „
Srednje krmljeni voli	54%	„ „
Dobro pitani voli	58%	„ „
Slabo krmljena teleta	49—54%	„ „
Srednje krmljena teleta	49—54%	„ „
Dobro krmljena teleta	60—64%	„ „
Prvovrstno pitana teleta	72%	„ „

Mrtva teža zavisi od pasme, spola, starosti in pitanosti ter se giblje pri govedu med 40 do 70% žive teže, pri ovci med 45 in 78% žive teže, pri prašiču med 70 do 85% žive teže.

^o) Z nazivom m r t v a t e ž a označujemo zaklane živali, ko smo jim odstranili kožo, glavo, odsekano v zatilniku pred prvim vratnim vretencem, noge, odsekane v kolenu in skočnem zglobu ter drob iz prsne, trebušne in kolčne votline brez ledvice in spolne organe pri moških ter vime pri ženskih živalih.

7. Telesna toplota, srednje število žilnega (srčnega) utripa ali bila in dihanje zdravih, mirujočih živali znaša:

Vrsta živali	toplota znaša	srce utriplje na minuto	dihanje na minuto
žrebe po rojstvu	do 39.3° C	128	14—15 krat
žrebe 3—6 mesecev . . .		64—76	
odrasel:	37.5—38.5° C		9—10 krat
žrebec		28—32	
konj		33—39	
kobila		34—40	
osel	37.5—38.5° C	45—60	10—12 krat
mula	38.8—39.0° C	45—60	10—12 krat
tele	38.5—40.5° C	96—108	30—50 krat
mlado govedo do 1 leta .	38.5—40.0° C	91	27 krat
odraslo govedo	37.5—39.5° C	40—60	30—32 krat
jagnje	38.5—40.5° C	114	15—18 krat
ovca	38.5—40.0° C	70—80	12—15 krat
koza	38.5—40.5° C	70—80	12—15 krat
prašič	38.0—40.0° C	60—88	8—18 krat
pes	37.5—39.0° C	60—120	14—20 krat
mačka	38.0—39.5° C	100—120	20—30 krat
kunec	38.0—40.0° C	120—150	50—60 krat
kokoš	40.8° C povpr.	312 povprečno	15—30 krat
golob	41.8° C povpr.	240 povprečno	20—40 krat

Telesna toplota živali — merjena v danki — je zjutraj najnižja in je najvišja proti večeru. Po krmljenju je za nekaj časa zvišana in pade po napajanju. Prav tako je zvišana telesna toplota ob hudi poletni vročini, po težkem in napornem delu, pri hudem pojanju in proti koncu brejosti.

Srce utriplje hitreje v času poletne vročine in naglem ter napornem delu. Hitreje dihajo debele in pitane živali; tudi brejost, zunanja toplota (vročina) naporno in utrudljivo delo vplivajo na dihanje.

LETNI IN ŽIVINSKI SEJMI NA KOROŠKEM

O p o m b a : Z (°) označeni sejmi se vršijo naslednji delavnik, ako padejo na nedeljo ali praznik.

Okraj Šmohor:

Brdo: Letni in živinski sejem 24. aprila.

Šmohor: Letni sejem v ponedeljek pred cvetno nedeljo; tržni in živinski sejem v torek po Binkošti in 26. oktobra; živinski sejem 13. junija; sejem za žrebeta 26. avgusta.

Št. Štefan v Zilji: Tržni sejem 26. decembra.

Okraj Beljak:

Podkloster: Letni in živinski sejem 4. maja (°) in v ponedeljek po Vseh svetih.

Vrata: Letni in živinski sejem na nedeljo Sv. Trojice in 30. novembra.

Bleiberg: Tržni sejem v nedeljo po Jerneju.

Čajna: Tržni sejem 19. marca.

Bistrica: Letni in živinski sejem 12. junija in 25. avgusta.

Rožek: Živinski sejem 4. maja (°) in tržni sejem 29. septembra (°).

Vrba: Letni in živinski sejem 12. marca.

Beljak: Živinski sejem v ponedeljek po Sv. treh kraljih, v ponedeljek po Sv. Lorencu, ter vsako prvo sredo v mesecu z izjemo v januarju in avgustu; tržni dan vsako sredo in vsako soboto.

Okraj Celovec:

Borovlje: Živinski in tržni sejem 23. marca (°) in 28. novembra; živinski sejem v ponedeljek po 8. septembru. Tržni dan vsako sredo.

Grabštanj-Dolina: Tržni sejem v nedeljo po Sv. Petru in Pavlu in prvo nedeljo v oktobru.

Grabštanj-Vas: Konjski sejem 30. septembra.

Celovec: Živinski sejem vsak četrtek; konjski sejem v ponedeljek po Veliki gospojnici; živinski sejem ob pomladanskem in jesenskem velesejmu; letni sejem spomladi v ponedeljek po Sv. Nepomuku in jeseni v ponedeljek po Sv. Uršuli. Tržni dan vsak četrtek.

Trg (Feldkirchen): Letni sejem v maju na dan Sv. Križa in v nedeljo ter ponedeljek po Sv. Bartolomeju.

Volno vseh vrst in kakovosti ter **svilo** in **sukanec** za vezenje kupite po zmernih cenah v **sobi volne**

A. Klemenjak Wollstube

Celovec, Obstplatz 3

Mesto Št. Vid:

Tržni sejem: Na 3. nedeljo in naslednji ponedeljek v januarju. Na 1. nedeljo po Veliki noči, 2. ponedeljek po Veliki noči in v nedeljo pred Sv. Vidom in ponedeljek navrh.

Letni sejem: Se začne na nedeljo pri Sv. Mihaelom in traja 2 tedna.

Živinski sejem: Na 3. ponedeljek v januarju, na prvi ponedeljek v marcu, na 2. nedeljo po Veliki noči, na ponedeljek po Sv. Vidu, na 1. ponedeljek pred Sv. Bartolomejem, na 1. in 2. ponedeljek po Sv. Mihaelu, na 1. ponedeljek v decembru.

Tržni dan: Vsako soboto.

Okraj Velikovec:

Pliberk: Letni in živinski sejem v ponedeljek po Sv. treh kraljih, v ponedeljek po Medardu; v ponedeljek po Sv. Egidiju in v ponedeljek po Št. Lenartu.

Djekše: Živinski sejem 27. aprila in 24. junija.

Železna Kapla: Tržni in živinski sejem 2. maja (*); letni in živinski sejem 2. julija (*) in 28. oktobra (*), ter živinski sejem 16. avgusta (*).

Bistrica pri Pliberku: Letni in živinski sejem v ponedeljek po Sv. Janezu Nepomuku; v ponedeljek po Veliki gospojnici in zadnji ponedeljek v septembru.

Pustrica-Št. Lenart: Živinski in tržni sejem v ponedeljek pred Sv. Jakobom.

Velikovec: Letni in tržni sejem na ponedeljek pred Sv. Miklavžom. Tržni dan vsako sredo.

Labod: Letni in živinski sejem 12. marca (*), 4. maja (*), 24. avgusta (*) in 27. decembra (*).

VSEBINA

Koledar za leto 1953	6
Selskim žrtvam ob 10-letnici obglavljenja	30
Žalostni pastoral — Miha Klinar	32
Paberki iz življenja koroških Slovencev — dr. Franci Zwitter	33
Lastninske pravice v našem pašništvu — Blaž Singer	37
Velika vera v človeka — Peter Dornik	45
Veseli utrinki iz gornjega Roža — Rado Janežič	53
Ob Vrbskem jezeru — dr. Julij Felaher	67
Francozi v Celovcu — dr. Fero Milan	87
Vetrovški grad — Marijan de Reggi	96
Pesem Korotana — F. Borovljan	100
Nekaj spominov na Prežihovega Voranca — Fran Aichholzer	101
Spomini na profesorja dr. Jak. Sketa — dr. Josip Šašel	105
Franc Grundtner — dr. Fran Kotnik	110
Zimski motiv — Miha Klinar	112
Ob 70-letnici slovenskega narodopisca prof. dr. Franceta Kotnika — -om-	113
Ob 80-letnici dr. Matka Potočnika — Janko Gačnik	116
Pred desetimi leti je umrl dolgoletni predsednik „Kočne“ g. župnik Viktor Ruprecht — Janko Ojcl	118
Sestav in obseg vesoljstva — Pavel Kunaver	120
Med koroškimi umetnostnimi spomeniki — Marijan Zadnikar	126
V Rutah — Miha Klinar	133
Južnokoroška semenarska zadruga — mejnik na poti našega gospodar- skega razvoja — Blaž Singer	134
Pašništvo — Martin Zechner	137
Cvetoči travniki, dobri travniki — France Vernik	141
Ali kljub podražitvi še umetna gnojila — F. Vernik	146
Gospodarski nasveti	149

V elektro-trgovini **Haas & Co.** Celovec, Bahnhofstr. 3
dobite vse potrebščine za gospodinjstvo in gospodarstvo

Za vsebino odgovarja dr. Franci Zwitter, Celovec; ovoj po osnutku ing. arh. Lipužiča M.

ZVEZA SLOVENSКИH ZADRUG V CELOVCU

r. z. z. o. j.

CELOVEC, PAVLIČEVA 7 — Tel. 21-29

Kot združna centrala koroških Slovencev združuje:

33 Hranilnic in posojilnic

11 Kmečkih gospodarskih zadrug

5 Živinorejskih zadrug in

Južnokoroško semenarsko zadrugo v Celovcu ter
ima razpredeno združno mrežo preko vsega ozemlja Slovenske Koroške.
Z vsestranskim gospodarskim delovanjem služijo naše združne ustanove
koristim našega ljudstva:

HRANILNICE IN POSOJILNICE

sprejemajo denarne vloge od vsakogar

in jih visoko obrestujejo,

svojim članom pa dajejo posojila po

zmerni obrestni meri.

Zato spada vsak šiling, ki ga ne rabimo, takoj v
naše hranilnice, kjer je varen pred tatovi in služi
danes meni, jutri Tebi.

KMEČKE GOSPODARSKE ZADRUGE

dobavljajo svojim članom

umetna gnojila — krmila — semenje

— stroje vseh vrst — plemensko živino

— druge kmetijske potrebščine

prevzemajo od svojih članov in zanje vnovčujejo

poljske pridelke — seno in slamo — travna se-
mena in deteljo — drva in vsakovrsten les —
sadje — živino.

ŽIVINOREJSKE ZADRUGE

pospešujejo živinorejo — posredujejo pašo — skrbijo
za koristno izbiro — vršijo mlečno kontrolo.

JUŽNOKOROŠKA SEMENARSKA ZADRUGA v Celovcu

skrbi za nabavo in razmnožitev priznanega semenja — vrši kontrolo nad
semenskimi nasadi — vnovčuje pridelana semena.

Vsak dan bolj pestro udejstvovanje naših zadrug in njihove zveze naj
bo Tebi vabilo, da postaneš zvest in delaven združnik!

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA CELOVEC
SLOWENISCHE STUDIENBIBL. KLAGENFURT

K pi
KOROŠKI koledar
1953

0094017

COBISS e

KOLEDAR SLOVENSKE KOROŠKE 1953